

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

EV EKSENLİ ÇALIŞAN KADINLAR VE GÜÇLENME
STRATEJİLERİ: İZMİR MİDYE DOLMA İŞİ ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

PINAR ÖZGÜÇ

ANKARA - 2021

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**EV EKSENLİ ÇALIŞAN KADINLAR VE GÜÇLENME
STRATEJİLERİ: İZMİR MİDYE DOLMA İŞİ ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

PINAR ÖZGÜÇ

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Nilay ÇABUK KAYA**

Ankara-2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

EV EKSENLİ ÇALIŞAN KADINLAR VE GÜÇLENME STRATEJİLERİ:
İZMİR MİDYE DOLMA İŞİ ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Nilay ÇABUK KAYA

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN

Prof. Dr. NİLAY ÇABUK KAYA

Dr. Öğretim Üyesi Haktan URAL

Tez Sınav Tarihi 07.05.2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../2.....)

Pınar ÖZGÜÇ

ÖNSÖZ

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı kapsamında hazırlanan bu tez çalışmasında öncelikle bana yol gösteren, destek olan ve sabırla dinleyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Nilay ÇABUK KAYA'ya çok teşekkür ederim. Bu tezi yazmamı çok isteyen ve beni her daim cesaretlendiren, bu tezi yazabilmem için küçük kızımın bakım emeğini üstlenen sevgili anneme, ablalarım ve kız kardeşlerime sonsuz teşekkürler. Bu tezi yazabilmek için kaçırdığım, dâhil olamadığım an'ları anlayışla karşılayan sevgili kızıma ve yârime candan teşekkürler. Ayrıca yaşamımda olduğu için kendimi hep şanslı hissettiğim ve bu hayattaki ender güzel insanlardan biri olan ve beni her daim yüreklendiren çok kıymetli dostum İdil Safiye Soyseçkin'e de teşekkürlerimi sunmak isterim.

Pınar ÖZGÜÇ
Ankara / 2021

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR.....	iv

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırma Konusu ve Problemi.....	3
1.2. Araştırmanın Amacı.....	4
1.3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları.....	5
1.4. Yöntem.....	6

İKİNCİ BÖLÜM

2. TEMEL KAVRAMLAR VE KURAMSAL AÇIKLAMALAR.....	11
2.1. Kadınların Güçlenmesine Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar.....	11
2.2.1. Güçlenmeye Dair Yaklaşımlar	11
2.2.1.1. Güç ve Güçlenme: Kadınların Güçlenmesini Yeniden Kavramsallaştırmak	17
2.2.1.2. Feminist Perspektiften Kadınların Güçlenmesi	21
2.2.1.3. Güçlenme ve Kadın Öznelliğinin İnşası	34
2.2.2. Türkiye’de Kadınların Güçlen(-eme)mesinde Rol Alan Dinamikler	38
2.2.2.1. Eril Tahakküm	40
2.2.2.2. Kadınların Güçlenmesinde Belirleyici Olan “Öteki” Dinamikler	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BULGULAR	44
3.1. Özdeşünüm	44
3.2. Midye Dolma İşinin Doğası.....	46
3.3. Ev Eksenli Gelir Getirici Midye Dolma İşinde Çalışmanın Anlamı ve Koşulları.....	49
3.4. Kırdan Kente Göç: Kadınlar İçin “Ne Değişti?”	57
3.5. Güçlenmeye Dair Olanaklar ve Stratejiler	66
3.5.1. Geniş Aileden Çekirdek Aileye	70
3.5.2. Midye Dolma İş: Emeğin Cinsiyeti	73
3.5.3. Kadınların Kamusalılığı.....	78
3.5.3.1. Kadınlar Arası Deneyim Aktarımı.....	82
3.5.3.2. Kadınların Kendi Arasında Öznelliklerini ve Yapabilirliklerini Karşılaştırmaları	84
3.5.3.3. Direniş ve Biat Arası Denge	86
3.5.3.4. Sessiz Konsensüs: Kamusala Karşı “Erkekliği Koruma”	88
3.6. Kadınların Güçlenmesinde Bariyerler	90
3.6.1. “Diğer”.....	91
3.6.2. Özel Alan: Diğerkâmlık.....	96
3.6.3. Kırdan Kente Süre Giden Güvencesizlik.....	100
3.6.4. Eril Tahakküm	102
SONUÇ	106
KAYNAKÇA	114
ÖZET	121
ABSTRACT	122

KISALTMALAR

DPT : T.C. Devlet Planlama Teşkilatı

DB : Dünya Bankası

DİSK : Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu

ILO : Uluslararası Çalışma Örgütü

KEİG : Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

«Kadınlar, özellikle çocuklu veya orta yaşlı ya da yaşlı kadınlar “başkaları” için yapmadıkları bir şeyi ciddiye almayı çok zor bulabiliyorlar – diğerkâmlık tuzağı. » Ursula K. Le Guin

Kadın emeği ‘diğerkâmlık’ üzerine kurulu bir emek biçimidir. Elbette bu kendiliğinden/doğallıkla ortaya çıkmış bir durum değildir. Tamamen kadın bedeninin, emeğinin ataerkil zihniyetle tahakküm altında tutularak kontrol altına alınmasının sonucudur. Tarihsel ve ataerkil toplumsal ilişkiler çözümlenmeden görünür kılınması oldukça zordur. Kadının doğuştan “atanan” biyolojik farklılığı işaret edilerek “özel alan” da yeniden üretim-hem maddi yaşamın hem de insan soyunun- sürecinin “özne”si olarak kurgulanması tamamen politiktir. Kadınların bedenleri ve emekleri üzerindeki bu örgütlü eril tahakküm onların hem özel alandaki emeklerini görünmez ve değersiz kılarken hem de kamusal alanda istihdama katılmalarını engeller. İstihdama katıldıklarında ise emeklerini ikincilleştirir ve değersizleştirir. Tüm bu cinsiyetçi iş bölümünün yarattığı bariyerleri kadınların işgücüne katılımlarının düşüklüğünden, cinsiyete dayalı mesleki ayrışmadan, eş değer işe eşit olmayan ücretlerden, enformel sektörde kadınların yoğunluğundan, kurumsal bakım hizmetlerinin sınırlılığından ve ev eksenli çalışmanın cinsiyetinden görebilmek mümkündür.

Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranları çok düşüktür. Kadın istihdamını arttırmaya yönelik politikalar ise kayıt dışı çalışmanın önüne geçecek önlemler açısından kısıtlıdır. Bu zamana kadar bu alanda yapılan birçok çalışmada kadınların kayıtlı istihdama erişmede karşılaştıkları haneye ait işler, çocuk/yaşlı bakımı, eğitim durumu, etnik farklılıklar, göç gibi nedenleri açıkça ortaya koymaktadır. Bu engellerin ortadan kaldırılmayışı ve eşitlikçi sosyal refah politikalarının eksikliği, karar alıcıların kayıtlı

kadın istihdamını arttırma adı altında sundukları uygulamaların barındırdığı çelişkiyi açıkça göstermektedir. Bu tablo makro ve mikro düzeyde (yaşadığımız ülkenin özgüllüğünde biçimlenen haliyle) yeni-liberal politikalarla çok yakından ilişkilidir. “Bir ülkede kadınların işgücüne katılım oranları ve istihdamdaki yerleri, işgücü arz ve talebini belirleyen sosyo-kültürel ve makro ekonomik faktörlerin karmaşık bir birleşimdir” (Toksöz, 2012:168). Sosyo-kültürel faktörler; devlette, toplumda ve ailede egemen olan patriyarkal zihniyetler, yapılar ve pratiklerdir. Bu faktörler kadınların eğitim ve istihdama erişimini engelleyerek kadın işgücü arzının sınırlı kalmasına sebep olabilir. Öte yandan makro ekonomik politikalar kadınları ücretli istihdama çekerek hane içindeki güç yapılarının değişmesine yol açabilir ve ataerkinin zayıflatılmasında rol oynayabilir (s.168).

Bu çalışmanın konusu da kayıt dışı midye dolma işinde çalışan kadınların bu iş aracılığıyla gündelik pratiklerinin ve/veya deneyimlerinin kendi öznelliklerinin inşasında güçlendirici boyutudur. Bu tezde görüşülen kadınların birçoğu 2010 yılına kadar Kadifekale'nin etrafında yer alan *gecekondu* yerleşimlerinde yaşamışlardır. Kadifekale'ye 80'ler itibariyle yoğunluklu olarak Mardin'den İzmir'e göç edenler yerleşmiştir. Kentsel dönüşüm¹ sonrası birçoğu midye dolma işini sürdürebilmek için yine aynı mekânın periferisine yerleşmişlerdir. Bu çalışma da Kadifekale'nin periferisinde yaşayan 15 kadınla Ekim 2019 – Şubat 2020 tarihleri arasında yapılan derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tezin amacı, konusu, problemi ve yöntemi yer almıştır. Çalışmanın ikinci bölümü tezin problemi olan midye dolma işinin ev eksenli bir çalışma biçimi olarak kadınların öznelliğinin inşasında “güçlendirici” bir araç olarak nasıl bir etkiye sahip olduğu sorusunun teorik çerçevesi üzerinedir. Kuramsal olarak kadınların güçlenmesine

---

¹http://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/file/KENTSEL_DONUSUM/konut_proje/kadifekale_yesilder_e_12mb.pdf, 30.11.2020

dair yaklaşımlar bu bölümde ele alınmıştır. Kadınların güçlenmesi söylemi bir güçsüzlük durumuna işaret etmektedir (Kabeer, 1999; 2001). Dolayısıyla, bu güçsüzlük durumunun analizi ataerkil cinsiyet rejimleriyle ilişkilidir. Bu rejimler içerisinde kadınların mevcut güç ilişkilerindeki konumlarını değerlendirmek için güç ve güçlenme kavramlarının toplumsal cinsiyet üzerinden hangi yaklaşımlarla ele alındığı analiz edilecektir. Güçlenmenin tek başına bireysel bir niteliği barındırmadığı, kadınların yaşamın tüm alanlarında güçlenebilmesinin koşulunun toplumda/kolektif anlamda bir güçlenme gerektirdiği (Kate Young, 1993; Malhotra vd., 2002; Kabeer, 1999; 2001) bilgisi çalışma boyunca göz önünde tutulmuştur. Sonuç olarak ev eksenli midye dolma işinde çalışan kadınların içerisinde yaşadıkları toplumsal yapıda kendilerini güçlendirme olanaklarına ve bu olanaklar içerisinde böylesi bir çalışma biçiminin nasıl bir rolü olduğu bu tezin temel sorunsalıdır. Kadınların yaşam öyküleri bu bağlamda onların habitusları/yatkınlıkları/özellikleri hakkında bilgi verici olacaktır.

Tezin üçüncü bölümünde, araştırma problemi feminist yöntem ile gerçekleştirilen saha çalışmasının bulguları üzerinden analiz edilmiştir. Kadınların bu iş aracılığıyla deneyimledikleri gündelik yaşamlarında kendi özellikleri inşasında böylesi bir çalışma biçiminin güçlendirici bir “araç” olarak yorumlanabilir mi sorusu yine bu olgu üzerine literatürde yer alan feminist tartışmalar ışığında analiz edilmiştir.

Sonuç bölümünde kadınların deneyimleri ve aktarımları aracılığıyla ele alınan araştırma probleminin feminist perspektiften analizi yapılmıştır.

1.1. Araştırma Konusu ve Problemi

Bu tezin konusu, Türkiye'nin doğusundan Türkiye'nin en batısında bulunan İzmir'e göç ile gelmiş Kürt kadınlarının bu şehrin periferisinde enformel bir çalışma biçimi olan midye dolma işi aracılığıyla gündelik yaşam deneyimlerini ve bu deneyimlerin kendi özelliklerinin inşasındaki yerinin güçlendirici rolüdür. Bu araştırma,

içinde yaşadıkları toplumda yaygın kabul gören “kadınlık” ve “erkeklik” oluşları karşısında kadınların kendi öznelliklerini yorumlama ve eyleme biçimlerinin enformel bir çalışma biçiminde gelir elde ettiklerinde nasıl bir dönüşüme uğradığını, güçlenme alanı yarattığını anlamayı amaçlamaktadır.

Ev eksenli bir çalışma biçimi olan midye dolma işi üzerinden kadınların gündelik pratiklerini ve bu pratiklerin kadınların öznelliğinin inşasındaki rolünü anlama çabasıdır. Araştırmanın problemi midye dolma işinin enformel bir çalışma biçimi olarak kadınların öznelliğinin inşasında “güçlendirici” bir araç olarak nasıl bir etkiye sahip olduğudur.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu tezin temel amacı ev eksenli midye dolma işinin kadın öznelliğinin inşasında “güçlendirici” bir araç olarak nasıl bir rol oynadığını tartışmaktır. Çalışma, toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelinde kurgulanan kadınlığın ve bu inşanın ev eksenli bir işte çalışan kadınlarca kendi öznelliklerinin inşasında güçlenmeye dönük hangi stratejilerle müzakere edildiği ya da dönüştürülmeye çalışıldığı sorusuna yanıt aramaktadır.

Kadınların güçlenmesi çok boyutlu bir meseledir. Bu çalışma enformel kadın emeğinin güçlenme boyutunda bir “araç” olarak rolüne ve bu çalışma biçiminin de “araçsallığı” ve göç ile değişen mekânların ataerkil gündelik/kültürel pratiklerdeki deneyimlerin değişimindeki rolüne odaklanmaktadır.

Bu çalışmanın literatüre beklenen katkısı enformel bir çalışma olan midye dolma işinin kadınların öznelliğinin inşasına etkisinin anlaşılmasıdır. Kadınların enformel çalışmasına dair çok çeşitli çalışma vardır ancak midye dolma işini yapan kadınların deneyimlerini anlamaya yönelik herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Her ne kadar enformel çalışma biçiminin kadınlar üstündeki etkisine dair benzerlikler olsa da, yapılan işin ne olduğu ve kimler tarafından yapıldığının kendine has farklılıkları da beraberinde

getirir. Bu tez de bu farka odaklanarak Kürt kadınların yer aldığı enformel çalışmanın başka bir biçimine dair bir anlama imkanı sunacaktır.

Kadınların toplumdaki ikincil konumunu anlamaya dair yapılan tüm çalışmaların kadınların güçlenmesi ve mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kalkmasına yönelik önemli bir katkı sunacağı bilgisiyle, bu çalışmanın da böyle bir katkı yapacağı düşünülmektedir.

1.3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırmanın kapsamı İzmir Kadifekale periferisinde midye dolma yapan 15 kadındır. Çalışmada bu kadınların aktarımları üzerinden elde edilen bulgular esas alınmıştır ve bu tez her bir kadının deneyiminin özgül/farklı olduğu gerçeğinden hareket etmektedir.

Kadınların güçlenmesi kavramı çok boyutludur ve güçlenmenin ölçümü üzerine var olan göstergelere dair bütünlüklü bir fikir birliği mevcut değildir. Kadınların farklı toplumsal ilişkiler içindeki konumları ve bu ilişkiler içerisindeki kadınlar aleyhine var olan güç eşitsizlikleri düşünüldüğünde bu karmaşıklık anlaşılır olacaktır. Her ne kadar bu tez feminist perspektiften niteliksel bir araştırma yöntemine dayansa da, kadınların ataerkil tahakküme yönelik geliştirdikleri stratejilerini ve mücadelelerini tam olarak açığa çıkaramayabilir. Ayrıca “kadın sorunu” politik, ekonomik, ideolojik vb. çok boyutlu ve karmaşık örüntülere sahip bir konudur ve henüz tüm bunları bir bütün içinde değerlendirebileceğimiz bir teori geliştirilmemiştir (Tekeli, 2017:4). Bu tez İzmir Kadifekale çeperinde ev eksenli bir çalışma biçimi olan midye dolma işindeki kadınların gündelik pratikleri, deneyimleri ve anlatımları ile sınırlıdır.

1.4. Yöntem

Geleneksel sosyal bilimlerin araştırma yöntemlerinin epistemolojik temelleri, kadınlara dair bilginin edinilmesinde yetersiz kalışı feminist kuram ve yöntem ihtiyacını doğurmuştur. Feminist kuram ve yöntemin geliştirilebilmesi kadınlara dair bilginin nasıl, hangi araçlarla edinilebileceği ve bilime nasıl eklemeneceği soruları etrafında şekillenmiştir. Feminist perspektiften bir araştırma nasıl yürütülebilir? Kadınlara dair bilgi hangi tekniklerle elde edilebilir? Bu ve benzeri birçok tartışma feminist metodolojinin ve feminist bilgi teorisinin temellerini atmıştır. Kuram ve yöntem ile ilgili meselelerin sosyal bilimlerin *bilim olabilme* mücadelesinde önem kazandığını söylemek yerinde bir yorum olabilir. Bir araştırmanın bilimselliğinin garantisi olarak görülen yöntemsel sağlamlık arayışı yine bu *bilim olma* süreci içerisinde ele alınabilir. Bu nokta da ‘bilimselliğin’ de ‘bilim olma’ durumunun da nötr olmadığını da belirtmek gerekir. Bir çalışmanın bilim sayılması için hangi bilim yapma tarzının hegemonik olduğu, hangi yollarla ne şekilde yapılması gerektiği, hangi ilişkiler içerisinde ortaya çıktığı sorusuyla ilişkili değerlendirilmesi gerekmektedir. Sosyal bilimlerde sık sık ortaya çıkan teori-pratik, mikro-makro, yapı-özne gibi ikilikler nedeniyle, son dönemlerde bu yaklaşımları aşmaya çalışan çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Bu ikilikler üzerinden gidenlerle, yani “değerden- arınmış ve nesnel” bir bilim iddiasında olanlarla, örneğin feministler tarafından yoğunlukla tercih edilen daha eylem yönelimli daha bağlanmış bilim pratiği peşinde olanlar arasında gerilimler ve mücadeleler ortaya çıkar. Tüm bu gerilimler ve mücadeleler araştırmacının konum alışlarıyla doğrudan ilintilidir (Hattaoğlu, Ertuğrul, 2009: 25-26).

Sandra Harding’e göre (1987) geleneksel sosyal bilimlerin gözlem yapmak, veri toplamak ve tarihi kanıtları incelemek üzere üç veri toplama yöntemine dayalı metodolojisi ile feminist araştırma yapılması mümkün değildir. Bunun yerine kadını bu geleneksel metodolojilere eklemenin ötesine geçen feminist araştırma yöntemleri

saptanmalıdır. Harding'ın belirttiği feminist metotların birincil özelliği, kadınların deneyimlerinin incelenmesidir. Geleneksel çalışmaların kadın ve erkeği nasıl kavramsallaştırdığı eleştirel bir göz ile incelenmelidir. Feminist araştırmanın ikinci özelliği araştırmanın kadın olmasıdır. Kadınların ihtiyaç duyduğu açıklamaları sağlamalıdır. Harding üçüncü olarak pozitivistin “bilen özne” vurgusuna karşı koyar ve araştırmacının kendisini araştırdığından ayrı konumlamamasını işaret eder. Pozitivistin değer-yansız bilim insanı mitinin olanaksız olduğunun altını çizerek, araştırmacının sınıfsal, etnik vb. ayrılmış konumunu araştırmaya dâhil etmesinin değerli olduğunu belirtir (1987:1-9). Feminist epistemolojiyi bilim için ve bilime karşı olarak iki temel noktada sınıflandırır. Feminist epistemoloji sınıflandırmasında bilim için olan bölümü; feminist bilimi üretme girişimi ve daha az çarpıtılmış/bozulmuş bilgiye ulaşmak olarak tanımlar. Bu tanımlamayı da feminist ampirizm ve feminist duruş teorileri başlığında sunar. Harding'e göre araştırmacının da araştırma konusunun bir parçası olduğunu bilerek, kadın bakış açılarını çalışması ve bilmesi feminist araştırmaya katkı sunacaktır. Bilimsel teorinin genel yapısının toplumsal cinsiyet ve kadınlara ne şekilde uygulanabileceğini gösteren bu bakış açısı feminist araştırmanın özgüllüğüdür. Feminist araştırmaların yöntem olarak sınırlandırılmayacağını belirten Harding, bu sebeple tek bir feminist yöntemden bahsedilemeyeceğini vurgular (Harding, 1987).

Bu çalışmada görüşme yapılan kadınlar 19 ve 63 yaş aralığında olup ortalama yaş 40 dır. 15 kadından 6'sının 0-5 yaş aralığında en az bir çocuğu vardır. Görüşülen 15 kadın arasında en yüksek eğitim durumu ortaöğrenimdir. 2 genç kadın (19) bekâr, 1 boşanmış, 1 dul ve geri kalanının evli olduğu bu kadınların her birinin deneyimleri özgül olduğu düşüncesiyle bu kişilerle görüşmeler yapılmıştır. Örneğin bekâr, göçün ikinci kuşağı olan genç kadınların ev eksenli çalışmaları (ki anneleri de bu işi yapmış) kadın öznelliğinin inşası ve bu işin güçlendirici bir araç olarak etkisi üzerine farklı boyutları aydınlatmada yardımcı olabileceği düşüncesiyle seçilmiştir. Ya da 60 yaşın üzerindeki bir kadının

böylesi emek yoğun bir işte çalışıyor olmasının ev eksenli çalışmanın kadınların güçlenmesi olgusu üzerine başka bir deneyimi görünür kılmaya yardımcı olacağı düşüncesinden hareket edilmiştir. Görüşmeler 45 dakika ile 2 saat aralığında sürmüştür. Yaklaşık üç ay süren (2019 Ekim - 2020 Şubat) ziyaretlerim, sohbetlerimiz, kiminin evlerine konuk olmam, birlikte yemek yemem bu araştırma da katılımcı gözlem yapmama da olanak sağlamıştır. Kadınların evlerini, sokaklarını, çocuklarını, komşularını ve tüm bunlarla olan ilişkilerinin bir kesitine tanıklığıma olanak vermiştir. Bu noktada katılımcı gözlem, yüz yüze derinlemesine görüşmelerde kadınların bana “kendilerinden biri gibi” yaklaşmalarını, yaşamlarını daha da açmalarını sağladı. Görüşme yaptığım kadınların gerçek isimleri kullanılmamıştır. Bu görüşmeler onların kamusalılığına beni kabul etmeleriyle/bir güven ile gerçekleşti. Ve bu “öznellikleriyle” kendilerine ait olan kamusalılığa beni de kabul ettikleri için mutluyum. Ev eksenli çalışmanın kadınlar tarafından nasıl deneyimlendiği ve kendi öznellikleri inşasında “güçlendirici” bir araç olarak yorumlanabilir mi sorgulamasının kadınların kendilerinin anlamlı gördüğü kazanımlarını yakalayabilme noktasında, katılımlı gözlem yapmanın yardımcı olacağını düşündüm. Kadınların yaptıkları işe attıkları anlam, yaptıkları işin onlar tarafından nasıl deneyimlendiği, bu işle birlikte gündelik pratiklerinde nasıl değişimler olduğu, öznelliklerini nasıl etkilediği, çalışma motivasyonlarını nelerin belirlediği, bu çalışma ile birlikte aile ilişkilerinin dinamiğinde ne gibi etkiler yaşandığı, yaptıkları işi hem çalışma ortamlarında gözlemlemek, kendi anlatımlarına odaklanmak ve tüm bunlar üzerinden çözümlemeye çalışmak farklı anlam katmanlarına ulaşmama imkân verdi. Tüm bunları “bilebilme/analiz edebilme” çabası feminist yöntemin de bir gereği olarak yaptığımız araştırma ile kendi deneyimlerimiz arasında kurduğumuz köprüde önemli bir olanak buluyor.

Çalışmamın alanına başlamamda daha önceden tanıdığım arkadaşım ve onun ablalarının desteği ve ilişkileri vasıtasıyla mümkün oldu. 2019 Ekim ve 2020 Şubat

arasında gerçekleştirdiğim görüşmelere giderken, sabahın erken saatlerini seçmem gerekiyordu. Çünkü kadınlar öğleye kadar midye dolma işini bitiriyor, günlük olarak satışını yapacaklara teslim ediyorlardı. Bende sabahın erken saatlerinde mahalleye gidiyor, önce arkadaşımın ablasının evine uğruyor, onunla kahvaltı yaparken geçmişten bugüne midye dolma işini ve kadınları konuşuyordum. Kendisi de uzun yıllar midye dolma yapmış ama benim görüştüğüm dönemde bu işi artık yapmıyordu. Görüştüğüm kadınlardan bazıları tek başına çalışıyor (kendi evinde ya da gösterilen yerde/mekânda), bazıları ise dükkân, bahçe vb yerde iki kişi, üç kişi, beş veya altı kişi bir arada çalışıyorlardı. Mahalle bana ben mahalleye aşına olduktan sonra (özellikle kullandığım belirli sokaklar) bahçe kapılarının aralıklarından geçerken bakıyor, eğer orada bu işi yapan kadınlar var ise, kapıdan içeri girip koyu bir muhabbete dalıyordum. Başlangıçta kadınlar beni gazeteci sanıyor, çocuklar arkamdan gazeteci diye koşuşturuyorlardı. Önceki yaz midye dolma işiyle ilgili basında yer alan haberler² kadınları korkutmuştu. Çünkü geçim kaynakları olan ve yaşam koşullarına da uyan bu işi kaybetmek istemiyorlardı. Onlara ilk önce kim olduğumu, neden orada olduğumu ve ne yapmak istediğimi kısaca anlatıyor, varsa sorularını yanıtlamaya çalışıyordum. Özellikle evli olup olmadığını, bir çocuğumun olup olmadığını merak ediyorlardı. Küçük bir kızımın olduğunu öğrenince çocuğumun nerede olduğunu, ona kimin baktığını soruyorlardı. Çünkü ortak yaşamlarımız vardı; kadındık ve bakım emeğinden birinci derecede sorumlu tutulan bizlerdik. Özel kreşlerin ücretlerinin yüksek olması asgari ücretle çalışan bir kadının, çalışmaktansa çocuğuma ben bakarım zaten aldığımı da kreşe vereceğim hesabını yapmasına ve çalışmamayı tercih etmesine neden oluyor. Bakım işi Türkiye gibi dünyanın birçok yerinde kadınların kimliğini kuran en önemli özelliklerden biri olarak ortaya çıkıyor (Soyseçkin, 2015:246)Tüm bu düşünceler eşliğinde çocuğumun bir kreşe gidiyor olmasını kimisi “şanslı” buluyor kimisi de kreş için çok küçük (görüşmeleri

---

²Bkz, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201906061039258956-bodrumda-elli-kisi-zehirlendi/> Erişim tarihi, 20.12.20

yaptığım tarihte kızım henüz üç yaşına basmamıştı) olduğunu düşünüyordu. Tüm bu birbirlerinin yaşam öyküleri hakkında bilgi edinme, tanımaya anlamlandırmaya çalışma soruları/sohbetleri kadınların “kadınlık” hallerinin “ortaklaştığı” alanların tespitine ya da başkaca kadınların bu süreçlerin üstesinden nasıl geldiklerine ilişkin deneyim aktarımı olarak işlev görüyor. Görüşmelerin bu ilk süreçleri görüşmenin seyrini de belirleme potansiyeli taşıyor. Araştırmacı konumundaki kişinin de araştırıldığı bir an. Eşitlik bu noktada önemli bir boyut oluyor. Siz hem araştıran hem de araştırılan öznesiniz, tıpkı karşınızdakiler gibi. Aslında tüm görüşme süreci iki öznenin birlikte eylediği bir pratiğe dönüşüyor. Görüştüğüm tüm kadınlara araştırmamın amacını ayrıntılı bir şekilde aktardım ve onların onayını aldıktan sonra görüşmelerime başladım. Görüşmelerimin her anında eşitlik ilkesi üzerinden hareket ettim. Aldığım ses kayıtları için her birinin izinlerini aldım ve istediği anda durdurabileceğimi veya kullanmayabileceğimi belirttim. Görüşmelerimi teze yansıtırken anlatıları birebir kullanarak ifade etme biçimlerine dokunmadım.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TEMEL KAVRAMLAR VE KURAMSAL AÇIKLAMALAR

2.1. Kadınların Güçlenmesine Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar

Çok boyutlu ve dinamik bir kavram olan kadınların güçlenmesi aynı zamanda kadınların yaşamları boyunca deneyimledikleri bağlamsal bir süreç olarak karşımıza çıkar. Tüm boyutların birbirlerini öncelediği ve iç içe olduğu ilişkileri işaret eder.

“İnsan failliği” – öz yeterlik kavramı güçlenme kavramının tanımında önemli bir yere sahiptir. Feminist perspektif ve insan hakları üzerinden yapılan çoğu tanımlamada tercihlerin belirlenebilmesi için algılarda köklü bir geçişin ya da “içsel dönüşümün” gerekli olduğu fikri belirtilir. Yani, kadınlar kendi çıkarlarını ve tercihlerini tanımlayabilmeli, ayrıca kendilerini sadece tercih yapabilir değil tercih yapma hakkına da sahip olarak görmelidirler (Anju Malhotra vd., 2002:6).

Bu bölümde kadınların güçlenmesine dair literatürde yer alan temel yaklaşımlar değerlendirilerek güçlenme kavramı bir bütün olarak kavramsallaştırılmaya çalışılacaktır. Bir güçsüzlük durumuna da işaret eden güçlenme kavramını anlamaya çalışırken (Naila Kabeer, 1999), bu güçsüzlük durumuna neden olan kaynaklar açısından da değerlendirme yapılmalıdır. Bu bölümde güçsüzlüğün, güçlenmenin “güç” kavramı ile ilişkiselliği de değerlendirilerek kadınların güçlenme olanakları tartışılacaktır. Tüm bu tartışmalara ek olarak ev eksenli gelir getirici çalışmanın kadınların güçlenmesindeki rolü de yine bu alanda yapılmış çalışmalar ışığında değerlendirilecektir.

2.2.1. Güçlenmeye Dair Yaklaşımlar

Güçlenme kavramının kökeni Batılı devletler tarafından oluşturulan kalkınma planlarına dayanır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batılı ülkelerin Üçüncü Dünya

ülkelerinin kalkınmasına ilişkin olarak geliştirilmiştir. Bununla birlikte, “akıl çağı” olarak nitelendirilen Aydınlanmanın köklerini işaret ederek ilerleme, büyüme ve toplumsal değişimi de referans alır. Öte yandan ‘öteki’ olarak tanımlanan Üçüncü Dünya için sunulan bir modernleşme rehberidir. Gelenekselliğin tasfiyesi olarak yorumlanan kalkınma, ekonomik anlamda sanayileşme, ücretli özgür emek, kentleşme ve tarımdaki makineleşmeyi ifade ederken klasik anlamda da modernleşmeyi işaret eder. Modernleşme 18. ve 19. yüzyılda başarıyı ve ilerlemeyi kolektif bir eylemlilik dışında tanımlayarak bireysel ilerleyiş ve bireyselleşme üzerinden kurgular (Gülay Toksöz, 2012:13-15).

Kadınların güçlenmesine dair çalışmalar kadınların kalkınma planlarında bir kategori olarak yer almasıyla birlikte artar. Neo-klasik yaklaşım başlarda “doğal” işbölümü sebebiyle kadınları eviçinde bakım yükümlülüklerini yerine getiren, piyasaya katılmadığı için de üretken bir aktör olmayan olarak görür. Bu anlayış ile kadınlar kalkınma düşüncesinin içerisinde yoktur. Ekonomik büyüme ile toplumsal refah artacak böylelikle ailenin koruyucusu ve kollayıcısı olan kadının da durumu iyileşecektir. Ayrıca modernleşen toplumlarla birlikte kadınlar üzerindeki geleneklerin baskısı azalacak, kadınlar eğitim fırsatı bularak istemeleri durumunda istihdama katılabileceklerdir (Toksöz, 2012:48).

Ester Boserup’un (1970) çığır açan çalışmasından etkilenen liberal feministlerin Kalkınmada Kadınlar (KK) okulu kalkınma teorilerinin erkekleri üretici ve evin reisi olarak tanımlayan, kadınları ise eş ve anne olmanın dışında yok sayan anlayışlarını güçlü bir şekilde eleştirmişlerdir. Liberal feministler kadınların kalkınma planlarına, büyük proje ve planlara dâhil edilerek görünür kılınacağını, eşitlik imkânının yakalanacağını ve böylelikle kadınların marjinalleştirilemeyeceğini ve herkesin var olan refahtan faydalanabileceğini söylerler. Kadınların yalnızca üretimdeki/piyasadaki rollerinin üzerine yoğunlaşan bu yaklaşım kadınların ezilmesine neden olan toplumsal yapıyı sorgulamamıştır. Kadınları ‘araçsallaştırarak’ onları nüfusun kontrolü, sürdürülebilir

kalkınmayı ve benzeri kalkınma hedeflerini gerçekleştirebilmek için kullanmaktadır. Marksist feministler liberal feministleri eleştirerek, kadınların her zaman kalkınma planlarının bir parçası olduğunu fakat yapısal eşitsizliklerin var olduğu toplumdan dolayı bu kalkınma planlarında kadınların görünmez kılındığını söyler (Jo Rowlands, 1997: 5).

Kalkınmada Kadınlar yaklaşımı Amerikan Liberal Feministlerin Boserup'un yorumundan fazlasıyla etkilenmiş ve kadınların dezavantajlı konumlarını azaltmak, ayrımcılığa son vermek, kadınları ekonomik sisteme entegre etmek ve fırsat eşitliğini sağlamak üzere modernizasyon teorileri üzerinde hareket etmişlerdir. Tüm bunlarla, yani Batılı toplumların doğrusal modernizasyon yollarının taklitleriyle, toplumların “modernleşmesiyle” kadınların da toplumda var olan tüm olanaklardan yararlanabileceğini varsaymışlardır. Fakat 1970’ler itibariyle bu öngörülerin gerçekleşmemesi, kadınların durumlarının kimi sektörlerde kötüleşmesi, kadın nüfusundaki okullaşma oranlarının erkek nüfusuna oranla geride kalması gibi kimi durumlar üzerinden sözü edilen varsayımlar çokça tartışılmış ve eleştirilmiştir (Toksöz, 2011: 52-53).

1970’ler ve 1980’ler itibariyle kadınların sergilediği çok çeşitli rollerin erkeklerle bağlantısına ilişkin yeni bir analiz ortaya çıkmıştır. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dinamikleri üzerine olan bu yaklaşım Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma yaklaşımını ortaya çıkarmıştır. Toplumsallaşma sürecinin bir sonucu olarak kadınların hem kadınlar hem de erkekler tarafından ‘ev hanımı’ olması beklenmektedir. Toplumsal cinsiyet ilişkileri toplumsal süreçler ve organizasyonlar için merkezi bir öneme sahiptir. Bu nedenle kalkınma bireylerin ve toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel olarak iyileşmesini içeren karmaşık bir süreç olarak tanımlanır. Toplumsal cinsiyet ve kalkınma teorisyenleri bu değerler sisteminin cinsiyetçi iş bölümüne neden olduğunu belirtir. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin müzakere edildiği ve yeniden müzakere edildiği süreçlerin analizi eviçinin/özel alanın doğasını, işgücünün yapısını, kayıt dışı ekonomiyi ve kalkınmanın

diğer temel yapılarını anlamak adına önemlidir. İnsanların yaşam koşullarının çeşitliliğini göz önünde bulunduran bir toplumsal cinsiyet analizi kamusal/özel, formel/enformel, kır/kent, üretim/yeniden üretim gibi basit ikiliklerin ötesine geçerek kadınların fiziksel durumlarını, eviçi ilişkilerini, sağlığını, cinselliklerini, eğitimlerini, yaşama verdikleri anlam gibi birçok durumu hesaba katarak yaklaşmalıdır çünkü toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri kadınların yaşamlarının her noktasına nüfuz etmektedir. Fakat bu yaklaşımda KK‘da olana benzer olarak pratikte kadınların hâkim ideolojilerin hedeflerini gerçekleştirmek için toplumsal cinsiyet üzerinden araçsallaştırılmalarına sebebiyet verebilir(Rowlands, 1997: 6).

Ailelerin büyük bir kısmında kadınlar yeniden üretim, topluluk ilişkilerinin devamlılığı ve korunması ve gelir getirici çalışma olmak üzere üçlü rolü üstlenirler. İlk rol olan yeniden üretici çalışma, gelecek işgücünü sağlamak adına çocuk doğurmak, gündelik ev işleri yoluyla eşlerinin ve çocuklarının bakımını sağlayarak işgücünün ertesine güne hazırlanmasını sağlar. İkinci çalışma türü ise, kadının yeniden üretici rolünün faaliyetler olarak topluluk düzeyinde sürdürülmesidir. Bu çalışma biçimi gönüllü çalışmadır. Kadın bu topluluk içinde kıt kaynakları kolektif tüketim için temin eder ve sürekli kılar. Son olarak gelir getirici çalışma formel ya da enformel olsun kadınlar ve erkekler tarafından yapılan aynı veya nakdi karşılığı olan çalışmadır. Ürünlerin pazarda değişime yönelik üretilmesi ya da geçimlik aile tüketimi için yapılan üretimi kapsamaktadır. Tüm bu üretken işlerde kadınlar cinsiyetçi bir ayrışmaya tabi tutularak düşük beceri gerektiği düşünülen ve düşük ücretli işlerde yoğunlaşırlar. Bu üç çalışma biçimi arasında kadınlar denge kurmaya çalışırken, ilk ikisi değer görmez ve bu değersizlik görünmezliğe yol açar. Carolyn Moser Dünya Bankasında (DB) kalkınma uzmanı olarak görev yaparken kadınların kalkınma sürecinde oynadıkları misyonu planlamacılara aktarırken bu üçlü rollerinden bahsetmiş ve kadınların erkeklerden farklılaşan ihtiyaçlarının görülmemesinin kalkınma planlarının başarısızlıkla

sonuçlanmasına yol açacağını belirtmiştir. Kadınların ihtiyaçlarının salt sosyoekonomik boyutlu olmadığını aynı zamanda içerisinde buldukları etnik, sınıfsal ve dini yapılar tarafından da belirlendiğini belirtmiştir. Buradan hareketle Moser, kadınların çıkarları için stratejik ve pratik toplumsal cinsiyet çıkarları ayırımına giden Maxine Molyneux'un uygulamasına ihtiyaçları da dâhil eder. Böylelikle stratejik toplumsal cinsiyet ihtiyaçları kadınların erkeklere tabii olma durumlarının son bulmasını hedefler. Bu hedefler toplumsal cinsiyet temelli iş bölümünün, eşitsizliğin her safhasından; eviçinden, kurumlara, kadına yönelik şiddetten, kadın bedeni üzerindeki denetimin ve kontrolün kalkmasına kadar birçok alanı içerir. Dolayısıyla bu ihtiyaçlar 'feminist' olarak işaretlenir ve çoğu zaman planlamacılar tarafından göz önünde tutulmaz (aktaran Toksöz, 2011: 58-60). Öte yandan pratik toplumsal cinsiyet ihtiyaçları cinsiyet temelli bir eşitlik hedeflemez ve erkeklere olan tabiiyete dokunmaz. Mevcut cinsiyetçi iş bölümü kadınların yaşamlarını sürdürebilmeleri için somut ihtiyaçlara dayanır ve planlamacıların ve uygulayıcıların tercihleri bunların karşılanmasına yönelik plan ve projelerin gerçekleştirilmesine yönelik olur (s, 58-60).

Kalkınmada kadınlar üzerine Batılı feministlerce geliştirilen söylemler özellikle 1970'ler itibariyle birçok siyah ve Üçüncü Dünyadan feminist kadınlarca eleştirilmiş ve Batılı feminizmin ve Batılı akademinin ırkçı ve etnosentrik olduğu vurgulanmıştır. Baskının tek kaynağının ataerki değil aynı zamanda sınıf ve ırkın da yakından ilişkili bu baskıda etkili olduğu söylenmiştir. Tek bir çeşit patriyarkanın varlığının/evrenselliğinin Batılı feministlerce iddia edilmesi ve kültürel ve tarihsel farklılığın göz önünde tutulmamasını eleştiren Deniz Kandiyoti, patriyarkanın benzerliklerinin yanı sıra farklılıklarının da olduğunu ve bu değişik biçimlerinin de kadınların onunla baş etme stratejileri açısından göz önünde tutulması gerekliliğine vurgu yapar. Kandiyoti'ye göre kadınlar sınıf, kast ya da etnisiteye göre farklılaşacak "ataerki pazarlık" stratejileri geliştirirler. Bu pazarlık kadınların karşı karşıya kaldıkları baskılara yönelik pasif ya da

aktif direniş biçimlerinin potansiyelini etkiler ve toplumsal cinsiyetler arasında yeni pazarlık biçimlerini açığa çıkaran yeni mücadelelerin tarihsel dönüşümleri içerisinde ortaya çıkar (aktaran Toksöz: 74).

Tüm tartışmalar ışığında 1990'lı yılların ortalarından itibaren güçlenme kavramının kalkınma planlarında başat bir akım olarak kullanılmaya başlanması içeriğinin farklılaşmasına neden olur. Yeni-ekonomik sistem içerisinde kadınların etkinliğini ve üretkenliğini artırmak isteyen DB kadınların kalkınması için güçlenmeyi bir ihtiyaç olarak görürken, kadınların güçlenmesindeki araçları da eğitim ve istihdam olarak belirler (Toksöz, 2011:75). Ayrıca DB güçlenmeyi yoksullukla mücadele kapsamında kurucu bileşenlerden biri olarak görür ve kalkınmayı destekleyici hedeflerden birisi olarak konumlandırır. Bir kalkınma hedefi olarak kadınların güçlenmesi ikili bir argümana dayanır. İlk argümanı, insan refahının bir yönü olan sosyal adaletin önemi vurgusu ve doğal olarak izlenmeye değer olmasıdır. İkinci olarak kadınların güçlenmesi ekonomik büyüme, yoksullukla mücadele gibi diğer amaçları içermektedir (s, 203).

Birleşmiş Milletler'in (BM) tanımlarını esas alan Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine (EİGE,2018) göre kadınların güçlenmesi beş bileşenden oluşmaktadır:

- 1- Kadınların kendi değerinin farkında olması
- 2- Seçeneklere sahip olma ve bunlar arasında tercih yapma hakkı
- 3- Fırsatlara ve kaynaklara erişim hakkı
- 4- Ev içinde ve ev dışında kendi hayatlarını kontrol etme gücüne sahip olma hakkı
- 5- Ulusal ve uluslararası düzeyde daha adil bir toplumsal ve ekonomik düzen oluşturmak için toplumsal değişimin yönünü etkileme becerileri

Bu bağlamda, "eğitim, öğretim, farkındalık yaratma, özgüven oluşturma, seçeneklerin genişletilmesi, kaynaklara erişimin ve kaynakların kontrolünün artırılması

ve cinsiyet ayrımcılığını ve eşitsizliğini pekiştiren ve sürdüren yapı ve kurumları dönüştürmeye yönelik eylemler, kadınların ve kız çocuklarının güçlendirilmesi için önemli araçlardır.”³

Kalkınmanın hedefleri üzerinden ortaya çıkan çıktılarından kadınların ne şekilde etkilendiği/yararlandığı tartışmasını kadınların güçlenmesi boyutuyla sorunsallaştırmak gerekmektedir. Bunun içinde bir sonraki bölümde güç ve güçlenme kavramlarına değinilecek ve üzerine geniş bir yazının olduğu bu iki kavram ayrıca feminist perspektiften ele alınacaktır.

2.2.1.1. Güç ve Güçlenme: Kadınların Güçlenmesini Yeniden Kavramsallaştırmak

Güçlenmenin tanımı ve güçlenmenin ne tür koşullarda gerçekleşebileceğine dair literatürde çok çeşitli yorumlamaların olmasının nedeni güçlenmeyle yakından ilişkili “güç”⁴ kavramının farklı tanımlar içermesidir. Toplumsal cinsiyet teorilerinin güçlenmeye dönük tartışmaları güç kavramının daha net şekilde açıklığa kavuşmasını desteklemiştir. Güç, insanlar ve kaynaklar üzerinde sergilenenden daha fazlasıdır.

“Seçenek, tercih, kontrol ve güç” kavramları kadınların güçlenmesine dair var olan literatürde anahtar kavramlar olarak karşımıza çıkar. Kadınların güçlenmesini tanımlarken başvurulan bu kavramlar çoğunlukla kadınların karar alma ve kendileri ve ailelerini etkileyecek önemli kazanımları etkileme yeteneklerine işaret eder. Bir kişinin kendi yaşamı ve kaynakları üzerinde olan kontrolünün önemi güçlenme konusunda temel görülmektedir (Anju Malhotra vd., 2002:5)

---

³ Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü (EİGE) Birleşmiş Milletler’in tanımlamalarını esas alarak bu tanımlamayı yapmıştır.

⁴ Güç (Power) birçok anlamda kullanılmaktadır. Bu çalışmada kadınların güçlenmesini açıklama çabası bakımından feminist perspektifin tanımıyla yaklaşılacaktır Erişim adresi https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6z%C3%BCk/ingilizce-t%C3%BCrk%C3%A7e/power_1

Gita Sen'e (1993) göre kadınların güçlenmesi iktidar ilişkilerinde değişimi işaret eder. Kadınların tercihlerini, özerkliğini ve onların sağlıklı ve refah içerisinde olmalarını kısıtlayan bu güç ilişkilerinin değişimini vurgular (aktaran Malhotra vd., 2002:5).

Jo Rowlands (1997) güçlenme sürecini anlayabilmek için gücün çeşitli biçimlerini tanımlamak gerektiğini belirtir. İlk olarak kontrol/etkisi altına alan olarak (power over) güç biat, manipülasyon ya da mağduriyeti zayıflatan bir süreçle karşılık görebilir. İkinci olarak (power to), kimi zaman manipülasyon veya direniş biçimleri olarak tezahür eden ya da dâhil olan, tahakküm olmaksızın yeni olanaklar veya eylemler yaratan yaratıcı ya da üretken güçtür. Üçüncü olarak (power with) bütünlük duygusunun bireylerin toplamından daha büyük olduğunu vurgular. Bu duygunun özellikle bir grubun bir sorunu çözmeyi birlikte ele alışları gibi olduğunu söyler. Son olarak (power from within) içten gelen gücün manevi güç ve her birimizde bulunan ve bizleri gerçekten insan yapan benzersizlik olduğu vurgusuna dayanır ve bunun temeli olarak kendine saygı ve kendini kabul etmeyi işaret eder. Bunun başkalarına saygı duyma ve herkesi eşit görmeyi kapsadığını belirtir. Buradan hareketle Rowlands gücün ikinci (power to) ve üçüncü (power with) anlamını vurgulayarak güçlenmeyi, insanların karar alma sürecine güçlü bir pozisyondan katıldıkları ve bu kararları gerçekten etkileme gücüne sahip olmalarıyla ilişkili bir süreç olarak yorumlar (s, 13-14).

Diğer taraftan Rowlands gücü tanımlamaya çalışırken çatışma ve güç kavramlarının ilişkiselliğine de değinir. Kararların ardındaki nedenlerin her zaman kolayca görülebilir olmadığını, bir karar almayı ya da bir şey yapmama kararının/itiraz etmemenin gücün kullanımından kaynaklanabileceğini belirtir. Manipülasyon, yanlış bilgilendirme ya da diğer nüfuz/etki etme yolları bu gücün kullanımına dair örneklerdir. Bu nedenle çatışma kendini her zaman açık gösteren bir olgu değildir. Steven Lukes gücün kullanımının her daim gözlemlenebilir - bastırılmış çatışma ortamlarında söz konusu olmadığını aynı zamanda 'gözlemlenemez çatışma'larda da söz konusu olduğunu

söyler. Gücün en büyük etkisinin insanların bir çatışmaya girmeyi düşünmelerini bile engellemek olduğunun altını çizer. Lukes'e göre insanların süre giden durumu doğal, ilahi olarak algılamaları ya da bu süre gidenden farklı bir şeyi düşünememeleri sağlanarak çatışma önlenir. Gücün en etkili ve sinsi kullanımının insanların bilişlerini, algılarını, tercihlerini şekillendirerek ilk etapta ortaya çıkacak çatışmayı önlemek olduğunu belirtir. Bu şekillendirmeler içerisinde insanlar var olan durum içerisindeki rollerini ya yerine bir alternatifi göremediklerinden/hayal edemediklerinden ya da doğal, değiştirilemez ve/veya yararlı ve kutsal bir emir olarak gördüklerinden dolayı çatışmaya girmezler. Bu nedenle Lukes gücün karar almakla ve çatışmayla fazlasıyla ilgili olup görünmezliği ve örtülü olması durumunun altını çizer (aktaran Rowlands, s, 10).

Güçlenme kavramı birçok anahtar ifade ile yakın anlamdadır. Lynn Bennett'e (2002) göre "güçlenme" kavramı ve "sosyal içerme" birbirlerine yakın ve aynı zamanda apayrı kavramlardır. Güçlenmeyi çeşitli bireylerin ve grupların varlıklarının ve yeteneklerinin onları etkileyen kurumlarla ilişki kurmak, onları etkilemek ve hesap verebilir kılmak için iyileştirilmesi/artırılması olarak tanımlar. Öte yandan sosyal içermeyi ise kurumsal engellerin kaldırılması ve çeşitli bireylerin ve kurumların varlıklara ve geliştirme fırsatlarına erişimini artırmak için teşviklerin artırılması olarak yorumlar. Bennett her iki tanımın da sonuçtan ziyade süreci tanımlayan operasyonel amaca yönelik olduğunu belirtir. Güçlenme süreci ise failer olarak bireylerin ve grupların deneyimlediği "aşağıdan" bir sürecin işletilmesi iken sosyal içerme ise "yukarıdan" başlatılabilir sistemli bir değişikliği gerektirmektedir. Sosyal içerme ya da güçlenmeye dair literatürde kadınlara merkezi bir yer verilmediği görülmektedir. Genel olarak güçlenme seçme ve eylem özgürlüğünün genişlemesi/artması olarak görülmekte ve kadınlar gibi tüm dezavantajlı grupları ve sosyal dışlanma yaşayanları kapsamaktadır. Fakat kadınların güçlenmesi bazı özgün unsurları içermektedir. İlk olarak kadınlar toplumun alt kümelerinde yer alan etnik azınlıklar, yoksullar gibi güçsüz gruplardan biri olarak

değerlendirilmemeli, diğer tüm gruplarla kesişen örtüşen bireyler kategorisi olarak ele alınmalıdır. İkinci olarak eviçi ve aile ilişkileri kadınların merkezi olarak güçsüzleştirildikleri alandır ve bu diğer gruplar için geçerli değildir. Dolayısıyla kadınların güçlenmesine yönelik çabaların eviçini göz önünde bulundurarak daha kapsamlı politik eylem önerileri olmalıdır. Tüm bunların yanı sıra, üçüncü olarak kadınların güçlenmesi için birçok kurumda sistematik bir dönüşüme ihtiyaç vardır, özellikle ataerkil yapıların devamlılığını sağlayan ve onları destekleyen yapıların dönüşümü elzemdir. Güçlenmeyi tanımlarken en çok kullanılan ve örtüşen anahtar terimler; seçenekler, tercih, kontrol ve güçtür. Bu terimler genellikle kadınların kendileri ve aileleri için tercih yapabilme ve yaptıkları tercihlerin etkilerini değerlendirebilme yeteneklerine işaret ederler. Bir kişinin kendi yaşamı ve kaynakları üzerindeki kontrol önemlidir (Malhotra, 2002:1-5). Ayrıca “kadınların güçlenmesi”, “toplumsal cinsiyet eşitliği” ve “toplumsal cinsiyet hakkı” birbirlerine yakın ancak birbirlerinden farklı kavramlardır. Malhotra(2001) Dünya Bankası’na referansla “toplumsal cinsiyet eşitliğinin” kadınların ve erkeklerin kanunda eşitlik, fırsatlara eşit erişim, insan kaynaklarına, üretici kaynaklara, eşit ücrete eşit erişim ve kullanım haklarına işaret eder. “Toplumsal cinsiyet hakkı” ise kadın ve erkeklerin farklı ihtiyaçlara, tercihlere ve ilgilere sahip olduklarının, kazanımlarının da onlar için farklı anlamlar taşıyabileceğini bilincinde olmayı içerir (Reeves and Baden 2000, aktaran Malhotra, 2002:7).

Zoe Oxaal ve Sally Baden (1997) kalkınma söylemlerinde yaygın bir biçimde kadınların güçlenmesinin kolektif bir süreçten ziyade bireysele indirgenildiğini belirtir. Kadınların güçlenmesi için girişimciliği ve kendine güveni işaret ederken, birleşerek güç yapılarına meydan okumayı dile getirmez. Sosyal içerme söylemi ise güçlenme potansiyeli olarak kolektif biçimi görür ve bunun grupların politik, ekonomik ya da sosyal seferberlik yoluyla olacağına işaret eder (aktaran Malhotra vd., 2002: 15).

Malhotra vd., literatürde güçlenmeyi işaret eden “eylemlilik, özerklik, statü, güç, güç pazarlığı, eviçi ekonomik güç, ataerkillik, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, toplumsal cinsiyet eşitliği ” gibi birçok terimin kullanıldığını söyler ve bu terimler arasında netliğin olmadığını ve çoğunlukla güçlenme yerine kullanıldıklarını ifade eder. Güçlenmeden bahsederken yaygın olarak iki tanımlamada bir uzlaşma görüldüğünü belirtir: “Bir süreç olarak güçlenme” ve “insan eylemliliği”(age, 6 ve 8).

2.2.1.2. Feminist Perspektiften Kadınların Güçlenmesi

Feminist perspektiften güçlenme bir tahakküm biçimi olarak güç kavramından farklı bir referansa sahiptir. Feminist teoride güç mefhumunun farklı tanımlamalarına rastlarız. Dolayısıyla kadınların güçlenmesi olgusunu bu tanımlamalar üzerinden yürütülen tartışmalarla değerlendirmek gerekmektedir.

Rowlands ‘güçlenme’ kavramının ister toplumsal cinsiyet ister kalkınma bağlamında olsun, açık bir anlama içermediğini belirtir. Güçlenme kavramının böylesi bir karmaşıklığının olmasının nedenini de kelimenin türediği kök olan ‘güç’ kavramının benzer durumundan kaynaklanması olduğunu belirtir. Sosyal bilimler içerisinde çok tartışmalı bir kavram olan ‘güç’ bazı tanımlamalarda bir bireyin ya da grubun diğer birey ya da grup üzerinde kendi isteklerini yaptırma yeteneği olarak geçer. Böylesi bir güç; bir kişi ne kadar güçlüyse diğer kişinin o kadar güçsüz olduğuna işaret eder: Sıfır-toplam (zero-sum) olarak tanımlanır. Bu tarz bir gücün işleyişi eviçinde, ulusal ve uluslararası tüm aşamaların işleyişinde görülebilir. Bu gücün aşırısı şiddet, gücün diğer türleri, tehdit gibi çeşitli kavramlarla ifade edilebilir (s, 9). Gücün bir toplumda nasıl dağıtıldığının çoğu çerçevede yorumlanmadan yansız bir şekilde ele alındığını belirten Rowlands, güç dinamiklerinin toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf ya da diğer baskı altındakiler açısından düşünülmediğini ancak bu eksikliğin birçok feminist teorisyen tarafından ele alındığını söyler (s, 11).

Toplumsal cinsiyet temelli düşünülduğünde bir tahakküm biçimi olarak güç, erkekler tarafından diğer erkekler üzerinde ve kadınlar üzerinde kullanılan güç olarak tanımlanabilir. Bu tanımlama ekonomik, politik, kültürel vb. baskın gruplar tarafından marjinalleştirilen gruplar üzerinde uygulanması olarak da düşünülebilir. Bu anlamıyla güç bazı insanların çok, bazılarının az sahip olduğu sınırlı bir arzı işaret eder. Rowlands'a göre gücü bir "tahakküm" olarak tanımladığımız zaman eğer kadınlar güçlenirse bu erkeklere rağmen olacaktır çünkü kadınların güçlenmesi, doğası gereği tehditkâr algılanır. Bunun nedeni var olan ilişkilerin tersine döneceğinden, erkeklerin ellerindeki gücü sadece kaybetmeyeceklerinin aynı zamanda bu tahakkümün kadınlar tarafından kendilerine uygulanacağı endişesini de taşımaları olduğunu ifade eder. Bu nedenle erkeklerin bu korkularının kadınların güçlenmesi önünde bir bariyer olduğunu söyler. Kalkınma yaklaşımında baskın anlayışın bir Batılılaşma perspektifinden yola çıktığını söylemek mümkündür. Bu baskın söylemde de güçlenme kavramı gücün bir tahakküm biçiminde ele alınması üzerinden şekillenir. Kadınlar bir şekilde güçlenecek ve toplum içerisinde ekonomik ve politik ilişkilere katılacaklardır. Bunun sağlanması için de kadınlara bu güç pozisyonlarına sahip olma şansı verilmelidir. Burada Rowlands'ın eleştirisi gücün bir kişinin bir diğerine vereceği bir şeymiş gibi ele alınması ve bu yorumlayışın gücün birine verilebildiği gibi geri de alınabileceğini göstermesidir. Ayrıca bir armağan gibi verilen güçlenme, yapısal güç ilişkilerinde bir değişimi içermemektedir (s, 11-12).

Benzer bir biçimde Young, gücü kadınlar ve erkekler arasında eşitsiz bir şekilde dağıtılmış bir kaynak olarak yorumlayan liberal feministlerin, pozitif bir toplumsal fayda olan bu kaynağın yeniden eşit olarak dağıtımının kadınları da erkeklerle eşit bir biçimde güçlü kılacağı iddialarını eleştirir. Güç bu tanımlamada örtük bir biçimde bireyler arasında az ya da fazla sahip olunabilecek bir tür şey'dir. Gücün bir şey olmasından ziyade ilişkiselliğine ve kolektifliğine vurgu yapmak gerekir.(1990: 31).

Gücü *bir süreç* olarak ele alan ve kavramsallaştıran başkaca yaklaşımlar da mevcuttur. Bu yaklaşımlar gücü kolektif, öznel ve bir başkasının güçlenmesi için verilen bir destek dayanışma olarak, bir tahakküm ilişkisi kurmadan/kurulmadan tanımlamaktadırlar.

Nancy Hartsock kadınların tabi konumlarını değiştirebilmek için gücün doğası üzerine düşünmek gerektiğini belirtir. Toplumsal yapıyı oluşturan tahakküm ilişkilerini değiştirmek ve kadınların tabi konumlarını tanımlayabilmek için gücün nasıl çalıştığını anlamamız gerekmektedir (1987: 157).

Foucault'nun güç/iktidar tanımı yukarıdaki tanımlamalardan farklıdır. Ona göre güç bir yerlerde konumlandırılabilir bir varlık ya da birilerinde fazla birilerinde az olarak tanımlanabilecek bir şey değildir. Güç ilişkiseldir ve ancak uygulandığında var olur. Gücü eylemlerin üzerinde bir eylem olarak görür ve asgari düzeyde hareket etme özgürlüğüne sahip öznelerin sosyal ilişkileri içerisinde oluştuğunu belirtir. Güç kavramını üretken ve bilgiyle yakından ilişkili olarak görür ve bu güç bir direniş gücünü de barındırır (aktaran Rowlands, 1997: 12).

Foucault'nun güç/iktidar analizi feminist teorisyenlerce çeşitli biçimlerde eleştirilere maruz kalmıştır (Hartsock, 1987; Rowlands; 1997). Öncelikle güç/iktidar ilişkilerinin var olabilmesi için, gücün “yönlendirme/davranış” biçiminde uygulandığı özgür öznelerin varlığı gereklidir. Bu yaklaşım bazen özcü bir özgürlük olarak görülür ve bu iktidar/güç özne için herhangi bir özgürlük içermeyen kuvvet, direniş ve tahakkümden ayrılır. Foucault'nun tanımıyla bir iktidar ilişkisinin var olabilmesi için öncelikle öznenin üzerinde “davranışın” ve/veya kuvvetin uygulandığı bir birey olarak tanınması ve eylemde bulunma ve direnme yeteneğine sahip olması gerekmektedir. Bu nedenle bu tanım agnostik bir güç olarak “diğer eylemler üzerindeki eylemler bütünüdür” (Deveaux, 1994: 233).

Rowlands bir feminist model olarak gücün, Foucault'nun yaklaşımının da düşünülerek, gücün somut ifadelerine ek olarak, kadınların baskıyı nasıl içselleştirdiklerinin ve bunun arkasından kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin devamlılığının ve korunmasının anlaşılması için güç ilişkilerinin toplumsal cinsiyet temelli analizini önerir (s, 13).

Malhotra'ya (2002) göre, Kabeer'in güçlenme tanımı, egemen/baskın olan kişiler ya da gruplar tarafından kullanılan "güç" kavramından ayrı bir yere işaret eder. Güçlenmeyi iki unsuruyla tanımlaması; ilk olarak bir süreç fikri ya da güçsüzlük durumunun değişimi; ikincisi, insan failliği ve tercihini gerçek alternatifler üzerinden değerlendirebilmek ve bu tercihlerin *cezalandırıcı yüksek bedellerinin* olmaması gerekliliği vurgusudur (s, 6).

Malhotra (2002), güçlenmenin ilk unsurunun *bir süreç* olması (Kabeer, 2001; Chen, 1992; Rowlands, 1995) tanımının diğer kavramların kapsamadığı bir durumdan diğerine geçişi anlatan bir devamlılığı/ilerleyişi ifade ettiğini belirtir.

İkinci unsur olan "faillik"/"insan eylemliliği" kadınların kendilerinin eyleyen özne olarak değişim süreçlerinde merkezi bir rol oynamalarıdır. Dolayısıyla, kadınların değişimin bir öznesi olarak müdahil olmadıkları- sadece alıcı oldukları- süreçler ancak toplumsal cinsiyet eşitliği göstergelerinde bir gelişme olarak varsayılabilir, ama bu kadınların güçlenmesi olarak okunamaz (s, 7).

"Güç" düşüncesinin güçlenme kavramında merkezi bir yere sahip olduğunu söyleyen Naila Kabeer, feminist literatürde kadınların güçlenmesinin ölçütü olarak üzerine genel bir uzlaşımın olduğu "tercih" mefhumunu güç ile ilişkiselliği üzerinden analiz eder. Bu bağlamda "tercih" mefhumunun birçok şekilde nitelendirilmesi gerektiğini belirtir (1999: 2).

Kabeer'e göre, gücü tercih yapabilme yeteneği olarak düşündüğümüzde, güçsüzlükte tercih yapmaktan yoksun olanı ima eder. Güçlenme kaçınılmaz olarak güçsüz kılınma/güçsüzlük durumu ile bağıntılıdır ve tercih yapmaktan yoksun olanların bu yeteneği edindiği sürece işaret eder. Bir değişim sürecini gerektiren güçlenme, yaşamlarında pek çok tercihi deneyimlemiş olan insanların güçlü olabileceklerini ama güçlenme yaşamamış olabileceklerini vurgular. Çünkü bu insanlar öncesinde tercih yapma noktasında güçsüz kılınmamışlardır. Aslında Kabeer'in burada vurguladığı stratejik yaşam tercihleri yapabilmektir. Güç ile ilişkisinin analizi için tercih yapabilme çeşitli biçimlerde nitelendirilmelidir. İlk olarak, *tercih yapmak mutlaka alternatiflerin varlığına* işaret eder. Yoksulluk ve güçsüz kılma/olma (disempowerment) arasında mantıklı bir ilişki vardır çünkü bir insanın temel ihtiyaçlarını karşılama araçlarının/kaynaklarının yetersizliği onun anlamlı bir tercih yapmasına imkân vermez. Ayrıca, hayatta kalmaya dair zorunluluklar belirleyici olmasa dahi tüm tercihlerin gücün tanımıyla ilişkili olmaması sorunludur. Bazı tercihler insanların yaşamları üzerindeki etkileri bakımından daha fazla öneme sahiptir. Dolayısıyla, insanların yaptıkları tercihleri birinci ve ikinci dereceden tercihler olarak ayırmak gerekiyor. Birinci dereceden tercihler insanların istedikleri hayatları yaşamak için kritik olan stratejik yaşam tercihleridir (geçim kaynağı, kiminle evleneceği, çocuk sahibi olmak/olmamak, kaç çocuk doğuracağı, çocuklar üzerindeki hakları, hareket etme özgürlüğü vb.). Bu stratejik yaşam tercihleri daha az öneme sahip olan ikinci dereceden tercihlerin şekillenmesine destek olur. Bu ikinci dereceden tercihler kişinin yaşam kalitesi için önemli olabilir ama tanımlayıcı parametreleri oluşturmaz. Değişimle ilgili olan 'güçlenme' insanların daha öncesinde yoksun oldukları stratejik tercih yapma yeteneklerindeki genişlemeye işaret eder (1999: 2-3)

Kabeer stratejik yaşam tercihlerini kullanma yeteneğinin sosyal değişim açısından üç boyutta ya da farklı "anlar" biçiminde düşünülebileceğini söyler. İlk olarak kaynaklar

kavramının geleneksel ekonomi anlamında maddi olan kaynaklara işaret ettiğini ama kendisinin bu kavramı daha geniş anlamıyla tercih yapma yeteneğini arttıran beşeri ve sosyal kaynaklar olarak değerlendirdiğini söyler. Dolayısıyla kaynaklar aile, topluluk, piyasa ve devlet gibi çeşitli sosyal kurumlarda yürütülen ilişkilerdir. Bu çeşitli ilişkiler aracılığıyla elde edilen kaynaklar yalnızca mevcut payı değil aynı zamanda geleceğe ilişkin talepleri ve beklentileri de içerir. Beklentilere ve taleplere ulaşmak farklı kurumsal bağlamlar içerisinde dağıtım ve değişimi belirleyen kuralları ve normları yansıtacaktır. Bu normlar ve kurallar dağıtım ve değişimi belirlemede belirli kurumsal aktörlere otorite vermektedir ve bu aktörler diğerleri üzerinde bu noktada belirleyicidir. Evin reisi, şirketin müdürü, organizasyon yöneticisi gibi hepsi belirli kurumsal bağlamlarda karar verme otoritesi ile donatılmış kimselerdir. Dolayısıyla, bu kurallar ve normlar farklı kategorilerdeki bireyler için tercih sınırlarını belirlemeye hizmet eden ve gücün uygulandığında kullanılan soyut olarak “mümkün kılan” ya da “olanak tanımayan” sosyal kaynaklar olarak görülebilir (1999: 3).

Kabeer’e göre güçlenmede “kaynaklar” boyutunun ilk bakışta kolayca ölçülebilir olduğu düşünülebilmektedir. Güçlenmeye dair literatürde ‘kaynaklara ulaşma’ kadınlar ve kaynaklar arasında var olan bazı ilişkiler belirlendiğinde muhtemel tercihler saptanabilecekmiş gibi genel bir yaklaşım söz konusudur. Fakat kaynaklar gerçekleştirilmiş tercihten ziyade potansiyelin bir ölçüsü olan tercihten çıkar ve kadınların kaynaklarındaki değişimlerin, yapabildikleri tercihlerdeki değişimlere nasıl dönüşeceği, kadınların tercihlerini yaptıkları koşulların diğer boyutlarına göre değişecektir. Kadınların eğitime, sosyal sermayeye, toprağa, ücretli istihdama, krediye vb. erişimi tercihlerini gerçekleştirmek için çok farklı potansiyelleri barındırmaktadır. Kadınların toprağa erişim eylemliliği etkileri ile eğitime erişim eylemliliği etkileri, ücretli istihdama erişimlerinin etkileri ile serbest mesleğe erişimin etkileri birbirinden çok farklıdır. Kabeer yararlı bir güçlenme ölçütü olarak (basit “erişim” göstergelerinde

yapılandan ziyade) “kaynak” boyutunun insan eylemliliği ve değerli gördükleri kazanımlar açısından potansiyelinin daha açık bir biçimde açıklanarak tanımlanması gerektiğini söyler ve bunun her zaman güçlenme süreçlerindeki belirsizlikler nedeniyle kolay olmayacağını vurgular (1999: 14).

“İnsan eylemliliği” güçlenmeye dair birçok kavramsallaştırmada merkezi bir öneme sahiptir. Amartya Sen gelişimin karakterini bireysel tercih ve eylemliliğin alıkonulduğu-baskı unsuru olan- her türlü “tutsaklık” biçimlerinden kurtulma olarak tanımlar. Kabeer, Sen’in eylemlilik kavramından ve toplumsal hareket ile bireysel eylemlilik arasındaki ilişkiselliğe dair kavramsallaştırmasından etkilenmiştir. Güçlenmeye dair literatürde “eylemlilik” kavramı hususunda bir ortaklaşma görülebilir. Eylemlilik, stratejik tercihleri formüle edebilme, kaynakları kontrol edebilme ve önemli yaşamsal kazanımlar üzerine karar verebilme yeteneğini referans göstermektedir (1999, aktaran Malhotra, s, 8).

Kabeer gücün ikinci boyutu olan eylemliliği kişinin hedeflerini belirlemesi ve bu hedefler doğrultusunda hareket etmesi olarak tanımlar ve eylemlilik mefhumunun gözlemlenebilir hareketten fazlası olduğunu altını çizer. Eylemliliğin sosyal bilimler literatüründe ‘karar alma’ olarak operasyonelleştirildiğini fakat eylemliliğin aldatma, yıkma, pazarlık, müzakere, direniş, bilişsel düşünme ve analiz etme gibi bir takım biçimler de aldığını belirtir. Ayrıca tüm bu eylemliliklerin bireysel olarak kullanıldığı gibi kolektif olarak da kullanılabileceğini söyler (1999: 3).

Kabeer eylemlilik kavramını, Sen’in “pozitif ve negatif özgürlük” ayrımından esinlenerek, “pozitif eylemlilik ve negatif eylemlilik” olarak ayırır. Negatif özgürlük başkalarının negatif eylemliliğinin etkilerinden ya da güç/iktidar kurmalarından özgürleşmeye karşılık gelirken, pozitif özgürlüğün ise kendisinin pozitif eylemlilik tanımıyla çok yakından ilişkili olarak, kişinin tercihleriyle yaşama yeteneğine ve bu tercihlerine ulaşmada etkili güce sahip olma yeteneğine işaret ettiğini belirtir (1985,

aktaran Kabeer, 1999: 4). Dolayısıyla eylemliliğin güç ile ilintili olarak pozitif ve negatif anlamlara sahip olduğunu söyler. Pozitif anlamda “güç” (power to) insanların yaşamlarına dair tercihlerini tanımlama ve bu tercihleri nedeniyle başkalarının direnişiyle, çekişmesiyle ya da muhalefetiyle karşılaşmalar dahi hedeflerini izlemeleridir. Öte yandan eylemlilik negatif anlamıyla, eyleyicinin ya da eyleyicilerin kendi hedeflerini başkalarının istekleri üzerinde dayatma kapasitesi olarak, “bir iktidar biçimi olarak güç” (power over) karşısında deneyimlenebilir. Ayrıca güç herhangi bir eylemliliğin görülmediği yerde de işleyebilir. Sosyal davranışı belirleyen normlar ve kurallar belirli kazanımların, bu kurallara uymanın dışında yeniden üretilmesini sağlama eğilimindedir. Bu görünürde başkaca eylemlilik olmaksızın olur. Bu kazanımların bazıları önemsiz olduğu için bir güç analizine ihtiyaç yoktur. Stratejik yaşam tercihleri kapsamında olanlar ise Lukes’ın belirttiği bir “karar almama” olarak gücün kullanımını yansıtır (1974, aktaran Kabeer, 1999: 4).

Kabeer’e göre literatürde eylemliliği ölçmeye dair birçok gösterge mevcuttur fakat *karar verme eylemliliği/failliği* çokça bağlantılı olarak kabul görenlerden bir tanesidir. Kullanılan bu göstergeler daha çok kadınların belirli kararlardaki rollerine dair sorulan sorulara verdikleri cevaplara dayanmaktadır. Fakat bu istatistikler *karmaşık gerçekler üzerine basit pencerelerdir*. Bu veriler bizlere karar verme süreçlerine dair kısa bir bakış sunarlar fakat kadın ve erkeğin özel yaşamlarında bu süreçlere dair müzakereleri hakkında çok az şey anlatırlar. Sonuç olarak kadınların sıklıkla uyguladığı *enformel* karar alma süreçlerini dışarıda bırakırlar. Kadınların kaynaklar üzerindeki kontrolünü ölçen çalışmalar, bu kaynakların kullanımı üzerine kararları kimlerin verdiği noktasına odaklanır (2001; 19). Kabeer Bangladesh’de yaptığı çalışmada (1997;1998) bu sorular üzerinden kadınların kredi ve ücretli işe ulaşma kararlarına dair bilgilerin kadınların failliğine ve önceliklerine dair bir bakış açısını açığa çıkardığını belirtir. Krediyeye ya da ücretli işe ulaşmanın kadınlar için önemli olduğunu ve kadınların bu şekilde potansiyel

bazı kaynaklara erişiminin mümkün olacağını belirtir. Bu kaynakların bilgisi bile kadınların eviçinde seslerini arttırabilmeleri için yeterlidir çünkü tüm aile üyeleri kadının geri pozisyonunun güçlendiğinin farkındadır (aktaran Kabeer, 2001; 19).

Kabeer kadın eylemliliği üzerine ampirik çalışmalarda ikinci yaygın göstergenin kadınların *kamusal alan kullanımı/hareketliliği* olduğunu söyler. Bu göstergenin de genellikle kamusal-özel alan ayrımının toplumsal cinsiyet bağlamında, kadınların sosyal olarak tanımlanmış çeşitli kısıtlamalara tabii kılındığı kontekstlerde görüldüğünü belirtir. Bu hareketlilik üzerine olan göstergelerde genellikle kadınlara önceden belirlenmiş belli alanlarda kendi başlarına dolaşmasının kabul edilebilir olup olmadığını sorar. Bu tarz araştırmaların sonuçları göstermektedir ki, alan kamusal ve özel ikiliği üzerinden tanımlanmaktan ziyade refakatsiz kadınların bulunabileceği kabul edilebilir yerlerden kabul edilemez yerlere var olan konumların sürekliliğidir. Kabeer bu noktada metodolojik terimler olarak *farklı lokasyonların* kadınlar için sonuçları bakımından ayrımının ihtiyaç olduğunun altını çizer. İlk olarak kadınların tercihlerini harekete geçirme yeteneği olarak ve ikincil olarak bu tercihlerin geçmiş pratiklerine göre dönüştürücü olması bakımından önemi olarak (2001: 20).

Malhotra, Kabeer'in "kazanımlar" kavramı ve Longwe'nin "refah" kavramının güçlenmenin diğer bileşenlerinden olduğunu söyler ve uluslararası politika süreçlerinde kadınların güçlenmesinin çoğunlukla ulusal düzeyde yasal reform, siyasal katılım ve ekonomik güvenlik gibi başarılarla örtülü bir şekilde eşit değerlendirildiğini belirtir. Bu bağlamda, kazanımların kendi başına salt güçlenmenin kendisi değil de en iyi biçimde güçlenmenin sonuçları olarak – tıpkı kaynakların güçlenme için kolaylaştırıcı faktörler ya da bir katalizör görevi görmesi gibi- ele alınabileceği söylenebilir. "Eylemlilik" güçlenmenin özü olarak görülürken, "kaynaklar ve kazanımlar" bu noktada kolaylaştırıcı koşullar ve sonuçlar olarak işlev görürler. Ancak "kaynaklar, eylemlilik, kazanımlar" (Kabeer, 1999) gibi ayrımlar ve güçlenmenin "kaynaklara karşı kanıtları" kavramsal

düzye açık görünüyor olsa da güçlenme göstergelerinin gelişiminde genellikle bu kavramları birbirinden ayırmak kolay olmayacaktır. Ek olarak bir bağlamda belirli bir değişken kadınların kaynaklara ulaşmasının (ya da kolaylaştırıcı bir faktör) göstergesi olarak işlev gösterirken başka bağlamda kadın eylemliliğinin diğerlerinde ise kazanımların göstergeleri olarak işlev görebilir (Malhotra, 2002:9).

Kaynaklar ve eylemlilik (güç, ses, farkındalık, kontrol gibi çeşitli formlarda ve isimlerde) kadınların güçlenmesi literatüründe yaygın olarak kullanılan iki birleşen olmakla birlikte kaynaklar kendi başına güçlenme için yeterli değildir ancak güçlenme için ya da güçlenmenin oluşabilmesi için koşulları yaratmada bir katalizör olabilir.

Kaynaklar ve eylemliliğin birlikte Amartya Sen'in işaret ettiği *yapabilirlik* kavramını – insanların var oluşunun ve eyleyişinin değer verdikleri biçimiyle olması ve istedikleri hayatı yaşayabilme potansiyeli- oluşturduğunu söyleyen Kabeer, Sen'in “işlevsellikler” kavramıyla belirli bir bağlamda insanlar tarafından değer verilen oluş ve eyleyişe dair muhtemel yollara atıfta bulunduğunu belirtir. Sen'in “işlevsel kazanımlar” kavramının da farklı bireyler tarafından gerçekleştirilen oluş ve eyleyiş biçimlerine atıfta bulunduğunu belirtir (1985, aktaran Kabeer 1999: 4). Kabeer böylelikle güç konusu ile bağlantısız olarak, değerli oluş ve eyleyişe ulaşmadaki başarısızlığın tembellik, yetersizlik ya da kişiye bağlı diğer sebepler olacağını söyler. Bir kişi hedeflerine ulaşmada başarısızlık yaşadığında güçsüzlüğün bir tezahürü olarak ele alınabilecek tercih yapma yeteneği üzerinde var olan köklü kısıtlamalar söz konusudur (s, 4).

Tercihleri anlamlandırma biçimimizin bazı ilave niteliklere ihtiyaç olduğunu bu nedenle bazı açıklamaların gerekli olduğunu belirtir. Bu ilave nitelikler insanların tercihlerindeki *farklılıklarla* bağlantılı değil onların tercih yapma kapasitelerindeki olası *eşitsizliklerle* bağlantılıdır. İşlevsel kazanımlardaki homojenlik eksikliğinin otomatik olarak bir güç eşitsizliğinin kanıtı biçiminde yorumlanamayacağını çünkü belirli bir toplumun tüm üyelerinin oluş ve eyleyişin farklı olası yollarına aynı şekilde değer

vermesinin pek olası olmadığını belirtir. İnsanların ne kazanmak istediğiyle gerçekte ne kazandığı bilgisini edinmek her zaman mümkün olmasa da işlevsel kazanımların kanıtının olduğu yerde, anlamlı tercihler içeren kazanımlar içermeyenlerden ayrılmalıdır. Bağlamı ne olursa olsun evrensel olarak işlevsel görünen hayatta kalma ve refah ile ilgili; sağlıklı olma, uygun beslenme, temiz su, yeterli barınma vb. paylaşılan temel esaslar söz konusudur. Eğer bu temel işlevsel kazanımlarda toplumsal cinsiyet temelli farklılıklar söz konusu ise bunların ihtiyaçlar, tercihler ya da farklılıklar yerine tercih yapma kapasitesindeki eşitsizliğin bir kanıtı olarak ele alınması gerekliliğine vurgu yapar. Öte yandan yalnızca temel ihtiyaçlara odaklanmanın sorunun bir parçasını ele almak diğerlerini görmezden gelmek olacağını söylerken, çoğu zaman temel işlevlerdeki eşitsizliklerin aşırı kıtlık durumlarında meydana geleceğini belirtir (s, 5).

Kabeer bir göstergenin anlamını ve güçlenmenin ölçüsü olarak geçerliliğini belirlemede kaynaklar, eylemlilik ve kazanımlar boyutlarının birbirlerinden ayrılamaz olduğunu vurgular. Bir kaynağa ‘erişim’in bizlere gerçek tercihten ziyade potansiyel hakkında bilgi vereceğini, güçlenmenin bir göstergesi olarak bir ‘kaynak’ ölçütünün geçerliliğinin büyük ölçüde potansiyel eylemlilik hakkında yapılan varsayımların geçerliliğini söyleyeceğini belirtir. Bir ‘kazanımın’ ölçüsünü yargılamanın da benzer bir şekilde kimin eylemliliğinin dâhil olduğuna, söz konusu kazanımın kaynaklar ve eylemlilik üzerindeki hâkim eşitsizlikleri pekiştirmekten ya da tartışmadan bırakmaktan ziyade ne ölçüde dönüştürdüğüne yönelik bir kanıtımız ya da makul bir tahminimiz olmadıkça zor olduğunu söyler. Benzer analizin “eylemlilik” üzerine kanıtlar için de geçerli olduğunu, eylemliliğin kadınların stratejik yaşam tercihleri ve dönüştürme potansiyeline sahip olma derecesinin sonuçsal önemini bilmenin zorunluluğunun altını çizer (29).

Kabeer güçlenme literatüründe bir ölçme göstergesi olarak sıkça karşılaşılan tercih yapma mefhumunu analiz ettiği çalışmasında (1999), tercihi güç kavramı ile

ilişkisel çerçevesinde ele almıştır. Tercih kavramını barındırdığı niteliklerle analiz etmek gerekmektedir. *Tercih koşulları* alternatifler ve eşitsizlikleri barındırır; alternatiflerin varlığı üzerinden yapılan tercihlerle, alternatiflerin yokluğu ya da bedelinin ağır olacağı alternatifler arasındaki ayrımlar önemlidir. Tercih diğer niteliği sonuçları üzerinden değerlendirilmesidir. *Tercih sonuçlarını* stratejik yaşam ve ikincil tercihler olarak değerlendirir. Bu sonuçların daha geniş anlamda *dönüştürücü önemi* söz konusudur. Yani tercih edilenlerin sosyal eşitsizliklere meydan okuma ve onların dengesini bozma potansiyelini taşıyabileceğini ya da bu eşitsizlikleri yalnızca ifade edip yeniden üretebilecekleri şeklindedir. Kabeer ayrıca güçlenme sürecinde bireyin bağımsızlığı ve yapısal değişimin öneminden bahseder ve yapıların bireyin kaynaklarını, eylemliliğini ve kazanımlarını şekillendirdiğini savunur. Yapıların aynı zamanda farklı kategorilerdeki aktörlerin çıkarlarını/ilgi alanları takip etmelerindeki parametreleri tanımladıklarını söyler. Bu parametreler teşvik edici olabileceği gibi engelleyici de olmaktadır. Son olarak bu yapılar insanların çıkarlarını/ilgi alanlarını kendi hedeflerini tanımlamaları ve değer verdiklerinin sosyal konumlarının yanı sıra bireysel tercihlerini, zevklerini ve geçmişlerini yansıtacak şekli almasında yardımcı olurlar (1999a: 460-461).

Güçlenmeye dair yaklaşımların ele alındığı bu bölümde, kadınların güçlenmesine yönelik benzer terimlerin yaygın kullanımının söz konusu olduğu görülmektedir. Güçlenmenin *bir süreç* olduğu ve bu *sürecin öznesi* olarak kadınların aktif rolünün '*eylemliliğinin*' önemi, *stratejik yaşam tercihleri* ve bu tercihlerin nitelikleri, toplumsal yapıdaki mevcut güç ilişkileri içerisinde kadınların güçlenmesinin hem bireysel güçlenmeye hem de kolektif güçlenmeye tekabül ettiği bir süreç içerisinde bir '*geçiş*' '*güçsüzlükten güçlenmeye geçiş*' tarif eder. Kadınların *hareketliliği*; kamusal ve özel alan tartışmaları içerisinde hem kadınların kendi kamusalılıklarının kolektif bir güçlenme yaratıp yaratamayacağı hem de Kabeer'in (1999b) işaret ettiği taraftan yalnız başına bulunabileceği mekânlarla, refakatsiz bulunamayacağı mekânlar üzerindeki

dönüşümler gibi göstergeler kadınların güçlenmesini analiz etmede yol gösterici olacaktır.

Sonuç olarak Kabeer'in (1999; 2001) güçlenme tanımından hareketle Malhotra vd. güçlenmeyi "Stratejik yaşam tercihleri" bir kişinin yaşam çizgisini etkileyen kararlara akabinde tercih yapma ve bağımsızlığı/özerkliği deneyimleme yeteneği olarak tanımlar (2002: 27).

Malhotra'nın Kabeer'e referansla özetlediği gibi, öznenin eyleyciliği güçlenmenin özüdür. Kaynaklar ve kazanımlar bu noktada kolaylaştırıcı koşullar ve sonuçlar olarak işlev görürler. Bir bağlamda belirli bir değişken kadınların kaynaklara ulaşmasının (ya da kolaylaştırıcı bir faktör) göstergesi olarak işlev gösterirken başka bağlamda kadın eylemliliğini diğerlerinde de kazanımların göstergeleri olarak işlev görebilir (Malhotra, 2002:9).

Kate Young güçlenmeyi "hem bireysel değişimin hem de kolektif eylemliliği" içeren kolektif bir girişim olarak görmenin önemine vurgu yapar. Bu kolektiflik erkekler ve kadınlar arasındaki güç dinamiklerinde değişimi gerekli kılar. Kadınların öz-değer duygusu kazanmak için birlikte organize olmaları ve yaşamlarını güçlendiren ve uzun süreli dayanışmayı mümkün kılan geniş bir bağlamda ele almaları gerekmektedir (1993, aktaran Malhotra, 2002: 26). Ayrıca birçok tartışmada kadınların güçlenmesi için birçok kurumda -özellikle patriarkal yapıyı destekleyen kurumlarda- sistematik dönüşümler gerektiğini vurgusu ((Kabeer, 1999; Batliwala, 1994; aktaran Malhotra, s, 5) bu çalışmanın temel argümanlarından biridir. Kadınların güçlenmesi sorunsalına yönelik feminist perspektiften yapılan birçok çalışma kolektif eylemlilik ve güçlenmenin önemine vurgu yapar. Kate Young'a göre kadınların salt bireysel güçlenmelerinin toplum içerisindeki güçlerini değiştirmede etkili değişimler yaratmaz. Kolektif güçlenmeyi sağlamanın bir bileşeni de bireysel güçlenmedir ancak ne tek başına o boyutu

yoğunlaşmak yeterlidir ne de bireysel güçlenmenin direkt olarak ilişkiler içerisinde güçlenmeyi sağlayacağı söylenebilir (1993, aktaran Malhotra, 2002: 26).

Benzer bir şekilde bu çalışmada yukarıdaki güçlenmeye dair literatürün izleğinde ev eksenli bir çalışma biçimi olan midye dolma işinin kadınların öznelliklerinin inşasında güçlendirici bir ‘araç’ olarak ne şekilde anlamlandırılacağına bakılacaktır. Kadınların güçlenmesinin *bir süreç* olduğunu, *tercih yapma yeteneğinden mahrum olma* durumundan *tercih yapma yeteneğini edinme* durumuna geçişi ve bu sürecin öznelinin bizzat kendileri olduklarını, toplumsal cinsiyet temelli “kadınlığın” “ev/özel alan” üzerinden kurulduğunu (etnik, sınıf, eğitim, yaş, statü vb kategorilerle farklılıklar gösterecektir) bu nedenle ev ve eviçi tüm emek biçimlerinin kadın özneliği inşasında önemli bir yer tuttuğunu göz önünde bulundurarak ev eksenli çalışmanın içerisine girilen sürecin nasıl bir etkiye sahip olduğuna bakılacaktır.

2.2.1.3. Güçlenme ve Kadın Özneliğinin İnşası

Özne-yapı ve/veya öznellik tartışmaları literatürde çok geniş bir yer bulmaktadır. Bu nedenle bu bölümde öznellik konusuna toplumsal cinsiyetin kavranışı üzerinden yürütülen tartışmalar boyutuyla değinilecektir. Aksu Bora (2012), toplumsal cinsiyetin kavranışı üzerinden yürütülen tartışmaların Freud/Lacan izleğinden yürüten Irigaray ve Nietzsche/Foucault izleğinden yürüten Butler olarak iki farklı öznellik analizinden söz eder. Irigaray’ın cinsiyet ile toplumsal cinsiyet kavramlarını tartışmadan toplumsal cinsiyeti cinsiyetin bir uzantısı biçiminde ele aldığını belirten Bora, Irigaray’ın “özneye bir çeşit içerik kazandırmayı amaçlayan bir geleneğin içinden ve ona karşı yazdığını” söyler. Butler’ın ise Foucault’nun bu husustaki kaygısını önemseyerek öznenin niteliğinin hassasiyetle ele alınması gerekliliğini vurguladığını belirtir (1985, aktaran Bora, 2012: 42).

Butler'a göre Simone de Beauvoir'in "Kişi kadın doğmaz, kadın olur" sözü toplumsal cinsiyetin "inşa" edilmiş olduğuna işaret eder ve bu söylem kişinin bir toplumsal cinsiyeti üstlenen, kendisine mal eden dolayısıyla da başka bir toplumsal cinsiyeti de (ilkesel olarak) üstlenmesi mümkün bir fail olarak göstermektedir (1973, aktaran Butler, 2008: 54). Butler *inşa* kavramına yönelik tartışmanın özgür irade ve determinizm arasında klasik kutuplaşmaya saplanıp kaldığını söyler. Bu terimler içinde beden, kültürün üzerine inşa edildiği edilgen bir alan ya da "temellükçü ve yorumlayıcı iradenin" kültürel anlam için kullandığı bir araç olarak tanımlanıyor. Oysa bedenin kendisi de inşa edilmiştir (s, 54).

Butler'a göre cinsiyet bireyler tarafından basit bir biçimde içselleştirilmiş davranış kalıpları ve değerler değildir, bir iktidar sisteminin dayattığı fakat bireylerin kısmen de olsa bilincinde olduğu davranışlar bütünüdür. Cinsiyetin doğru bir biçimde davranışların tekrarı üzerine kurulan bir performanslar sistemi olduğunu ve bu tekrarların küçük ya da anlamsız nedenlerle tam bir biçimde yapılmadığını söyler. Bu mükemmelliği bozulan tekrarlar cinsiyet sisteminin kurmaca durumunu açığa çıkardığı gibi cinsiyet normlarına yönelik de "planlanmamış bir direnci" işaret eder. Böylelikle Butler Foucault'nun anti-öznelci tutumundan uzaklaşıp direnen öznelere işaret ettiğini gösterir. Dolayısıyla Butler, toplumsal cinsiyeti "sosyalleşerek" edinilen bir kimlikten ziyade hem tamamlanmamış/tamamlanamayacak bir süreç hem de öznenin uyum ve direniş imkânlarına vurgu yapan bir perspektiften ele alır (2008, aktaran Bora, 2012: 43).

Bora, determinist ve mekanik yorumları barındıran hümanist öznenin yapısalılık sonrası yaklaşımlar ile ele alındığını, bu yaklaşımlara ek olarak "pratik kuramların" da bu başlıkta değerlendirilebileceğini söyler. Bourdieu'nun "pratik kuramı" içerisinde yer alan "habitus" kavramı da bu çerçevede değerlendirilebilir (s, 45).

Bourdieu (2018), pratiğin (o anki doğrudanlığı içerisinde) bir *habitusla* bir durumun diyalektik ilişkiselliğinin ürünü olduğunu bu nedenle hem görece özerk hem de

bir zorunluluk olduğunu söyler (s, 161). Bilerek/bilmeyerek ya da isteyerek/istemeyerek her fail bir nesnel anlam üreticisi ve yeniden üreticisidir (s,169).

Bourdieu “habitus” kavramı üzerinden “cinsiyeti” şu şekilde tanımlar:

“Biyolojik görünüşler ve, bedenlerle beyinlerdeki, üretilmiş oldukları denli gerçek de olan etkiler, biyolojik olanın toplumsallaşması ile toplumsalın biyolojikleşmesi arasında uzun bir kolektif çalışmanın ürünüdür ve bunlar, sebepler ile etkiler arasındaki ilişkiyi tersine çevirmek ve hem gerçekliğin hem de gerçekliğinin temsilinin altında yatan ve bazen araştırmaya bile kendini dayatan keyfi bölünmenin doğadaki yapıtaşı olarak doğallaştırılmış (cinsleştirilmiş habitus olarak “cinsiyet”)bir toplumsal insanın görünür kılınmasını sağlamak için bir araya gelirler” (2019b: 13-14).

Bora ve Üstün’ün (2005) toplumsal cinsiyet kavramsallaştırmaları Bourdieu ile yakınlık barındırır. Onlara göre, toplumsal cinsiyet dünyaya kız ya da oğlan bebek olarak gelmiş insan teklerinin bu dünyada geçirdikleri/deneyimledikleri süreç ile kadın ve erkeklere dönüşmesidir. Yaygın olarak “sosyalleşme” biçiminde adlandırılan bu sonucun böylesi “basit” yorumlanamayacağını, bu sürecin kişinin de müdahil olduğu karmaşık ilişkilere işaret ettiğini belirtirler. Toplumsal düzeyde bir cinsiyet rejimini içeren bu sürecin bireysel düzeyde de kişisel kadınlık ve erkekliği içerdiğini vurgularlar. Dolayısıyla cinsiyet kişisel özellikleri aşkın yapılarla ve ilişkilerle temas halinde bir öznellik boyutunu içerir (s, 41).

Butler öznelerin *farklılaşma* ilişkileriyle oluştuğunu ve bu süreç ayrı bir tür ve sınırlanmış bir varlık olarak “Ben” oluşumunun farklı bir koşulu olduğunu söyler. Daha iyi ve daha kötü biçimleri olarak ayrışan farklılaşma içerisinde en kötüsü “Ben” in ayırt edildiği kişileri aşağılayıp alçaltan türlerdir” (2008: 152).

Aksu Bora, Butler'ın "farklılaşma" ile işaret ettiğini daha da açıklığa kavuşturur gibidir.

"Öznellik, kendini kendi içinde değil, muhakkak bir başkası üzerinden tarif eder. Kendini erkeğe göre, ama daha fazla kendine benzemeyen başka kadınlara göre, "o olmayan" olarak tarif eder; cahil/egitimli, pis/temiz, yaşlı/ genç, çirkin/güzel, yoksul/zengin gibi ikilikler içinde kavrar. (...) Kadınlık erkeklikten olduğu kadar, başka kadınlıklardan da farklılıkla çizilir. Kadınlar arası farklılıklar, tıpkı diğer farklılıklar gibi, eşitsizlik ve iktidar ilişkilerini barındırır, bunlara işaret eder. Yani hiçbir farklılık, bir iktidar dolayımından geçmeden var olamaz. Kadınlık sosyalleşmenin sonucunda tamamlanmış bir kimlik olarak elde edilemez; kadınlık birbirleriyle, erkeklerle, çevreleriyle ilişkileri içinde, sürekli deneyimlenerek kurulur, yeniden kurulur. Bu anlamda, "durum"dan çok "süreç" olarak kavranmalıdır. Bu süreç iktidar ilişkilerinden bağımsız olmadığı gibi, kadınların her biri de güçlenme iktidar stratejileri kullanarak, kendi öznelliğinin inşasında aktif rol oynar." (Bora, 2012: 22).

Sonuç olarak öznelğin ilişkisel, durağan olmayan/sürekli deneyimlenen, iktidar ilişkilerinden bağımsız olmayan farklılıkları ve eşitsizlikleri barındıran bir "süreç" veya Bourdieu'nun (2018) söylediği gibi cinsleştirilmiş bir *habitus* olarak "cinsiyet" olduğunu söyleyebiliriz. "Kadınlık" kurgusunun merkezinde eviçi/özel alan ve bu alanında tam karşısında kendini kurduğu kamusal alan/erkek alan/politik alan olduğunu söylersek; "kadınlık" bu her iki alanda var olan ve birbirini sürekli yeniden üreten iktidar ilişkileri içerisinde, birbirini farklılaştırarak hem de farklı kadınlıklarla ilişkiselliği içinde yeniden ve yeniden üretilmektedir.

O halde çıkarların dünyası, politik, erkeğin alanı, mübadele yeri, rasyonelliğin alanı yani kısacası eviçi/özel alanda var olan görünmezliğin, ‘değersiz’ emeğin, duygunun, diğerkâmlığın alanı ‘olmayan’ kamusal alandır. Bu alan kendisini özel alandan, kolektif erkek öznelliğini Butler’ın da işaret ettiği yerden “Ben”in en kötü kurgusu olarak “ayırt edildiğini aşağılayıp alçaltan türü”nden (Butler, 2008) “farklılaştırmaktadır”.

Bora ve Üstün (2005) toplumsal ilişkiler ve bağlam içerisinde biçimlenen ‘öznelerin’ her ikisinin ürünü olmaktan fazla bir “şey” olduğunu ve değişime dönük potansiyelin de bu “fazlalık” olduğunu belirtirler. Bu durumu “öznellik kapasitesi” olarak tanımlarlar (s, 17). Ben bu çalışmada güçlenme olarak; kaynaklarının, eylemliliklerinin ve kazanımlarının aslında bu öznellik kapasitesini ne derece genişletebildiğine, bu çerçevede bir kadın öznelliğinin inşasına odaklandım. Cinsiyet rejimlerinin belirlediği “kadınlığın” nasıl yorumlandığı ve değiştirmeye dönük nasıl stratejilerin ve mücadelelerin verildiğini (ki bunlar aynı zamanda güçlenmeyi tarifler) ve midye dolma işinin bu süreçteki rolünü irdeledim.

2.2.2. Türkiye’de Kadınların Güçlen(-eme)mesinde Rol Alan Dinamikler

Kadınların toplum içindeki konumlarına dair Şirin Tekeli, diğer düzeylerle karşılıklı olarak belirlenme ilişkileri göz önünde tutularak, politika düzeyinin iki açıdan özel bir önem taşıdığını ifade eder. İlk olarak, “...herhangi bir toplumun kadına verdiği yeri en billurlaşmış şekilde yansıtan düzey politika düzeyidir.” İkinci olarak ise, görece bağımsızlığı nedeniyle politika düzeyi kadınlar açısından kurtuluşu sağlayacak tedbirlerin alınmasına olanak sağlar (Tekeli, 2017: 7).

Toplumların çoğunda –Türkiye’de de olduğu gibi - haneye ait işler, çocukların ve diğer aile bireylerinin bakımı kadınların karşılıksız emeğine dayalıdır. Mübadele alanından dışlanan bu işler ancak bir kişiyle kurulan (örn. eş) özel ilişki aracılığıyla

sunulur. Piyasada bir değişim değeri taşımadıklarından görünmezdir ve bir değer taşımayan bu işlerin karşılığında kadınlara bir ücret ödenmez. . Aslında mübadele alanından dışlanan kadınların üretimleri değil bizzat kendileridir. Etimolojik ve tarihsel olarak bir üretim birimi olan aile, babanın iktidarına (geçmişte mülkiyetle eş anlamlı olarak) tabi kılınmış toprak, kadın, çocuk ve kölelerin toplamına denk düşmektedir. Babanın egemenliğinde olan bu üretim biriminde yaşayan tüm bireylerin emeği babaya aittir. Söz konusu durumda kadının emeğinin hanenin bir parçası olması dolayısıyla bir ücreti olmaz, bu emek kocası tarafından kendi ürünüymüşçesine piyasada mübadele edildiği için kadının emeği kocasına aittir. Aslında kadınlar tarafından eviçinde üretilen hizmetlerle, aile içerisinde üretken sayılan, üretilen ve tüketilen mal ve hizmetler arasında bir fark yoktur (Delphy, 1970:89-97). Bu bölümde başlangıç olarak, özetle eviçi, aile ilişkileri içerisinde kadının konumuna değinilmesinin nedeni kadının bu özgül sömürü biçiminin onun tabi görüldüğü/kılındığı ataerkillik ile ilişkisini göz önünde bulundurma gerekliliğidir.

Kadınlara yüklenen hane içi sorumluluklar kadınlar işgücüne girse dahi ortadan kalkmamakta ya da erkekler tarafından eşit olarak paylaşılmamaktadır. Eviçinde yürütülen karşılıksız emeğin, Türkiye’de çalışan kadınlar açısından bile toplam çalışma sürelerinin yarısından fazlasını oluşturduğu ilk ulusal zaman kullanımı anketinde açığa çıkmıştır. Bu da Türkiye’de kadınların resmi işgücüne katılımını engelleyen nedenlerden biri olarak yorumlanmaktadır (Memiş, E.,Öneş, U. vd., 2012:160).

Türkiye’de kadın istihdamının belirleyici faktörlerinden biri yoksulluktur. Yoksullukla tercih yapma durumunda yaşanan alternatifsizlik ile güçsüzlüğün mantıksal bir ilişkisi vardır (Kabeer, 1999). Buvinic’e (1998) göre kadın yoksulluğu iki belirleyici özellik barındırır: eğitim imkânına erişme durumu ve işgücü içerisindeki konumu. Kadınların hem işgücü piyasasına ulaşmada hem de işgücü piyasasındaki konumları erkeklerle karşılaştırıldığında birçok eşitsizlik içerir (çifte sömürü, güvencesiz,

görünmez, eşitsiz, gelir üzerinde kontrol sahibi olmama gibi). Bu durum kadınların erkeklere ömür boyu bağımlı kalmalarına neden olur. Formel istihdama katılımın düşük olması, bu istihdam biçiminin emeklilik gibi çeşitli güvencelerden yoksun kalmayı getirmesi, sağlık gibi hizmetlere ulaşabilmek için erkeğin sahip olduğu güvenceye mahkûm kalma bu bağımlılığın ortaya çıkardığı sonuçlardandır. Eğitim imkânından yararlanamama dolayısıyla formel piyasanın çerçevesini çizdiği işgücü niteliklerine sahip olamama ya da beklenilenin altında eğitim almış olma güvenceli işleri talep etmeyi engeller ve yoksulluğun kalıcılaşmasına neden olur. Yoksul ailelerde eğitim önceliği erkek çocuklarına verilmektedir (aktaran Şener, 2009: 2). Dolayısıyla, kadınların güçlenmesi önündeki bariyerlerden birisi olarak ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak kadınların güçlenmesinde kolaylaştırıcı bir rol oynayan kaynaklar maddi ve maddi olmayan (beşeri ve sosyal) ön koşullara işaret etmektedir. Yoksulluk, eğitimden ve mesleki beceriden yoksun olma, sağlıklı olmama, bakım yükü altında olma, eril tahakküm, cinsiyetçi işbölümü, toplumsal cinsiyet perspektifi üzerinden işlemeyen refah devleti politikaları gibi tüm cinsiyetçi bariyerler, kadınların güçlenme edimlerini engeller.

2.2.2.1. Eril Tahakküm

Beden, cinsiyetlendirilmiş bir gerçeklik, cinsiyetlendirici bir görüş ve bölünme esasları taşıyıcısı olarak toplumsal dünya tarafından inşa edilir. Algı burada bedenleşmiş bir toplumsal programdır ve dünyadaki her şeye, ilk olarak “bedenin kendisine, onun biyolojik gerçekliğine” uygulanır. Erkeklerin kadınlar üzerindeki tahakkümü biyolojik cinsler arasındaki farklılığı inşa eden bu program aracılığıyla olur ve tahakküm işbölümü aracılığıyla toplumsal düzenin gerçekliğine kök salmıştır (Bourdieu, 2019b: 22-23). Bourdieu, toplumsal düzeni meydana getiren bölünmeler, yani toplumsal tahakkümün ve sömürü bağlarının cinsiyetler arası inşa edilmiş düzeninin zamanla iki farklı habitusa; tüm

her şeyin ve pratiklerin eril ve dişil karşıtlar olarak indirgenen ayrımlar boyutunda sınıflandırmaya neden olan “görünüm ve bölünüm esasları” şeklindeilmek ilmek işlenmesi şeklinde olduğunu söyler. Böylelikle süreğen olmayan, kamusalda, dışarıda, resmi işlerde; gündelik akışta kopuşlara işaret eden şeyler erkeklerin işidir. Öte yandan kadınlar; içerde, süreğen işlerde; eviçi işler, özel, gizli, görünmez ve içine hapsedildikleri dar alanların (köy, mahalle, ev, araçlar, dil) düzenine yönelik aynı sessiz tekrarları sürdürürler. Bourdieu kadınların bu “mitsel aklın” ne olduğuna dair söylediklerine dönüştüğünü ve bu nedenle herkesten önce kendilerinin bu “mitsel aklın” atadıklarını (“alçak, bükük, değersiz, beyhude ve bayağı olanlara aittirler”) tasdik ettiklerini belirtir (2019b: 45). Eril tahakküm böylelikle kendini var edebilmek için tüm şartlara sahiptir ve tahakküm ilişkilerine hükmedilenler hükmedenlerin bakışından oluşan kategorilerle bakarlar. Böylelikle bu kategoriler doğallaşır ve tahakküm altındakiler sistematik olarak kendilerini değersizleştirmeye daha da ileriye götürürsek aşağılamaya vardırır (s, 50). Bourdieu’nun “sembolik şiddet” kavramı bu tahakküm ilişkisi içerisinde hükmedilenin hükmedene “göstermemelik edemediği bağlılık aracılığıyla” kurulur. Hükmedilenin elindeki tek aracın hükmedenle ortaklaşa sahip olduğu tanıma araçlarının söz konusu olması durumlarındadır (s, 51).

Bourdieu sembolik gücün herhangi bir fiziksel kuvvet uygulamadan bedenler üzerinde “büyülü bir güç” olduğunu söyler. Bu büyümlü gücün kaynağı bedenlerin derinliklerinde kök salmış yatkınlıklardır ve ancak onlar aracılığıyla işleyebilir. Sembolik gücün büyümlü tahakküm ilişkisinde her iki tarafın bu büyümlü sınırı tanınması ve kabullenmesine yönelik pratik edimleri tetikler. Hükmedilenler kendilerine uygulanan tahakküme, dayatılan sınırları zımnen kabul ederek, çoğu zaman bilmeden bazen de istemeden katkıda bulunurlar. Bu pratik edimler aşağılanma, utanç, kaygı, çekingenlik ve suçluluk gibi bedensel duygular biçiminde ya da aşk, saygı, hayranlık gibi tutku biçiminde olabilir (s, 55).

Bourdieu'nun "eril tahakküm" yaklaşımı "sembolik güç" ve "sembolik şiddet" kavramlarının anlaşılabilmesi için önem arz etmektedir. Toplumsal cinsiyetleri de birer habitus olarak düşündüğümüzde ve bu eril-dişil habituslar arasında var olan tahakküm ilişkisinin fiziksel şiddet olmaksızın "sembolik şiddet" üzerinden var olabildiği bilgisi aydınlatıcıdır. Kadınların güçlenmesi, öznellikleri düşünüldüğünde, ataerkil güç ilişkilerinde sembolik gücün ve şiddetin yeri (kendi yaşamlarımız üzerinden de düşünecek olursak) azımsanmayacak boyuttadır. Bir öğretmenin, annenin, babanın, kocanın "bir bakışıyla çok şey anlatması" hükmedenin/iktidarın gücünü sembolik şiddet üzerinden nasıl var ettiği gösterebilir.

2.2.2.2. Kadınların Güçlenmesinde Belirleyici Olan "Öteki" Dinamikler

Bu tezin konusu olan midye dolma işinde ev eksenli çalışan kadınların hiç biri İzmir'in yerlisi değildir hatta hiçbiri Türkiye'nin Batı illerinden değildir. Bunun yanı sıra bu kadınların bu çalışmada belirtilmesi gereken önemli özelliği Kürt olmalarıdır. Kürtlerin enformel çalışmayla olan ilişkisi analitik olarak yaklaşılması gereken, kurucu/iktidar kimlikten olan ve kırdan kente göç edenlerle karşılaştırıldığında başkaca nitelikleri/özgüllükleri olan bir olgu olabileceği üzerine düşünülmelidir. Bu çalışmanın sınırları çerçevesinde burada yalnızca görüşülen kadınların yaşam öykülerine, kültürel pratiklerinin/habituslarının (ayrıca habitus olarak cinsiyetlerinin) "gündelik pratiklerini" anlamlandırabilmek için ihtiyaç duyulmuştur.

Gündelik pratikleri anlamlandırmada Bourdieu'nun *Habitus* kavramı yol açıcudur. Pierre Bourdieu Türkçeye "Sosyoloji Meseleleri" adıyla (2019a) çevrilmiş eserinde şöyle der:

"Eylem, anahtarı, onu harekete geçiren uyaranda saklı olan ve ona bakarak bütünüyle açıklanabilecek bir sonuç değildir. Eylem, ilkesel olarak bir yatkınlıklar sistemidir; benim habitus adını verdiğim, bütün bir yaşam

öyküsünün sonucu olan bir şeydir bu, (nasıl ki bire bir aynı yaşam öyküsü yoksa birbirinin bire bir aynısı iki habitus da yoktur; ancak tecrübeler sınıflandırılabilceği gibi habituslar da sınıflandırılabilir ya da habituslarından söz edilebilir)” (s, 93).

Bourdieu (2018), nesnel ilişkiler sisteminin bir grubun veya bireyin tarihinin dışında oluşmuş bütünlüklere çeviren yapı gerçekliğinden kaçınmak gerektiğini belirtir. Bir sınıf koşulunun nitelediği maddi varoluş koşullarının oluşturduğu çevreyi ve toplumsal biçimde yapılandırılmış bir çevreyle özleşmiş düzenlilikler şeklinde ampirik olarak saptanabilen yapıların habituslar ürettiğini belirtir. Sürekli yenilenen ve beklenmedik durumlarla baş etmeye imkân sağlayan stratejileri meydana getiren ilke olarak habitusun ürettiği pratikler, bir proje ya da plan dâhilinde ortaya konmuş hedefleriyle belirlenmiş görünse bile, sonuç olarak ürünü oldukları nesnel yapıları her daim yeniden üretmeye imkân verecek şekilde, örtük öngörülen sonuçlarıyla, “üretim ilkelerinin üretiminin geçmiş koşullarıyla” belirlenmişlerdir (157-158).

Habituslar kalıcı yatkınlık sistemleri, yapılandırıcı yapılar şeklinde, yani kurallara itaatın ürünü olmadan, sonuçları bilinçli olarak hedeflenmeden ve bunlara ulaşmak için gerekli işlemlere anında hâkim olmadan ve böylece de bir orkestra şefinin örgütleyici eyleminin ürünü olmadan da kolektif olarak harmoni içine olabilecek, nesnel olarak “düzenlenmiş” ve “düzenli” olabilecek pratik ve temsillerin üretilme ve yapılandırma ilkesi olarak işlemeye eğilimli, yapılanmış yapılardır” (Bourdieu, 2018:158).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BULGULAR

3.1. Özdeşünüm

17’li yaşlarım (1999 ve sonrası) itibariyle tanışık olduğum arkadaşlarımın bir kaçı İzmir Kadifekale’de yaşayan Mardinli ailelerin çocuklarıydı. Birçokları 80’lerin sonu 90’ların başında Mardin’in ilçelerinden-ilçe köylerinden zorunlu göç ile gelmiş ailelerdi. Onlarla arkadaşlığım süresince Kadifekale’nin sokaklarında gezmiş, tarihi Rum evlerini görebilmiş ve ilk midyemi yemiştim. Aileleri midye dolma işi yapıyordu ve yapıldığı anda yenildiğinde enfes lezzetli oluyordu bu midyeler. Görkemli Rum evlerinde yaşıyordu bazıları. Kale’ye yakın yerlerde, yani yükseklerde oturanların o muhteşem avluları eşsiz bir manzara sunuyordu insana. Merkeze bu kadar yakın olmanın –yürüyerek kısa sürede(10 dakika) varmak- birçok açıdan avantajını yaşıyorlardı. Elbette bu avantajlar yaptıkları işler açısından da kolaylıklar barındırıyordu. Kadınların evlerde açıp temizleyerek doldurdukları midyeleri erkekler şehrin merkezinde ve yakın ilçe merkezlerinde tezgâhlarda satıyorlardı. Bahçesine, avlusuna girdiğim birçok evde midye yapan kadınlarla, genç kadınlarla karşılaştım. Onlar bu işlerini yaparken aynı zamanda evin ve çocukların ihtiyaçlarına yetişmeye çalışıyorlardı. Hatta o dönem aklımda hep şöyle bir soru vardı: neden Mardinli kadınlar özellikle genç kadınlar genellikle fazlasıyla zayıf olurlardı? Kendimce gözlemlediğim gündelik yaşamlarından edindiğim sonuç: çok yoğun ev içi iş, bakım ve hizmet yüklerini yerine getirmek zorunda olmalarıydı. Çünkü bir kere bile toplanan sofranın ardından dağınık bırakılan mutfağa ya da yemek üzerine bir keyif yapmaya denk gelmemiştim. Elbette yaşanmıyor değildir ve böylesi bir genelleme yapamam ama benim tanıklığım bu kadınların ev içinde fazlasıyla emek harcamaları üzerineydi. Üstelik dışarıda midye satın alan birçok insanın, yedikleri midyenin ardındaki bu müthiş iş yükünü ve bunu sırtlayan kadınları farkında

olmadıklarını da biliyordum. Yüksek lisansa başladığım dönem bu emeği görünür kılmak istememde bu anların da büyük yeri olduğunu düşünüyorum. Bu “hiç oturmayan” kadınların gündelik pratiklerini, yaptıkları bu iş ile olan ilişkilerinin biçimlerini, kendilerine ait bir gelire sahip olup olmadıklarını, o evlerin içinde keyif almaya dair haklarının olup olmadığını, onların kendiliklerine dair merak edip de göremediklerimi anlamak istedim. Tüm bu pratikler etrafında şekillenen gündelik yaşamın kadınların öznelliklerinin inşasında güçlendirici bir rol oynayıp oynamadığını, eril tahakkümün hüküm sürdüğü toplumsal cinsiyet düzeni altında kendilerine bir alan yaratabilmek adına geliştirdikleri/geliştiremedikleri stratejileri vb. anlamlandırmak istedim. Tüm bunları bilmeyi amaçladım çünkü kadınların hakları için verdikleri/veremedikleri mücadelelerine katkı olsun istedim. Onları onlardan dinlemek, kendiliklerini, onların gözünden “kadınlığı”, yaşamlarını, yaptıkları işleri nasıl anlamlandırdıkları benim kendi anlam dünyamı da zenginleştirecekti. Tüm bunları yapabilmenin yolunu feminist yöntem ile ilerleyişin açacağını düşündüm.

Bu bölüm tezin sınırlılıkları içerisinde gelir getirici ev eksenli midye dolma işinde çalışan kadınların, yaptıkları iş aracılığıyla ataerkil egemenliğin karşısında kendi öznelliklerini ne şekilde kurdukları ve bu işin ‘güçlendirici’ katkısını sorgulama üzerinedir. Öncelikle ev eksenli midye dolma işinin doğası araştırılmış, daha sonrasında kadınlar için bu işin koşulları ve onlar için ne ifade ettiği araştırılmıştır. Kadınların yaşamlarında, gündelik pratiklerinde bu işin anlamı ve önemi nedir sorusu üzerine temellendirmiştir. Kadınlar için öncenin ve şimdinin mukayesesinde onların anlamlandırdıkları haliyle güçlenmeyi ne şekilde okuduklarının çıkarımı yaşam öykülerine değinen sorularla mümkün olmaktadır. Bu nedenle bu bölümdeki başlıklar bu temelde şekillenmiştir. Görüşülen kadınların her birinin ataerkil sistem içerisinde ortaklaşan pratikleri söz konusu olsa da her birinin deneyiminin özgüllüğü göz önünde bulundurulmuştur. Kadınlar arası etnik, dini, ekonomi, yaş, medeni durum yani maddi ve

manevi kaynaklar gibi farklılıklar gündelik pratiklerin, öznelliklerin, gücün, kazanımların ve yaşam içerisindeki tüm eyleyşlerin anlamlandırılmasında farklılıklar barındırmaktadır. Bir kadının gelir getirici bir iş aracılığıyla bir pazar alışverişi parasını kazanması ya da bu pazar parasını kazanması dolayısıyla ev içi tüketimde söz sahibi olmayı sağlaması onun için büyük bir kazanım olarak değerlendiriliyorken bir başka ön koşullara sahip kadın için sefalet göstergesi olabilir. Bu nedenle kadınların kendi koşullarında geçmiş ve şuanın mukayesesinde kazanımlarını anlamlandırdıkları haliyle güçlenme yaşayıp yaşamadıkları kendi söylemlerinde, yaşam öykülerinde açığa çıkacaktır. Bu bölümü onların yaşam öyküleri, ön koşulları üzerinden okumak ve analiz etmek değerlidir.

3.2. Midye Dolma İşinin Doğası

İzmir'in Konak ilçesine bağlı Kadifekale periferisinde oturan ev eksenli midye dolma işinde çalışan 15 kadın (hepsi kentsel dönüşüm öncesi Kadifekale'de oturmaktadır) ile yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Öncelikle midye dolma işinin doğasından biraz bahsetmek gerekirse:

- Midye dolma işi ev eksenli bir çalışma biçimidir.
- Toplumsal cinsiyet temelli işbölümü söz konusudur; Midyeler erkekler tarafından denizden çıkarılır, ya çıkararı ya da aracı erkeklerce, temizlenip dolduracak olan kadına/kadınlara/aracı erkeklere (dükkân vb yerlerde kova başı ücret alan kadınlara)teslim edilir. Kadınlar midyeleri temizler, yıkar, açar ve iç pilavı yapar, sarar ve pişirdikten sonra satışı gerçekleştirecek erkeklere, ya da satışı yapacak erkeklere/dükkânlara teslim edilmek üzere aracı erkeklere verilir.

- Kadınlar midye dolmaları yıkayıp doldurmak ve öğlene kadar işlerini bitirmek için organize olurlar. Bunun için sabahın erken saatlerinde (7.30 gibi) işin başına geçerler.
- Kadınlar hem kendi hesabına hem başkasının hesabına çalışırlar. Her iki biçimde çalışan kadınlar da mevcut olmakla birlikte işveren durumunda kadınlar da vardır. Bu kadınlar teslim aldıkları midyeleri temizleyip, açacak ve saracak kadınlara dağıtır, midyeler hazır olduktan sonra da onları satışı gerçekleştirecek kişi ya da iş yerlerine (kafe, restoran, tezgâh vb.) verirler. Sadece organizasyonu boyutuyla işe dâhil olurlar.
- Midye dolma üzerine açılan restoranların (midye dolma+bira vb.), dükkânların, kafelerin vb. ortaya çıkışı.
- Bodrum gibi turistik yerlerde tezgâhları bulunan erkeklerin günün belirli saatlerinde bu tezgâhlarda kız çocuklarını da çalıştırması (gündüz saatlerinde, gece alkollü kişilerin olması nedeniyle)
- Satış yapan erkeklerin midye dolmayı yapacak kadının varlığı adına daha erken evlenmesi (maliyeti düşürdüğü ve/veya annesinin yorulmuş olmasından kaynaklı talebi üzerine). Bu durum geçmişte de günümüzde de benzer bir biçimde çoğunlukla yaşanıyor. Fakat bu işi yapmak istemeyen genç kadınların tercihleri de kayda değer bir anlam taşıyor (evlilik kararı veya erkeğe başka iş şartı koşması gibi)

Geçmişte...

- Geçmişte Kadifekale'de Rumlar tarafından (hala İstanbul'da aynı şekilde yaptıklarını) soğuk meze olarak yapılan midye dolmalar, zamanla kente göç eden Mardinliler tarafından yapılmaya başlamış.

- Yalnızca aile için(-de)/hesabına yapılmaktadır. (yakın akraba erkek üyelere, yapacak kadının olmamasından kaynaklı ücretsiz yaptırılmış)
- Midye dolmalar yalnızca evin erkek üyelerince tutulan (sürekli durduğu yer/mücadele ederek kazandığı yer) tezgâhlarda ya da dolaşarak hareket halinde (bir yer edinememişse) satılmaktadır.
- Kadınlar satış işlemlerinde asla yer almazlar.
- Başkasının hesabına çalışma ya hiç yoktur ya da ticarileşmemiş/yaygınlaşmamıştır.
- Kadınlar birbirleri ile dayanışma içerisinde (midye dolmada, eviçi bakım ve hizmetlerde) işlerini sürdürürler.

Midye dolma işinin ilk olarak kimler tarafından yapıldığını, Mardinlilerin bu işi kimlerden öğrendiğini anlamak için sorduğum sorular aslında bu işin Rumlara kadar gittiğini gösterdi:

Midye dolma işini ilk yapan Rumlar, daha sonra Romanlar yapmış. Rumlar midyeyi soğuk içki mezesi şeklinde tüketiyorlarmış. Midye dolmanın İzmir’de yaşayan Rumlardan öğrenildiği söyleniyor. Hem Mardinlilerde hem de Rumlarda kullanılan baharatlar ortak, fakat Rumlar genellikle midyeyi başka çeşitlerde yapıyorlarmış çünkü midye dolma zahmetli ve zor bir iş olduğu için. İç pilav Mardinlilerin yemek kültüründe de olduğu için hiç zorlanmamışlar. Midye dolmayı yapacak bir kadının olması bu iş için olmazsa olmaz bir durum olarak görülüyor. Hem ekonomik boyutu hem de midye dolmanın oluşumu adına. Kadınlar olmasa kimsenin bu işi yapamayacağı genel kabul olarak karşılaşılan bir durum. Emek yoğun bir iş ve erkekler işin en kolay yerinde, satış kısmında. Her şey önlerine hazır geliyor. Midyelerin Çanakkale ve İstanbul denizinden çıkarılması (son yıllarda, yaklaşık 10 yıldır), nakliye, aracılara teslim, aracılardan semtlerde talep edenlere dağıtımı, temizlenmesi, doldurulması ve pazara sunulması şeklinde geliyor. Oturmuş bir pazar var; çıkaranlar, dağıtanlar, aracılar, yapanlar, satanlar

bunların hepsi çoğunlukla çok uzun yıllardır yapıyorlar bu işi. İlk başladığı yıllarda sadece kendi ailesi için yapan kadınlardan; bırakanlar var. Aracılık (evlere çuvallarla midye gönderip, temizletip, doldurtup alıp piyasaya satanlar) yapmaya başlayanlar var, başkasının hesabına günlük çalışanlar, hem başkasına hem kendi hesabına çalışanlar var. Öncesinde çuval başına para alan kadınlar, şimdilerde tüketime hazır hale getirilen kova hesabına bu parayı alıyorlar. Bunun sebebi eskiden bir çuvaldan örneğin 3 kova çıkıyorsa şimdi bir kovanın ancak çıkıyor olması. Artık çuvalların çoğunun çöp (boş) geldiğini söylüyorlar. Genellikle kova başına 12 TL alıyorlar fakat çuval hesabı çalışan kadınlar da var ve onlar da ortalama bir çuval başına 6 TL alıyorlar. Çok hızlı olan bir kadın 8-10 tamamlayamaz görüşü var.

3.3. Ev Eksenli Gelir Getirici Midye Dolma İşinde Çalışmanın Anlamı ve Koşulları

Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi Platformu'na göre (KEİG, 2014) Türkiye'de ve dünyada ev eksenli çalışanların tamamına yakını kadınlar oluşturmaktadır. Topçuoğlu'na göre enformel ekonomi ve kadınların ev eksenli enformel çalışmaları 1980'lerin ikinci yarısıyla birlikte Türkiye'de gelişmeye başlayarak, 1994 ekonomik kriziyle birlikte artmıştır. Bu tarih aralığında ekonomik yatırımlar erkek emeğinin yoğunlaştığı bir sektör olan inşaat sektöründe gerçekleşmiştir.

Belkıs Kümbetoğlu, İnci User ve Aylin Akpınar'ın (2012) kadınların kayıtdışı çalışmalarına dair yaptıkları "Kayıp İşçi Kadınlar" adlı niteliksel alan araştırması 2008-2010 yılları arasında Türkiye'nin beş ilinde gıda, tekstil ve hizmet sektöründe kayıtdışı çalışan 213 kadınla yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler ve 3 odak görüşmesi ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada kadınların gelir getirici çalışmasıyla güçlenmeleri

arasında bir ilişki söz konusudur⁵. Görüşülen kadınların gelir getirici bir işte çalışmaya başlamalarıyla kendi özsaygıları ve özgüvenlerinin oluşması arasında bağlantı vardır. Kümbetoğlu vd., kadınların ev dışında çalışma yaşamına başlamalarıyla birlikte kendi emeklerinin değerine dair bir bilincin ortaya çıktığını ve bu bilincin“özgüven” kazandırdığını, ayrıca kadının bir birey olarak yeni sosyal ilişkiler kurması ve ailesinin yanı sıra içerisinde bulunduğu çevreye farklı şekillerde hizmet ettiği duygusunun kendi özsaygısının kendisinde artmasını sağladığı vurgulanmıştır (s, 262).

Kümbetoğlu vd., (2012) göre, gıda ya da tekstil sektöründe çalışan kırsal kesimde yaşamış kadınların yaptıkları işler, hane üretiminde yaptıkları işlere çok benzediğinden bu işler atölyede veya fabrikada yapılırsa dahi kadınların kendilerini tümüyle işçi olarak algılamasına neden olmamaktadır. Bu nedenle bu kadınların değer yargılarında bir değişme söz konusu değildir (s, 266).

Bu tezde görüşülen kadınların tümü ev eksenli gelir getirici bir iş olan midye dolma yapımında çalışmayı bir “iş” olarak nitelemektedir. Bu iş sayesinde elde ettikleri gelirin evin bütçesi /geçimi için önemli bir faktör olduğunun da bilincindedirler. Yaptıkları iş Kümbetoğlu vd., belirttiği hane üretimine benzer olsa da, bu çalışmada açığa çıkan “işçilik” bilinci kadınların öznelliklerinin inşasında kendilerine dair değer yargılarının değişiminde önem arz etmektedir.

Helin’in böylesi bir işte çalışması sonucundaki kazanımları kendi ifadesinde açıkça görülmektedir.

E valla midyecilik bir şey biliyor musun? İnsan sorumluluk yani kadınsın en azından bir şey yapıyorsun hiç olmazsa kendini boşlukta hissetmiyorsun

---

⁵ Burada güçlenmenin ekonomik, sosyal, siyasal ve psikolojik boyutları olduğu ve bu boyutların birbirini tamamladığı göz önünde bulundurulmalıdır. Salt gelir getirici bir işin kadınlarda görece güçlenme sağlaması söz konusudur.

yani ben bir işe yarıyorum gibi şey oluyor. Çalışıyorum en azından bir midye yapabiliyorum (Helin, 44, Evli).

Helin'in gelir getirici iş dolayısıyla kendini bir işe yarıyor olarak görmesi, eviçi emeğine bir değer atfetmemesi, kadınların özel alandaki emeklerinin ataerkil kapitalizm tarafından görünmez kılınarak *değersizleştirilmesinin* somut bir örneği olarak görülebilir. Ayrıca Helin, evin geçimini sağlayan bu işte kendisinin emeğinin ve kazanılan para da hakkının olduğunu bilincinde. Dolayısıyla gelirin ne şekilde harcanacağı üzerine de kendi kararları doğrultusunda hareket edebiliyor.

Kendi gönlümce mesela şimdi Pınarla kızı geldi mesela doğum yapmış 100 lira Pınar'ın kızına takarım. Hani hiç olmazsa benim de hakkım var. Mesela bu hayır yapcam camiye, hiç olmazsa benim de emeğim var diyebiliyorsun. Hani bazen kocandan habersiz hayır dendiğinde kocanın izni olmadan yani kötü olarak yazılıyor. Bazen diyorlar ya kendi çocuğunun parasından ver daha iyi. Oğlundan hayır yap daha hayır diyorlar. Hani gönülden değil habersiz diye (Helin, 44, Evli).

Gelir getirici çalışma sonucu kadınların elde ettiği kazanç, yaşamlarında önemli bir yere sahiptir. Bu açıdan, 38 yaşında ve evli Ayşe midye dolma işini sevmese de, para kazanmanın kadınlar için/kendisi için "kimseye muhtaç olmadan" yaşamının ne kadar önemli olduğunu altını çiziyor.

Mesela nasıl biliyor musun? Şimdi kadını ben hiç kimseye muhtaç olmuyorum, paramı alıyorum cebime koyuyorum, istediğimi yapıyorum istediğim yere gidiyorum. Her şeyi yaparım daha güzel. Şu anki gibi mesela. Ben şuan kocama muhtaç değilim kendime bakabiliyorum o yüzden yani. Ben kendime bakıyorum evlendiğim günden beri.. Sen bi erkeğe

muhtaç değilsin, kendi ayakların üstünde durabiliyon, istediğini alıyon,
istediğini yapabiliyon hesap vermek zorunda değilsin.

Muhtaçlığın yalnızca bir erkeğe değil kime olursa olsun kötü olduğunu düşünen
Ayşe, ayaklarının üstünde durmanın önemine sıklıkla vurgu yapıyor.

Kocaya muhtaç değiliz biz aslında. Mecburiyetten böyle hani evleniyorsun,
niçin? Kocan sana baksın güzel bi hayatın olsun deme? Ama her zaman
olmuyor. Öyle bi dört dörtlük hayat olmuyor mecbursun yani.

Annesi ve babası evlendikten hemen sonra Mardin'den İzmir'e göç etmişler. 15
yaşında amcalarının yanında tekstilde işe başladığını söyleyen Ayşe, o günden bugüne
hep çalıştığını belirtiyor.

Ev eksenli çalışma dendiğinde kadınların yaptığı ve daha çok yapılan işlerin
“vasıfsız” olması akla gelmektedir. Ev eksenli çalışan kadınlarla ilgili yapılan
araştırmalarda (Dilek Hattaoğlu, 2001), kadınların evde ya da dışarıda çalışmalarının
dışsal ve çoğunlukla ailevi nedenlerle belirlendiğini belirtir. Ailenin geçim durumunun,
ya da başkaca kaynaklardan gelen gelirdeki değişimlerin, çocukların varlığı ve bakım
hususunda kimsenin bulunamaması gibi dışsal etkenler kadınların bir işe başlama, bir işi
bırakma vb. kararlarını etkiler. Hattaoğlu, ev eksenli çalışan kadınlarla ilgili yapmış
olduğu araştırmasında görüştüğü kadınların evde ya da dışarıda çalışmalarını *başka
ilişkilerin bağımlı değişkeni* olarak yaşadıklarını ifade eder (s, 174).

Kadınların “stratejik tercihler yapma yeteneği” (Kabeer, 1999)“hayatta kalma
stratejileri” ile çok yakından ilişkilidir. Her ikisi de hem ataerkilliğe hem de ataerkilliğin
kapitalizmle eklemlendiği alanlarda görünür olmakta, somutlaşmaktadır. Ücretli
çalışmaya verdikleri anlamları bu kavramlar üzerinden analiz etmek toplumsal cinsiyet
ideolojisinin kadın öznelliğinde kurucu rolünü açığa çıkaracağı gibi, kadınların bu kurgu
öznelliklere yönelik direnişlerini görmeyi de mümkün kılmaktadır. Midye dolma işinde

yeni olan Yeter, kendisi için çalışmanın anlamını, gelir getirici çalışma deneyimlerini şu şekilde aktarıyor:

Allaha şükür iyidir, çok şükür bu yaşa gelmişim hiç oğlumdan bile beş kuruş istememişim. Ben onlara veriyorum.(...) Ben ağrıda da dükkân açtım, market açtım markete bakıyordum. Kavun sattım. Kocam hastaydı hiç karışmıyordu sadece gece kalıyordu. Ben kavun karpuz sattım. Sonra dükkâna doldurdum pirinç, bulgur, fasulye, çikolata şeker meker her şeyi getirdim. Doldurdum dükkânım oldu böyle ful. Allah yardım ediyor yetimlere biliyor musun (kocasını vefat ediyor) öyle yaptım durum güzeldi. Sonra benim kaynım fesatlık yaptı dükkânı aldı. Dükkân sahibi. Benim kaynım kıskandı bak bi dul kadındır dükkânı açtı, dükkânı büyüttü bilmem ne yaptı. Kimsenin kimseye hayrı yok canım. Dükkânı bizden aldı, eşyamız dışarıda kaldı hepsi mahvoldu. Tekrar geri götürdük onları sahiplerine verdik. İşte benim oğlum inat etti İzmir'e geldi bize ev aldı küçük bi ev aldı. Bizi topladı geldi aldı İzmir'e götürdü (Yeter, Dul, 63 yaşında)

Yaşına rağmen, kendi gelirini elde etmek isteyen Yeter, çocuklarının kızmasına rağmen bu işi yapmaya devam etmek istediğini söylüyor. Okuma yazması olmasa da “hesap, numara, para, kapı, doktor” her şeyi bildiğini belirten Yeter, eşi hasta olduğu için ailesinin geçimini üstlenmek zorunda kalıyor ve hayatta kalma stratejileri geliştiriyor. Geleneksel ataerkil normlara karşı yürüttüğü direniş, yarattığı kaynakların elinden alınmasıyla bir alternatif olarak İzmir'e göç ediyor. İzmir'e göçünün nedeni kendi ailesinin ve akrabalarının bu kentte yaşıyor olması. Kentte formel istihdama katılmada gerekli nitelikleri taşınamaması onu enformel alanda yapabileceği işler arayışına yönlendiriyor. Ataerkil kapitalizmin kadın emeğini her biçimde ve koşulda “vasıfsız”, “değersiz”, “görünmez” kılıfı sosyalist feminist perspektifin birleşik sistem teorisi üzerinden açıklığa kavuşturuluyor. Kadınların bedeni üzerinden kurgulanan toplumsal

cinsiyet kimliği, tüm eylemliliklerini değersiz, görünmez, önemsiz gibi olumsuzluklarla tanımlıyor. Elbette bu tanımlamaları Butler'ın(2008: 152) değindiği “Ben”in en kötü kullanımı olan kendini farklılaştırdığı diğerini aşağılayan, küçümseyen tanımlamalar üzerinden yapmasıdır.

Kadınlar için midye dolma işinde çalışmak eviçi gündelik işleri kotarmak, bakım işlerini yapılan işe göre ayarlamak (küçük çocuklarının çalışma ortamında bulunması ya da yakınında olması), gelir getirmesi, yarım gün olması dolayısıyla ek işler yapabilmelerine de olanak sağlamaktadır. Yeter'in hem bu işi hem de pazarcılığı yapabilmesi bir güçlenme alanı açmaktadır çünkü hayatlarındaki alternatifsizliklerin içinde alternatif olanağı getirmektedir. Gelir getiren bir iş -ki görüştüğüm kadınların hemen hemen hepsi gelirlerinde kontrol sahibi olduklarını belirttiler- kadınların hem kişisel hem aileye dönük harcamalarda söz sahibi olmalarını sağlaması açısından önemlidir. Bir başkasına muhtaç olmama durumunu eşlerini de dâhil ederek söylemektedirler. Herhangi bir aile üyesine bağımlılık, kadınların öznelliğini zedeleme ihtimali taşımaktadır.

Habibe, 27 yaşında, 4 yıl önce amcasının oğlu ile evlenerek Mardin'den İzmir'e gelmiş ve bu süre zarfında üç çocuk sahibi olmuştur Ablası da yedi sekiz yıldır İzmir'de olan Habibe midye dolma işini komşusundan görmüş ve yapmaya karar vermiş. Eşinin bir şirkette asgari ücretle çalıştığını ve kazancının ailenin ekonomik geçiminde yetersiz kaldığını belirtti. Eğitimini ortaokulu bitirmeden bırakan Habibe, kendisinden öncekilerin okumamasının temel neden olduğunu düşünüyor.

Habibe aynı apartmanda oturan arkadaşı Lamia ile birlikte evlerinin bitişiğindeki evin bahçesinde temizliyorlar midyeleri. Sarmanın dışında taşlama, temizleme ve açma işlemlerini yapıp sarma ve satışı yapacak kişilere teslim ediyorlar. Çuval hesabı çalışıyorlar ve çuval başına 6 TL alıyorlar. Her ikisi de günde 6 çuval açtıklarını söylüyor. Kova hesabı çalışmak daha zor, çünkü çuvallar eskisi gibi temiz gelmiyor ve kadınlar bir

kovayı doldurmak için birçok çuvala uğraşmak zorunda kalıyorlar. Bu nedenle kova ücretleri 12 TL gibi bir fiyattan yapılıyor. 22 yaşında ve evli olan Lamia çalışmasına şöyle ifade ediyor: “Çalışma güzel. Pazar paramızı, çocuğun bezini çıkarıyoruz.”

Kadınların çalışması ve kazandıkları paraları biriktirmesi, içinde yaşadıkları koşullara ve geleceğe dönük güvensizlikleri/güvencelerinin olmayışı ile ilişkilidir. 30 yaşında ve evli Saadet, çocuklarının boğazından da kısıtığını belirttiği parayı biriktirmektedir. Bu birikimini ya başını sokacağı bir ev sahibi olabilmek için ya da “kötü günde” harcamak için kullanacaktır. Çocuklarının okumasına dönük mücadelesi de bir yanıyla gelecek kaygısı ile ilişkilidir. Saadet ve eşinin herhangi bir sosyal güvenceden yoksun olması, gelecek kaygılarını arttırmaktadır. Saadet ile görüşme yaparken, çocukların eğitimi ile ilgili konuştuğumuzda en büyük kızı (10, annesiyle çalışıyor) araya giriyor ve avukat olmak istediğini söylüyor. Saadet çocuklarının okuması için nasıl uğraştığını, parasızlıkla, eşiyile sürekli mücadele ettiğini anlatıyor:

Bak buraya geldim çocuklarımı evde aç bıraktım. Allah biliyor bi milyona çocuklarıma harcamadım. 13 tane altın yaptım çaldılar götürdüler. Ben çocukları okula gönderdim eşim göndermiyor. Ben bi dayak yedim o kadar fırça yedim ki. Bana küfür o kadar eziyet, ben dedim eğer göndermiyorsan ben babamın evine gidicem. Baktı öyle olmuyor dedi tamam göndericem. Zorla onları okula gönderdim. Valla akşam ekmeğim yoktu param bitmişti. Paramı borca verdim. Bakkala gittim dedim abi bana ekme ver parasını sonra vereyim dedi yok para getir. Sonra eşimi aradım dedim adama ekme vermiyor, diyor dur ben de 5 lira var gideyim ekmeği alayım. Ben para yok diyorum anlamıyor diyor sen o paraları ne yapıyon. Benim derdim öyle” (Saadet, 30, Evli).

Yeter, kızının gelir getirici bir işte çalışmasını mecburiyet üzerinden kurmaktadır. Eşinin eve bakmıyor oluşu, kızının çalışmasını zorunlu kılmıştır. Aslında bu söylemde

toplumsal rolünü yerine getirmeyen erkeğin, erkekliğinin reddi vardır. Özyeğin (2015) paternalist cinsiyet normlarına göre bir erkeğin “erkeklik iddiasının” kendisine bağımlı olan kişilere karşı sorumluluklarını (geçimlik ve koruyuculuk) yerine getirmesi üzerine kurulu olduğunu söyler (s, 101).

Kimi var kocaları çalışıyor, beş kuruş (kadının) eline vermiyorlar. Benim bi kızım var çalışıyor, kocası beş kuruş eline vermiyor. Kendi parasını vermiyor ee kız mecbur kaldı işe girdi çalışıyor oda. İşe girdi evin suyunu veriyor, elektriğini veriyor. Kocası vermiyor o veriyor. Kendi evine bakmıyor. Kız çalışmıyorken evin elektriğini suyunu kaynı veriyordu. Kaynı kaynaklara gitti kaldı öyle. Dedi ben işe başlıcam. Bir de içki içiyor şerefsiz pislik (Yeter, 63, Dul).

Genç kadınların bu işe dönük düşünceleri de ‘mecburiyet’/alternatifsizlik üzerine kuruludur. Yine bu mecburiyet durumunun kaynağında eğitim ve etnik nedenler yer almaktadır.

Kimisi hemen evlenip kurtulayım diye. Bizim yaşlarımızın çoğu zaten bu midyeden kurtulmak için erken evleniyorlar(Berî, 19, Bekâr).

Para kazanmanın “çok güzel bir şey” olduğunu söyleyen 19 yaşında ve bekâr Perihan da “ Şu işten kurtulalım da neresi olursa olsun(gülüyor).(…) Ne bileyim ya, ben kendi ayaklarım üstünde durmak istiyorum” diye ekliyor.

Perihan ve Berî arkadaşlar. Aynı aracıya, küçük bir dükkânda midye dolma yapıyorlar. Her ikisi de alternatif iş arayışında. Bu alternatifleri çoğaltmak için, dışarıdan liseyi bitirme, meslek kurslarına başvurma gibi yöntemlere başvuruyorlar. Yaptıkları işin bir güvencesinin olmaması, işi bırakmak istemelerinin ardındaki temel neden.

Görüştüğüm kadınların birçoğu midye dolma işinin koşullarının yarattığı zorluklardan dolayı bu işi yapmaktan memnun değillerdi. Fakat öte yandan alternatiflerin olmayışı, bu işin varlığını kıymetli kılıyordu.

3.4. Kırdan Kente Göç: Kadınlar İçin “Ne Değişti?”

Kırdan kente göç ile kadınların enformel ve ev eksenli çalışmaları arasında bir ilişki söz konusudur. İlk olarak Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün (HÜNEE)“Türkiye’de Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması” raporunda⁶ (2006)görüşülen kadınların 4/3'ünün çalışmadığı, çalışan kadınlar arasında da her on kadından yalnızca birinin sosyal güvence ile çalıştığı bu oranın da toplam çalışan kadın sayısının yarısından azına tekabül ettiği görülebilir. Nedenler arasında eğitim ve Türkçe bilmeme durumu dile getirilmiştir. Eğitim düzeyinin ve bekâr olmanın sosyal güvenceli bir işte çalışma oranını pozitif anlamda etkilediği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca çocuk sayısının artmasıyla kadınların işgücüne katılımı arasında ters orantı vardır. Göç öncesi herhangi bir sağlık güvencesine sahip olmama durumu kadınlarda da erkeklerde de %100'e yakın bir oranken göç sonrası görüşülenlerin 4/3 yeşil kart dolayısıyla bir sağlık güvencesine sahip olduklarını söylemişlerdir (2006).

İkinci olarak piyasanın istihdam yaratmaması ve/veya istihdam edilecek işgücüne dönük arzı, kadınların toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan eviçi emek yükümlülükleri, ücretlerin eşitsiz ve düşük oluşu, meslek gruplarının toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden kodlanması nedeniyle kadınların özellikle teknik eğitim gerektiren mesleklere ulaşamamaları gibi birçok sebep bu ilişkinin kaynakları arasındadır. Piyasada istihdam olanağı ortaya çıktığında ise eğitim ya da mesleki bir beceriye sahip olma

---

⁶ Bu raporda: Son yirmi yılda güvenlik nedeniyle 14 ilden göç edenlerin özellikleri ve göç sürecine ait bilgiler yer almaktadır. En çok göç alan ve göç veren illerde yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılmıştır: İstanbul, Diyarbakır, İzmir, Van ve Mersin. Daha sonra İzmir yerine Ankara araştırma kapsamına dahil edilmiştir.

gerekliliği kadınların bu istihdama katılımını engelleyen bir bariyer olmaktadır. Özellikle kadınların teknik bilgi gerektiren işlerde istihdam edilme şanslarının da oldukça düşük olması söz konusudur. Çünkü kadınların teknik eğitime katılma oranları fazlasıyla düşüktür. Bu da toplumsal cinsiyet rollerinin bir sonucu olarak karşılaşın bir sorundur (Şener, 2011: 14).

Kırda geçimlik tarım ya da hayvancılıkla uğraşan ailelerde ücretsiz aile işçisi olan kadınlar, kente geliş ile birlikte ‘işçilik’ ile tanıştılar. Gündelik yaşamın ekonomik akışı kırda daha çok erkeğin kontrolünderken, kentte kadınlar için ücretli işgücüne katılımlarıyla kendilerinin de tanıklık ettiği bir somutluğa erişti.

Neval (64) Mardin Nusaybinli, kendisinden kırk yaş büyük kocasına kuma olarak verilmiş. Kuma geldiği kadının çocukları ölüyormuş hep, sağlığa ulaşamamalarından kadın bilmiyor gerçek sebebini. “Sütü zehirledi, beslemeyi bilmiyordu galiba” diyor. On tane çocuğu ölmüş kumasının. Bunun üzerine Helin’in dayısı ile evlendiriliyor. Neval’in de iki çocuğu var, onun da başka çocuğu olmamış, olsaymış daha fazla yaparmış. Helin de midye dolma işini yapıyor uzun yıllardır. Aynı zamanda Neval’in oğlu da de Helin ile evli. Bu görüşmeyi Helin’in evinde yapıyoruz, Neval ile kendilerine ait dört katlı apartmanlarında altı üstlü oturuyorlar. Bu görüşmede, Neval Türkçe bilmediği için Helin arada bana çeviri yapıyor. Neval evlendirildikten dört yıl sonra Nusaybin’den İzmir Kadifekale’ye geliyor eşiyile. Nusaybin’de eşinin kaçakçılık yaptığını söyleyen Neval, geldiklerinde tanıdık yalnızca iki üç ev olduğunu, “gerisinin Türkler” olduğunu söylüyor. Midye yapmayı onlardan önce İzmir’e gelen bir köylüsü öğretmiş ve kırk yılı aşkın süredir midye yapıyor. Neval’in açıp, temizleyip, doldurduğu midyeleri kocası da satıyormuş. Ara ara midye yapmayı bırakıp “kaçağa gidiyormuş” eşi. Normalde inşaatlarda çalışan çocukları eşi “kaçağa gittiği” zamanlarda çocukları midye satıyormuş.

İzmir’de kaçak sigara, çay, kahve, parfüm.10 ton İskenderun’dan kaçak kahve getirdi İzmir’de yakalandı. Yani bizim varımızı yoğumuzu da alıyordu. Midyeden kazandığımızı alıyordu mesela 10 alıyordu 20-30 yapcam diyordu elimizden o da gidiyordu

Eşinin kendisine hiçbir şey sormadığını, kendi kazandığı parasının da eşinde kaldığını anlatan Neval’e yaşamındaki değişiklikleri getirecek evlilik gibi konulardaki kararlar üzerine sorular sorduğumda, ona hiç danışılmadığını hatta evlendirileceğini küçük erkek kardeşinden öğrendiğini söyledi.

Kırdan kente göç ile birlikte kadınların gündelik pratiklerinde birçok değişimin yaşandığı yapılan çalışmalar ışığında ortaya çıkmıştır (Kandiyoti, 1988). Kente gelişle birlikte klasik patriyarkada ciddi çözümler yaşanmaktadır. Kırdada daha çok geniş aile içinde en büyük erkeğin reisliğinde sürdürülen ilişkiler, kente göç ile birlikte çözülmeye uğramakta, çekirdek aile yapıları ortaya çıkmaktadır.

Erkeklerin eskisi gibi mide dolmayı eşine yaptırmak için erken evlenmesinin “şimdi kızların gözünün daha açık olması” ile dolayısıyla kolay kolay mümkün olmadığını söyleyen Helin kendisi çok küçük yaşta dayısının oğlu ile evlendiğini belirtiyor. Ne kendisinin ne de eşinin sigortasız olduğu için midye dolma işi yapmasını istemese de eskiden öyle olmadığını belirtiyor.

Hani nasılsa benim iki kuruşum var karımı özele götürürüm. Ben öldükten sonra çocuğu var bakacak öyle diyordu şimdi herkes kendini düşünüyor. Ama bizim Elmas (yeğeni) Kemeraltı’nda çalışıyor. Kızım sigortanı yatır sigortanı yatır. Şimdi yatırsa emekli olurdu Elmas. Bir milyar olsaydı yeterdi şimdi hala köpek gibi çalışıyor sigorta yok (Helin, 44, Evli).

Kadınlar gelir getirici bir işte çalışsalar dahi bu işler sonucu elde ettikleri güçlenmeye dair kazanımlar geleceğe dönük bir güvence sağlamadığı için gerçekte

arzulanan tercihler değildir. Burada aile üyelerinin, özellikle kadınların diğer üyelere geleceğe dönük ekonomik güvence olarak bağımlılıkları söz konusu. Bu bağımlılık kırdan kente devam ediyor. Türkiye’de hâkim refah rejiminin kadını eviçi/özel alanda bakımdan ve haneye ait işlerden sorumlu görmesinde, yoksulluğu giderici planlamalarında “sosyal içerme” başlığı altında aile merkezci bakış açısına vurgu yapmasına da dikkat çekmek gerekiyor.

Jane Lewis (1992) refah rejimlerini kadın istihdamı yaklaşımları üzerinden analiz ederken en tipik modelin erkeğin gelir getirici, kadınların ise ev kadını olduğu model olduğunu söyler. Bu modelde kadınlar kocalarına sosyal güvenlik de dâhil çeşitli konularda tam olarak bağımlıdırlar. Ayrıca bakım hizmetlerinde hiçbir desteğin söz konusu olmadığı durumlarda da bakım hizmetlerinin tümünden sorumludurlar (aktaran Dedeoğlu, 2012: 213).

Uzun yıllardır midye dolma işinde çalışan kadınların hiçbirinin sosyal güvencesi yok. Nur 40’ın üzerinde olduğunu söylüyor, gerçek yaşını bilmiyor; evlendiği yaş üzerinden (en fazla 15), köy boşaltmalar, Saddam dönemi, hamileliği gibi durumlar üzerinden yaşını tahmin etmeye çalışıyoruz ve 50’de karar kılınıyor. Görüşmeyi, Türkçe bilmediği için Helin’in çevirisiyle yürütüyoruz. İlk göçü 1990’da Saddam’ın kimyasal atacağı söylentisi ile oluyor. Mardin Nusaybin’in bir köyünden önce Kızıltepe ilçesindeki bir köye göçüyorlar. İlk çocuğunu bu köyde doğuruyor. 15 yıl boyunca eşinin ailesi ile yaşıyor. Ailesinde tüm kızların çocuk yaşta evlendiğini belirten Nur, rızasını alıp almadıkları sorusunu yönelttiğimde şöyle cevap veriyor:

Kız ne soracaklar(Nur gülerek Kürtçe nerde anlamında bir söz kullanıyor ve elini sallıyor)inan yoktu öyle bir şey eyyy! Anne babanın sözü geçiyor biz de. Evlendireceğiz seni dedi bende bir şey demedim. Annem söyledi”(Nur, 50, Evli).

Helin de benzer bir duruma vurgu yapıyor:

O zaman hep böyleydi, hepsi böyleydi. Şimdi ki imkânlar var mıydı kızlarda? Şimdi bak bunun büyük kızı amcasının oğluya evlendi, küçük kızı mesela istediğimi alırım diyor. Gözleri açılıyor, çeneleri açılıyor.(Helin, 44, Evli).

Ataerkiyi deneyimleyiş biçimleri toplumlar, üretim biçimleri, mekân, zaman gibi boyutlarla farklılıklar gösterir. Feminist kuramcılar yirminci yüzyılın sonu itibariyle eril tahakkümün niteliksel bir değişim yaşadığını ileri sürdüler. Erkeklerin kadınlardan daha üstün olduğunu meşrulaştıracak biyolojik, ekonomik, kültürel vb. nedenler söz konusu olmaktan çıkmış ve ileri sürülemez duruma gelmiştir. Bu tartışmaların ilerlediği rotalardan biri: *geleneksel (klasik) patriyarkanın* kırsal geçimlik ekonomideki cinsiyet ve yaş hiyerarşisinden yararlandığı geçimlik stratejileri hızlı bir çözüme içerisinde olduğu tespitidir. Türkiye’de, büyük ve yaşlı erkeğin-babanın yaş olarak kendinden küçük bütün erkekler, kadınlar ve çocuklar üzerindeki otoritesini tanımlayan *pederşahi erkeklığın* çözüldüğünü söyler (Sancar, 2013: 111). Patriarkanın 20. yy itibari ile temel değişimler yaşadığı, cinsiyet ve aile arasında var olan iktidar ilişkilerinin, cinsiyet rejimlerinin toplumsal örgütlenme biçimleri tarafından belirlendiğini, kadınlar ve çocuklar üzerindeki erkek otoritesinin giderek yok olduğunu belirten birçok çalışma mevcuttur (Therborn, 2004; Castells, 1997).

Mardin’den göç ile gelmiş Nur ve Helin’in yaşam öykülerinden ve yorumlarından bu çözümlüğün göç edilen kentle birlikte ataerkiyi deneyimleyiş biçimlerini farklılaştırdığını söylemek mümkün. Kızların “gözünün, çenesinin açılmasını” nasıl değerlendirdiğini sorduğumda Helin çocukların hakkında karar verilise karşı olduğunu söylüyor ve ekliyor:

Yani çocuklar birbirini yani kalpten olsun, içten olsun, tamam çocuğun iyi birisiyle evlensin. Çocuğumu ille de istemeyen biriyle evlendirmem kesinlikle. Mesela sen amcanın oğlu mesela sen onu beğenirsin o seni beğenirse ne mutlu ne ala” (Helin, 44, Evli).

Bir başka örnekte Ayşe'nin eşinin küçük kızlarını sık sık kucağında gezdirmesi üzerine erkekliğinin takıl/espri yoluyla eleştirilmesi klasik ataerkil toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde şekillenmektedir.

Kızım hep geziyor herkes laf yapıyor sürekli senin kızın kucağında (kocasına etraftan söylenen). Benim eşim kızına çok bağlı. Ben diyelim akşam hastayım hiç beni rahatsız etmez. Yardım eder banyo tuvaleti temizler. Yapıyorlar Allah var öyle de olmasa çekilmez Allah var. Ben şimdi ona destek oluyom, olmuyom mu o da bana olsun(Ayşe, 38, Evli).

Sancar'a göre kadınların aile içerisindeki konumlarının değişmesi üretim faaliyetlerinin 'haneden' ayrılması ile söz konusu olmuştur. Toplumsal cinsiyet ilişkileri kırdan toprağa dayalı yapılan 'hane' üretimiyle, kentteki fabrika işçisi 'aile' arasında farklılıklar gösteriyor. Kırdan kapalı cemaat ilişkilerinde denetim altında tutulan kadın hareketliliği, kentlerde hizmet ve sanayi sektöründe çalışmaya katılarak bu denetimin dışına çıkarak farklılaşan deneyimler yaşıyor (2012: 29). Elbette burada kırdan kente gelişle tam bir kapanma yaşayan (ev kadınlığı) kadınları dışında tutarak, çalışan kadınlar üzerinden düşünülmelidir.

Biz babamızdan annemizden gördük mesela bizim babamız durumu olmasa bile kızları çalıştırmıyordu. Onlar da öyle. Mesela Pınarcım biz babamızdan öyle gördük. Temizliğe gitmez kızlar mesela. Yani oğlanlar var. Biz çocuğumuza bakarız. Eskiler öyleydi”(Helin, 44, Evli).

Görüştüğüm kadınlardan ilk kuşak göç edenlerle, İzmir’de ikinci kuşak olarak doğan/büyüyenler arasında birçok açıdan farklılıklar söz konusuydu. En belirgin/ortaklaşan durum klasik ataerkilliğin “atadığı” toplumsal cinsiyet kurgusu olan öznelliklerin/kendiliklerin farklılaşmasıydı. Çünkü ataerkillik de kırdaki klasik ataerkillik değil; sınıfın maddi koşullarına bağlı olarak biçim alıyor ve gündelik/kültürel pratikler, yatkınlıklarda dönüşüm söz konusu oluyordu.

Kadınlar haklarında karar verilenlerden, tercihlerden yoksun *güçsüz* bırakılanlardan, *tercih yapma yeteneğine* sahip bireyler olarak anlatmaktaydılar kendilerini. Burada ilk kuşak kadınların çabasını, mücadelesini, ve *içlerindeki dönüştürücü gücü* görmek gerekiyor. Kadınlar tüm çabalarının (ek olarak genç kadınların annelerinin kendilerine yaklaşımı/emekleri üzerine anlattıkları) çocuklarının kendilerine benzer, kendilerince edilgen/pasif Kabeer’in (1999; 2001) işaret ettiği *birinci dereceden stratejik tercihlere* sahip olunmayan hayatları yaşamalarını istememektedirler. Buradan hareketle *dönüştürücü eylemliliği* birinci kuşak kadınların gerçekleştirdiğini söylemek yanlış olmaz.

Benim tek dikkat edeceğim şey kendi ailesine nasıl davrandığı, kendi ailesine iyi davranan benim aileme de sahip çıkar. Çünkü benim annem beni böyle büyüttü. Bak kızım bu böyle böyle ve iyi ki de bizim annemiz bizim arkamızda. Bizim doğu taraflarını biliyordur. Doğu nasıl, ben annemler öyle değil. Benim annemler getir kızım iyiyse, düzgünse konuş ama yanlış bi şey yapma(Berî, 19, Bekâr).

Berî’nin annesi görücü usulüyle evlenmiş. Kendisine bir tercih hakkı tanınmamış tıpkı Neval, Nur, Yeter, Helin ve diğerlerinin birçoğunda olduğu gibi. Tercihin sorulmamasına ek olarak, alınan karara dair bir itiraz/direnme/mücadele dahi söz konusu değildir. Kabeer’in, tercihleri *farklılıklardan* ziyade *eşitsizlikler* üzerinden değerlendirmek gerektiği düşüncesi; alternatifsizlik ya da alternatif olarak tercih edilecek

şeyin bedelinin ağır olması durumunun tercih kapasitesindeki mevcut eşitsizlikten kaynaklı olduğunu söyler.

Göç sonrası kadın deneyimleri üzerine bilgiler veren araştırmalar (HÜNEE, 2006; Çağlayan, vd, 2011; İlkaracan, vd, 1998b) göç sonrasında kadınların hem ciddi bir eve kapanma yaşadığını hem de yoksulluğu derinden deneyimlediklerini göstermektedir. Özellikle Türkiye’de 1980 sonrası Doğu illerinden Batı illerine yaşanan göçü gerçekleştiren yetişkin/genç kuşaktan kadınların eğitime erişimlerinin mümkün olmadığı, dil bilmemelerinin dolayısıyla okuma yazma bilmeyişlerinin yoksullukla baş etmede bariyerler yarattığı görülebilir. Çünkü kadınlar kırdaki geçimlik stratejilere hâkimdirler ve üretime dair ‘vasıfları’ söz konusudur. Bu kadınlar kırdaki vasıflı kimselerdir. Kente göç ile kadınların hem üretime dair ‘vasıflarını’ değersizleştirir hem de baş etme stratejilerinin/kaynaklarının birçoğunu yitirmelerine neden olur.

Kırdaki da kentte de değişmeyen tek şey güvencesizlik ve “hayatta kalma” mücadelesidir. Hayatta kalmaya dönük mücadeleler/stratejilerde de kır ile kentte değişmeyen/iş yapmayan örnekler söz konusudur.

İşte yapıyor yapmıyor. Onu yaptığın zaman mesela bir ara midye yasaklandı ya zehirlenme oldu, kadınların çoğu her istediğini alabiliyordu. Artık neyle alcaz? Ya kendi aramızda konuşuyorduk, mesela bizim komşu evin üstünde ateş yakıyordu ya (ateş üzerinde yemek pişirmek için) yetmiyor kızım diyor. Onlar için çok zor. Onlarda adam çalışmayınca çok zor. Onlarda adam kazanmıyordu kadın kazanıyordu (Yeşim, 48, Evli).

Selin, evlendiği erkeğin İzmir’de yaşıyor olmasından dolayı bu kente geliyor. Mardin’den göç eden ailenin ikinci kuşağı (İskenderun doğumlu). Midye dolma işiyle de eşinin bu işi yapması nedeniyle karşılaşılıyor. Selin, 41 yaşında ve dokuz çocuğu var. En

küçük çocuğu 2 yaşında. Çocuk yaşta evlendiriliyor halasının torunuyla ve İzmir'e geldiğinde ilk birkaç ay eltisiyle yaşıyor. Midye dolma işini onlardan öğreniyor.

Gece gündüz uyumadan çalıştım evi yapana kadar. Bu hale gelene kadar çok çektim, çok çektik. Ben geldim geleli midye yaptım, ben bekârken hiç çalışmadım. Arada bir para karşılığında bi nene vardı ona bakıyordum.

Selin, şunda toptancılık olarak tanımlıyor yaptığı işi. Denizden çıkarılan midyeleri toptancılardan alıp, taşlama, temizleme, açma ve sarma işlerini yapacak olan kadınlara dağıtıyor. Satışa hazır olan midye dolmaları alarak, kafelerde, restoranlarda ya da kendi tezgâhlarında satacak kişilere dağıtıyor. 41 yaşında ve evli Selin, Yeşim'in eltisi. Yeşim onunla ilgili "sanki piyango vurdu ona, ev aldı..." gibi değerlendirmelerde bulunmuştu. Selin, işini ilerleterek, maddi olarak durumunu iyileştirerek, aile içerisinde de otorite olarak diğer kadınların konuştuğu/takip ettiği isimlerden biri. 4 kadın işçisi olduğunu söyleyen Selin, hali hazırda boş duran bir ev aldığını, kadınların da orada çalıştığını anlatıyor: "Kova başına 10-12 TL kazanıyorlar. Çocuklarıyla yapıyorlar, günde 8 kova falan çıkarıyorlar". Kadınların sigortasız çalıştığını çünkü bu işin sigortasız olduğunu söyleyen Selin, kendisi de Bağ-kur üstünden prim yatırıyor. Emekliliğe 4-5 yılı kaldığını belirtirken, beş tane evi olduğunu belirtiyor. Aslında oturduğu 4 katlı apartman da ona ait ama onu tek bir ev sayıyor.

Selin, çocuklarını okutuyor ve kendisi gibi "sürünmesinler" istiyor. Hatta görüşme esnasında kızı Zeynep, annesinin eğitimlerine önem verdiğini, daha iyi bir eğitim alması için kendisini (evli olan ablasının yanına) özel koleje gönderdiğini söylüyor. Selin, bu işin bir güvencesinin olmadığını, iki gün çalışmayan insanın aç kalacağını anlatıyor. Kendisini başarılı görüp görmediğini sorduğumda şöyle cevaplıyor:

Tabi canım. Geldiğimde bir yastık, döşek, yorganım vardı. Tabi canım herhalde. Sayemde hayatımız böyle olmuştur. Midye yapmaktan, çalıştık baya emek verdim. Belim tutmuyor artık, fitik var” (Selin,41, Evli).

3.5. Güçlenmeye Dair Olanaklar ve Stratejiler

Kadının gelir getirici bir işte çalışmasının kadının güçlenmesine, özgürleşmesine dair pozitif etkilerinin olduğunu belirten çalışmaların ortak vurgusu bu durumun kadının özel alan olarak nitelenen ev dışına çıkışıyla ilişkili bir süreç olarak yorumlamasıdır. Kamusal alana çıkışın kadınlar açısından öznelliklerinin inşasında destekleyici olanaklar sağladığı görüşüdür. Öte yandan birebir gelir getirici bir işte çalışmanın –kamusal alanda, ev içi ya da özel alanda - da kadınları güçlendirici bir boyutu olduğunu açığa çıkaran çalışmalar da mevcuttur (Hattaoğlu, 2001).

Bu noktada kadınların güçlenmeye dair geliştirdiği stratejileri içerisinde buldukları habitusun sınır ve imkânları dâhilinde, onların anlamlandırmalarıyla analiz etmek önem arz etmektedir. Ortner’a göre, Bourdieu’nun kuramında belirgin “niyetleri” olmayan pratikler ve aktörler söz konusudur: Aktörlerce kurulan stratejiler “kendisi de dışsal sınır ve imkânların zımnî aynası olan içselleştirilmiş habitus’tan çıkar” (1996:11, aktaran Bora, 2012:45). Kadınların patriyarkal kapitalist ilişkiler içerisinde, içinde buldukları habituslarında kendi öznellikleri inşasında geliştirdikleri stratejiler, kendi yaşamlarında -öncenin ve şimdinin mukayesesinde- güçlenmeye dair ipuçları vermektedir. Kadınların yaşadıkları yeni/farklı deneyimlerin⁷ habitusun durağandan ziyade yeni deneyimlerle değişebilen niteliği göz önünde bulundurulmalıdır.

İzmir’e geldiğinden beri pazarcılık yapan son 1 yıldır da aynı zamanda midye dolma işinde çalışan Yeter, pazarcılık hikâyesini şöyle anlatıyor:

---

⁷ Göç, gelir getirici çalışma, kır/kent, eğitim gibi

Bir gün işte pazara geldim baktım bir kadın bir şeyler satıyor, yanına geldim oturdum heveslendim, para yoktu, yeni gelmişim. Biraz evde kızların çeyizleri vardı, dantel yapmışım, havlu kenarları yapmışım, oya yapmışım. Evde vardı. Bir gün poşete doldurdum buraya serdim (gülüyor) deliler. Şimdi utanıyorum. Yanında durcam biri gelse kaçıyom, gidiyom uzağa akıl. Yani bu iş zordur. İnsan ilk başladı mı çok utanıyor biliyor musun? Bir tane kadın vardı. Allah senden de razı olsun ondan da olsun diyordu. Benim yanına bırak sen orda uzakta dur, sen utanıyorsun. Hâlbuki utanma ne var. Oturdum biri geldi dedi havlu kenarları, biri de oya sattım sattım sonra ip aldım. Bir şeyler aldım tezgâhı büyüttüm. Daha da alıştım. Erkek gibi gittim geldim hiç utanmadım. Ağrı'da hani insanın gözü kapalı bir de bırakmıyorlar insan böyle başını çıkarsa bir arkadaşla konuşsa eyy. Öyle pis bir memleket. Burada serbestsin, gidiyorsun geliyorsun. Şimdi paşanın evine gitsem hiç utanmam(Yeter, 63, Dul).

Pazarcılık yaparak ailesinin geçimini üstlenmiş olan Yeter'in, Ağrı'dan ilk geldiği yıl ile çalışma yaşamına katılması –ki özellikle kamusal alanda pazarcılık gibi bir meslek-birçok boyutta güçlenme yaşamasını sağlamıştır. Özellikle Ağrı'da kadınların/kendisinin konumuna ilişkin ipucunu “insan böyle başını çıkarsa, bir arkadaşla konuşsa eyy! Öyle pis bir memleket” cümlesi çok iyi özetliyor.

Yalnızca kadınların gelir getirici bir iş yürüttüğü ailelerde ve bu işler üzerinden kazanılan ücretlerin düşük olması ya da kadının da işsiz kalması durumlarında aile için ihtiyaç duyulan yaşamsal ihtiyaçların karşılanması çok zor olmaktadır. Böylesi durumlarda da kadınlar ailenin temel ihtiyaçlarını giderebilmek için stratejiler geliştirmek zorunda kalmaktadırlar.

Kabeer (2005) yoksulluk ve güçsüzlüğün ilişkiselliğine vurgu yaparak, farklı tercihlerin yapılabilmesi için alternatiflerin olması gerekliliğinin altını çizer. Bireyin

temel ihtiyaçlarını karşılayamadığı durumlarda güçlü /bunu yapabilecek olanlara bağımlılık söz konusu olur ve bu bireyin anlamlı tercih kapasitesine imkân vermez. Böylesi bir durumun –tercihten yoksun olmanın- toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerden kaynaklı kadın ve erkekleri farklı biçimlerde/yoğunlukta etkilediğini belirtir (s.3).

Günlük en az 30 kazanıyorsun ama orda sigorta var geleceğin var. Sen onu da katacaksın hesaba o sigortayı falan. Sen burada 30 lira alıyorsun. Orda 1 milyar sigorta yatırıyorlar. Yok, yani o sigorta falan yok. Bak kaç yaşında kadın şu an bir işte çalışsaydı şimdiye kadın emekli olacaktı. Şimdiye kadar ne yaptı midye yaptı. Kadın kaldı böyle. Allah korusun çocukları olmasa kim bakacak? Kimse bakmayacak. Devlet mi bakacak? Hiçbir şekilde bakmayacaklar (...)Ben özellikle geleceğimi düşünüyorum yani(Berî, 19, Bekâr).

Berî'nin aktarımındaki vurgu harcanan emeğin geleceksizliğine ya da günü kurtaran ama geleceği kurtarmayan koşullarına yöneliktir. Tercih yapma koşullarına sahip olamayan kadınların durumlarının toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelli analizi önem arz etmektedir. Reyhan Atasü Topçuoğlu (2009) “Kadın Emeği Nasıl Değersizleşir?” adlı makalesinde kadınların yaygın olarak yer aldığı ev eksenli çalışma biçimleri üzerinden kapitalizm ve ataerkilliğin benzerliklerinin ortaya çıkarılabilmemesinin bu ikilinin nasıl iç içe geçtiğini açıklığa kavuşturacağını belirterek *bilinçli saklama* ve *saklayarak değersizleştirme* kavramlarını önerir.

“Bilinçli saklama hem kapitalizm hem ataerkillikte bulunan saklama, tabir caizse "hasıraltı etme" unsurlarına işaret etmektedir. Saklayarak değersizleştirme ise bilinçli saklamanın emeği değersizleştirme etkisine verdiği isimdir(s, 96).

Ev eksenli çalışma ve ataerkillik arasında daha kolay gözlemlenebilir bir ilişki olduğunu, kadınlar ve enformel çalışma biçimleri arasında saklama ve değersizleştirmeye dayalı daha özel, yakın bir bağ olduğunun söylenebileceğine işaret eder. Evde yapılan ev eksenli yapılan tüm üretimler ister aileye dönük gerçekleştirilsin ister aracılara kadınlık rollerinin bir parçası olarak iş kategorisinin dışında tutularak saklanarak görünmezleştirilmekte ve değersizleştirilmektedir. Ev eksenli çalışmada bu saklama durumu yalnızca ataerkillik dolayısıyla gerçekleşmez aynı zamanda eviçinde mekânsal boyutuyla da gerçekleşir. Ataerkil ideoloji kadını özel alana sokarak onu saklar, emeğini görünmezleştirerek değersizleştirir ve böylelikle cinsiyet eşitsizliğini devam ettirir ve yeniden üretir. Üretimin yapısını gün geçtikçe saklayan enformelleşme için de bu durum iyi bir “saklayan” olarak işler. Böylelikle kapitalizm ve ataerkillik bu mekanizmaların sağladığı örüntüde eklenir (s, 99-102).

Tüm bu koşullar içerisinde kadınlar, ev eksenli işin doğasının bir parçası olan geleceksizliğe yönelik de stratejiler geliştirmeye çabalamaktadırlar.

Eşi boyacılık yapan 30 yaşındaki Saadet, eşinin eve düzenli gelir getiremediğini ifade ediyor:

Yağmursa evde. İşine gelirse, para varsa evde oturuyor. Para bitince sonra da işe. (..)valla ben kendime kendime bakıyorum(*eve*). Kirayı ben ödüyorum. Her şeyi ben ödüyorum. 12 yıldır ben evliyim, eşim yapıyor yapmıyor bilmiyorum. Ya ben onun parasını git söyle, senden bi para almışım ama ondan almamışım yemin ederim (Saadet, 30, Evli)

Saadet, tüm evin ihtiyaçlarını çalışarak kendisinin karşıladığını belirtiyor. Eşinden hiçbir şekilde para almadığını söylüyor. Oysa daha önce ifade ettiği gibi “para yok, bakkal veresiye ekmek vermiyor” diyerek kocasının elinden para çıkmasını sağlıyor ve

böylelikle kendisinin ve çocuklarının geleceğine dönük stratejiler geliştiriyor ve para biriktiriyor.

Kadınlar tarafından zorunlu olarak geliştirilen“hayatta kalma stratejilerinin” kadınlara bir nevi “stratejik tercih yapma yeteneği” (Kabeer, 1999) kazandırdığını söylemek yanlış olmasa gerek. Hayatta kalma stratejileri kadınların kaynaklarını ve kazanımlarını arttıracak eylemlilikler içerisine girebilmelerinin önünü açabiliyor. Eylemliliğin başat öznelere olarak elde ettikleri kazanımlar yaşamlarını *dönüştürücü* - özellikle bir kaynak olarak beşeri ve sosyal ilişkilerin niteliğini etkileyen ataerki tahakküme karşı- özellikler barındırabiliyor. Yeter’in örneğinde güçlenmenin hem *bir sürecini* hem de *pozitif bir eylemlilik* olarak sonucu ortaya çıkan kazanımların *dönüştürücülüğünü* görmek mümkün.

Kadınların güçlenmesine dönük kaynakların artırılmasında kadınların istihdama katılımları açısından ön açıcı politikaların da hayata geçirilmesi elzemdir. Buğra’ya göre Türkiye’nin refah devleti yapısı kadınları geleneksel olarak eş ve anne olarak kurgulamakta ve toplumsal rolünü bu minvalde idealleştirilmesine neden olmaktadır. Bu eş ve annelik üzerinden kurgulanış kadınların resmi sosyal politikaların, sağlık ve emeklilik sisteminin dışında kalmalarına sebep olmaktadır (Buğra, 2012: 47-55). Böylelikle, kadınların bireysel güçlenmelerinin tam bir güçlenmeye dönüşmemesinin ardından kadınların kendilerinden ziyade eylemliliklerini sınırlayan ve desteklemeyen devlet politikalarının yarattığı bariyerlerin ortadan kaldırılması/değiştirilmesi gerekmektedir.

3.5.1. Geniş Aileden Çekirdek Aileye

Mutfakları bir. Yemek bir. Çok şükür yani gelin de sorun yapmadı, oğlan da sorun yapmadı. Şimdilik idare ediyorlar. Genel de sorun oluyor onlar,

şimdikiler istemiyor. Kimse istemiyor. Millet artık altlı üstlü oturmuyor.

Şimdi gidiyon istemeye problem oluyor ama (Nur, 50, evli)

Nur'un evli oğlu annesinin evine ek olarak bir oda (yatak odası), banyo ve tuvalet yapmış ve evlendiği tarihten itibaren ailesiyle bu şekilde ortak kullanılan mekânlar üzerinden yaşıyorlar. Kırdaki geniş ailelerin kentte farklı geçiş türlerine rastlamak mümkün. Bu farklılık yoksullukla baş etme stratejisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca “şimdikiler istemiyor” vurgusu, birlikte ve/veya altlı üstlü oturmanın kadınların/gelinlerin (kimi durumlarda gelinlerin ailesinin de evlilik öncesi şartları arasında yer alan bir durum) kararlarına bağlı bir koşul biçiminde işleme kırı ve kentteki ataerkil güç ilişkilerindeki çözülüşü/dönüşümü işaret etmektedir. Genç kadınlar annelerinin, nenelerinin, tanıklık ettikleri başkaca kadınların yaşam deneyimlerinden yola çıkarak geniş aile içerisinde var olan yaş ve/veya statü (kaynana, kayınbaba, büyük kayın, büyük gelin gibi) dolayısıyla geniş aile üyelerinin sahip olabileceği gündelik yaşamlarına müdahalede ‘söz hakkı’ olasılığından ilişkilerden kaçınıyorlar. Olası çatışmaların önüne bu strateji ile geçtikleri gibi kendi ‘çekirdek yuvalarında’ ve ‘kendi başlarınıayken’ söz sahibi olmak istiyorlar. Bu çalışmada özellikle kırdaki “geniş aile” deneyimi yaşamış kadınların ve/veya bu deneyimleri dinlemiş kadınların anlatılarında, anlamlandırmalarında kentte “çekirdek aileyle” bir nevi “otonom” kazandıklarını işaret ettikleri görülebilir.

Nur, eşinin ailesinden (kaynanası ve kayınbabasından) uzakta, ayrı bir kentte ve özellikle ayrı bir evde yaşıyor oluşunun keyifli hali, konu açıldığında gözlerinin parlamasından ve kahkahasından anlaşılıyordu. Kaynana ve kayınbabasının uzakta oluşundan duyduğu memnuniyeti ve İzmir'e gelişi üzerine şöyle diyor:

Kaynana ve kayınbaba köydeler (Mardin'de), yeterince rahatsız ediyorlar, geliyorlar gidiyorlar (herkes gülüyor). Geliyor gidiyorlar canım rahatlar. İsteddiği zaman geliyorlar. İzmir'e gelmeyi ben istiyordum kocam

istemiyordu. Görümcem gelip gidince çalıştığı işi söylüyordu. Görümcem annemle kalın, N anneme baksın, kardeşim gelsin çalışsın gitsin diyordu. Görümcemler otuz yıldır midyecilik yapıyor burada ”(Nur, 50, evli.).

Nur, Mardin’de doğup büyümüş. Evliliği ile birlikte kocasının ailesiyle yaşamaya başlamış. Evlendiğinde henüz bir çocuk olan Nur, ertesi gün uyandığında kaynanasının talimatıyla yaptığı ilk işin bahçeyi süpürmek olduğunu söylüyor.

Nur’un deneyimi kırdaki güçlü ataerkil geniş ailedeki ilişkilerdeki büyük kadınların (kaynana, anne) genç kadınlar üzerindeki otoritesini de örnekler biçimdedir. Dedeoğlu’na göre Türkiye’de aile yapısı formu ve biçimleri farklılıklar barındırır. Fakat bu farklılıklara rağmen Kandiyoti’nin klasik ataerkil aile olarak tanımladığı aile yapısıyla benzerlikleri olduğunu belirtir. Ataerkil aile yapısını işaret eden eril egemenlik ve kontrol söz konusudur. Geniş ailedeki yaşlı erkek genç erkekleri de kapsayan bir biçimde tüm aile üyeleri üzerinde bir otoriteye sahiptir. Genç kadın gelin olarak başka bir erkeğin egemen olduğu bir aileye ve eşinin annesi, kız kardeşi gibi yakın kadın akrabalarının da kendi üzerinde önemli bir egemenlikleri olan aile girer (2000: 157).

Nur 15 yıl boyunca eşinin ailesiyle yaşıyor. İzmir’e gelmeyi çok istemiş ve bu kente geliş onun için özgürleştiği bir ortam yaratmış. Bu noktada kendi alanının (kendi kontrolündeki bir evin) olmasının kişinin öznelliğinin inşasında da belirleyici bir rolü olduğu vurgusu yanlış olmayacaktır. Kendi çekirdek ailesiyle oluş, kadınların hem eviçi bakım emeği gerektiren (psikolojik emek de dâhil) kişi sayısını dolayısıyla da yükü azaltırken, hem de eviçi hizmetlere dair kendi kontrolünü sağlamaktadır. Kürtlerin çoğunda geniş aile içerisinde erkekler arasındaki yaş hiyerarşisi otorite olarak önemli bir statüsü sağlarken kadınlar da annelik, kaynanalık konumları itibariyle özellikle kız çocukları ve gelinler üzerinde azımsanmayacak kontrollere ve denetimlere sahip olurlar.⁸

---

⁸ Bu durum kır, kent, sınıf ve benzeri boyutlarla ele alındığında farklılıklar gösterebilir.

Bu çalışmada göç ile gelen özellikle ilk kuşak kadınların kır kent deneyimleri aktarımları böylesi bir analizi doğrular niteliktedir.

Yeter kocası ölünce İzmir'e gelmeye karar veriyor. Geniş ailenin erkek üyelerinin, ölen kardeşlerinin ailesinin ekonomik olarak bakımını üstlenmek istememesi, hatta geçimlik yürüttüğü marketi elinden almaları (ölen eşinin kardeşinin malı); yetişkin erkek çocuğunun olması, kendi ailesinin ve akrabalarının varlığı sayesinde Yeter'in aldığı taşınma ve çalışma gibi kararlara karışılmamasının sebepleri olarak görülebilir. Kırdaki "geniş aile" ya da aynı evi birlikte kullanmıyor olsalar da yakın erkek aile üyelerinin, akrabaların denetimini deneyimleyen kadınlar gibi, Yeter'in tüm pratikleri de ölen eşinin erkek kardeşlerince kontrol altında tutulmaya çalışılmış. Kente geliş Yeter'in kendi pratikleri/eyleyişleri üzerinde otonom sahibi olmasını ve/veya daha özgür hareket etmesini sağlamış. Kırdaki ataerkil denetim, daha homojen grupların varlığı ve bu grupların üyeleri olan erkekler arasındaki 'yazısız tarihsel sözleşme'⁹ nedeniyle örgütlü bir güce sahipken, kente geliş ile birlikte kırdakine benzer bir homojen gruptan söz etmek mümkün olmuyor. Bu çözüm, kadınların öznelliklerini inşasında ön koşullarını artıracak bir rol oynuyor. Bu nedenle kırdan kente göç bu tezin sınırları çerçevesinde böylesi bir yanıyla güçlendirici bir araç olarak okunabilir.

3.5.2. Midye Dolma İşi: Emegın Cinsiyeti

Midyeler teknelerle erkekler tarafından çıkarıldıktan sonra, midye yapılan mahallelere getirilerek çuvallarla satılıyor. Kendi hesabına yapanlar da, başkalarına ücret karşılığı yaptırılanlar da bu çuvallardan satın alıyor. İşin en çok bedensel emek istediği

---

⁹ 'Yazısız sözleşme'lerle kastedilen kendi habituslarındaki kültürel normlar (örn, "töre"). Bir tarihsellik içerisinde ortaya çıkmış olan bu yatkinliklerin kendi yasaları da mevcuttur. Bu yasalar da ataerkil yapıyı analiz etmek açısından analitik olarak ele alınmalıdır.

kısım bu çuvalların alınışı itibariyle başlıyor. Öncelikle çuvallar eğer makine yoksa¹⁰ (su dolu büyük leğenlere dökülerek kadınlar tarafından taşları temizlenmeye (taşlama) başlıyor. Makine varsa da kabukların üzerindeki taşlar iyi temizlemediğinden kadınlar su dolu leğen içerisinde bu midyeleri ellerindeki bıçaklarla temizliyorlar. Yani her koşulda o midyeler kadınlar tarafından yoğun emek harcanarak temizleniyorlar. Bir taraftan da midyelerin içine doldurulacak olan pilavı hazırlanıyor. Temizliği yapılan midyeler açılıyor (açma) ve daha sonra içleri bu pilavla doldurulduktan (sarma) sonra büyük tencereler içerisinde pişiriliyor. Pişirildikten sonra satış için hazır olan midyeler, satışı gerçekleştirecek olan erkeklere teslim ediliyor. Anlatırken bu kadar kısa süren bu işlemler kadınların yoğun emeği neticesinde saatler alıyor. Sabahları erken saatlerde başlayan bu işler, öğleden sonra 13-14 sularında bitmiş oluyor.

Midyen taşlıysa bayağı uzun sürüyor. Yüzeyi temiz var, bir de taşlı var. Taşlıysa seni bayağı bir oyalıyor, bayağı bir yoruyor. Ama temizse zaten bunlar yeni makineler. Önceden böyle değildi, merdaneli eski makineler vardı. Bu daha rahat. Buna iki kova atıyorsun direk döküyorsun, yorulmadan. Sonra ayıklıyorsun. Kiminin çuvalla kiminin kovayla. Ayıklıyorsun, sonra atıyorsun midyelerini kovaya koyuyorsun. Sonra kovayı boşaltıyorsun temizleniyor. Sonra boşaltıp önüne koyuyorsun. Ben bunu şimdi taşladım ya çoksa sen onu tekrar makineye atıyorsun. Bizim patron öyle yaptırıyor. Temiz olacak, temizlik şeyi var onda. Şimdi ben bunu yıkıcam tekrar atıcam. Bu sarılmadan önce tekrar yıkıyor. Sonra ateşe koymadan yine yıkıyor, sonra ateşe atıyor. Sürekli yıkıyor (Berî, 19, bekâr).

---

¹⁰ Önceki zamanlarda çoğunlukla-şimdi hala kullananlar da var- merdaneli çamaşır makineleri bunun için kullanılırdı, şimdi özellikle bu işlem için kullanılan harç karma makinelerinin minyatürü şeklinde makineler mevcut.

Erkekleri denizden midye çıkarma ya da midye satışını yapma aşamaları dışında temizleme ve doldurma kısmında görmek mümkün olmuyor. Bazıları aile geçimlik işleri için yürütüyorlarsa, midye tencerelerini ocağa koyma, kaldırma gibi işlerde *erkek işi* olarak devreye giriyorlar. Midye dolmanın hazırlanma aşamasının ‘kadın işi’ olarak görülmesinin Topçuoğlu’nun (2012) işaret ettiği *bilinçli saklama ve saklayarak değersizleştirme* kavramlarıyla ilişkili olduğu söylenebilir. Kadınların ev eksenli çalışmaları kadınların eviçi emeğinin yani kadınlara yüklenen sorumlulukların meydana getirdiği işlerin bir uzantısı olarak görünmez kılınarak değersizleştirilmektedir. Topçuoğlu, ev eksenli kadın emeğinin ataerkillik ve kapitalizmin birlikte eklemlenerek *bilinçli saklama ve saklayarak değersizleştirme* yöntemiyle kadın emeğini görünmez kıldığını ve değersizleştirdiğini söyler. Ev eksenli çalışmanın neden bir kadın çalışması olduğunu bilebilmek için ataerkillik analizine ihtiyaç vardır. Ataerki kadını özel alan içinde tutarak emeğini görünmez kılar ve değersizleştirir. Değersizleştirilen emek aynı zamanda sömürüye açık emek olarak okunabilir. Kapitalist sermayenin kâr marjını arttırmak için ataerkillik ile enformel ilişkilerde, kadın emeğinde işbirliği yaptığı söylenebilir. İkisinin eklemlendiği somut bir örnek olarak midye dolma işi görülebilir.

Öte yandan midye dolma işinin emek yoğun bölümünün yalnızca kadınlar tarafından yürütülüyor olmasını bir güçlenme “aracı” olarak değerlendirebilir miyiz sorusu üzerinden analize ihtiyaç vardır. Öncelikle yalnızca kadınlar tarafından yapılması işin çok ciddi emek gerektirmesinin de etkisiyle “kadın işi” yani evin uzantısı olan iş (temizleme, sarma; yemek işi gibi) olarak görülmesi/gösterilmesi hem de eril tahakkümün çizdiği sınırlar nedeniyle karma işlerde çalışmalarına aile üyeleri erkeklerce engel yaratılmasıdır. Eviçi emeğin aksatılmasının istenmemesi, evden uzakta çalışmaya karşı olunması, çocuk bakım yükü gibi cinsiyet rolleri kadınların ev eksenli midye dolma işini tercih etmelerine neden olmaktadır. İster kendi evinde ister kadınlardan oluşan gruplara dâhil olarak yapabilmektedirler. Yarı zamanlı olması, hem bakım emeği hem ev işleri

boyutuyla düşünülduğünde kolaylaştırıcıdır. Elbette ataerkinin/eril tahakkümün belirlediği sınırların dışında, kadınların formel işlerde çalışma niteliklerine sahip olmamaları, iş bulamamaları, çocuk bakımı, yoksulluk, teknik mesleklere sahip olmamaları gibi durumlar da bu işlere girmelerinde belirleyicidir.

Çoğu ev hanımı nereye gidecekler çoluk çocukla. Evlerinin dibinde yapıyorlar boş duracaklarına. Hiç olmazsa bi 30-40 milyon eve giriyor, götürüyor çocuğuna harcıyor(Ayşe, 38, Evli).

Kadın emeği ve istihdamının feminist perspektiften yorumlanmaya çalışılması süreci Türkiye’de 1980’ler ile başlamıştır. Kadın emeğinin doğası, özgüllükleri, nitelikleri gibi konular üzerinden yürütülen tartışmalarla birlikte eviçi emek ve ev eksenli çalışma gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. Kadınların emek harcadığı fabrikalardan, ücretsiz tarım işçiliğine, marjinalleştirilen işlerden, erkeklerle aralarında eşitsiz olan ücretlere değin çalışmalar yapılmıştır. Tüm bu çalışmalar içerisinde 1980’ler ve 2000’ler aynı zamanda kadınların ücretli ev dışında resmi işlere katıl(-a)mamalarının nedenlerinin de sorgulandığı, aynı zamanda piyasanın kadın emeğini değerlendiriş biçimlerinin ele alındığı bir dönem olmuştur. Feminist perspektiften yürütülen tüm çalışmalarda kırdaki ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların kentlere göç ile birlikte ev kadınlığı statüsüne sıkıştırıldığıdır. Hem sanayi ve hizmetler sektöründe yaratılan istihdamın kadın nüfusuna yeterli olmayışı, hem de piyasaların işgücünden beklediği niteliklere kadınların sahip olmayışı kadınların işgücüne katılmaları önünde engel teşkil ediyordu. Tüm bunların dışında kadınlar piyasanın aradığı niteliklere sahip olsa bile, kadın toplumsal cinsiyet rollerinin ona yüklediği sorumlulukları nasıl yerine getirecekti? Örneğin piyasada ücretli bir işte çalışmak istese çocuklarına kim bakacaktı? (Ecevit, 2011: 9).

Çocuk bakımı kadınların istihdama katılımları önündeki en temel engeldir. Dedeoğlu (2012) çocuk bakımı açısından kamu hizmetlerinin yetersizliği ve piyasadan karşılanması durumunda ise orta sınıf için dahi pahalı olan bu hizmetin “vasıfsız”, düşük

eğitimli kadınların istihdama katılımları noktasında caydırıcı bir nitelik barındırdığını belirtir. Bu caydırıcı politikalar neticesinde kadın emeği esnek, marjinal-ev eksenli çalışma biçimlerinde yoğunlaşmakta ve değersizleşmektedir (s, 226).

Hem bu bana yeter diyoruz hem de okuma yazma yok okumamışız. Bilmiyoruz ne iş yapacağız nerde çalışacağız. Burada ne ediyim ben. Şimdi Üniversite okuyanlar işsiz biz mi iş bulacağız. Hep görüyoruz. Şimdi diyoruz çocuklarımızı okutalım binlerce üniversite okumuş işsiz var (Peri, 45, Evli).

Midye dolma işi cinsiyet temelli iş bölümünün gerçekleştiği bir alan. Erkekler (kendi evlerinde yapılıyorsa çoğunlukla ağır tencereleri indirip kaldırmak dışında) aracılık ve satışı dışında midye dolmanın yapılışında yer almıyorlar. Bu durum biraz da kadınların kendi alanlarının olmasını ve bu işte çalışabilmelerinin önünü açıyor. Kadınlar bu alanda aynı zamanda birbirleri ile işlerini tamamlamak üzere dayanışıyorlar.

Mesela şurada kız kardeşim var, akrabam var diyelim. Bugün benim midyem yok, dayanışma var. Nasıl var mesela onun midyesi eksik, ben de var. Diyor ki bana bir çuval midye versene, veriyorum. Mesela benim midyem var, geç kalmış gel bana yardım et diyorum ediyorlar (Selin, 41, Evli).

Sonuç olarak Naila Kabeer'in de (1999; 2001) belirttiği üzere "güçlenme" kavramını "güç" kavramıyla olan ilişkiselliğinde analiz ederek tercih kavramının birçok boyutuyla analiz edilmesi gerekmektedir ve kadınların stratejik/birincil tercihlerini belirleyen kaynaklar, eylemlilik ve kazanımlardır. Kabeer kadın eylemliliği üzerine ampirik çalışmalarda ikinci yaygın göstergenin kadınların *kamusal alan kullanımı/hareketliliği* olduğunu söyler. Bu göstergenin de genellikle kamusal-özel alan ayırımının toplumsal cinsiyet bağlamında, kadınların sosyal olarak tanımlanmış çeşitli

kısıtlamalara tabii kılındığı kontekstlerde görüldüğünü belirtir. Bu tarz araştırmaların sonuçları göstermektedir ki, alan kamusal ve özel ikiliği üzerinden tanımlanmaktan ziyade refakatsiz kadınların bulunabileceği kabul edilebilir yerlerden kabul edilemez yerlere var olan konumların sürekliliğidir. Kabeer bu noktada metodolojik terimler olarak *farklı lokasyonların* kadınlar için sonuçları bakımından ayrımının ihtiyaç olduğunu altını çizer (2001: 20). Midye dolma işi gibi kadınların yoğunlaştığı ev eksenli çalışma biçimlerinin sağladığı/alan açtığı *farklı lokasyonların* ilk olarak kadınların tercihlerini harekete geçirme yeteneği olanağını sağlayıp sağlamaması bakımından ve ikincil olarak bu tercihlerin geçmiş pratiklerine göre dönüştürücü olması bakımından önemi olarak değerlendirilmelidir. Yalnızca kadınların çalıştığı bir iş olan midye dolma işi –ki bu kadınların göç ile gelmiş ve tam anlamıyla *farklı lokasyonları* deneyimleyen kadınlar olduğu da göz önünde bulundurulursa- kadınların refakatsiz bulunabileceği bir mekân sağlaması, böylesi bir iş olması sebebiyle kadın öznelliği inşasında güçlendirici/dönüştürücü bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

3.5.3. Kadınların Kamusalılığı

Kamusal alan tartışması Jürgen Habermas'ın doktora tezi olan *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşü* adlı çalışması etrafında yürütülmüştür. Nancy Fraser (2015) Habermas'ın burjuva “erkek yanlısı” olarak tanımladığı kamusal alan kavramının dayandığı temel dört varsayımını değerlendirir. Birincil olarak kamusal alana katılımın insanlar arası statülerden azade olarak gerçekleştiği, bu katılım için “politik eşitliği” gerekli olmadığı varsayımı. İkincisi, tek ve kapsayıcı kamusal alanı demokrasi adına olumlama; üçüncüsü, müzakere edilecek olanın özel/bireyselden ziyade “ortak iyi” üzerine olması ve son olarak da kamusal alanda devletin olmayışı üzerinedir. Habermas'ın kamusal alan tarifinde toplum içerisinde güçsüz konumdakiler ve elbette tüm kadınlar yokturlar.

Dolayısıyla, iktidarı elinde bulunduranların iktidarlarını yeniden ürettikleri ve sürdürdükleri bir kamusal alandır (s, 112-129).

Fraser'in yanı sıra Habermas'ın çalışmasına eklemeler yapanlar da eleştirenler de olmuştur. Ancak bu tartışmaların feminist perspektiften yürütülenlerine değinilerek kadınların hem bu özel alanlarını hem de kamusal alan kavramını onların gündelik pratikleri, deneyimleri üzerinden değerlendirmek ve güçlenme kavramını hem gündelik pratiklerinden hem de ev eksenli çalışmanın bu bağlamda ne şekilde ele alınabileceği analiz edilecektir.

Özel/kamusal alanın modernist anlayış üzerinden evrenselleştirilen çerçevesi birçok feminist tarafından eleştirilmiştir. Gülnur Acar Savran (2011) modern kapitalist toplumsal ilişkiler içerisinde tanımlanışıyla evrenselleştirilen kamusal alanın, bu tanım içerisinde özel alandaki anne, eş vb. tanımlanış biçimine hapsolmemiş, ev dışında çalışmak durumunda olan ya da eviçi emeği ve hizmetlerini hatta tüm yaşam pratiklerini yakın çevresindeki kadınlarla (komşular, akrabalar) paylaşan kadınları kapsamadığını dile getirir. Bu Batı tarzı tanımlayış ayrıca bu iki alan arasındaki hiyerarşiyi ve cinsiyetçi iş bölümünü görmezden gelerek, kurtulmuşluğun ölçütü olarak kamusala “çıkabilmiş” olmayı işaret eder (s, 257).

Kadınların kamusalılığı, bir araya gelip yaşam öykülerini, deneyimlerini, zaman zaman mahremelerini, duygularını, acılarını, baş etme yöntemlerini, kısacası kendiliklerine dair birçok şeyi konuştukları, gündelik işlerinde birbirleriyle dayanıştıkları bir alan. Köker'in (2015) de işaret ettiği “saklı konuşmaların” alanı ama aynı zamanda eyleyşlerinin de alanı. Bu alan birbirleri ile yüz yüze olabildiği gibi, üçüncü kişiler tarafından da aktarılanları içerebiliyor (gıybet). Ben kadınların kendiliklerine dair bu kamusalılığı dayanışmayı, dertleşmeyi, gıybeti, çatışmayı, diğer kadınının yaşamını gözlemlemeyi de (Ne yapıyor? Nasıl yapıyor? Ne yaşadığı vb.) ve elbette etrafını saran tüm ilişkiler üstüne olan konuşmaları da içinde barındırdığını düşünüyorum. Kadınlarla

yaptığım görüşmelerde bende bu kamusalılıkların bir ucundan içine girdim. Onların dâhil etmek istedikleri kadarına.

Şimdi örnek verelim. Mesela isim vermeyelim. Bi akraba kızı gitti, evli bi adama kaçtı. Adamın eski karısının elinde mesleği vardı, kuafördü, bayan kuafördü. Günde diyelim en fazla 50 lira kazanıyordu. Üç tane de çocuğu vardı. Eskiden olsa mesela beraber yaşardılar (kuma olarak). Şimdi o kadın dedi ya o ya ben. Eskisi boşandı gitti. Mesela ekonomi çok etkiliyor kadını. Adama mahkûm olacaktı hiçbir şey diyemeyecekti. Bizim gibi dizinin dibinden ayrılmayacaktı ekonomi çok önemli. Çünkü çalışmamaktan.(...)Ama bak para kazanan kadın kendine daha çok güveniyor. Evet, mesela boşanan kuaförü görüyorum kazanamasa olmazdı. Güçlüyüm diyor bunu yaparım şunu yaparım diyor o eski kafalar gitti çoğu gitti eskiden öyle değildi. Para çok önemli, para her şeyi kurtarıyor. Mesela yanlış anlama, para olmasa sen kızını nasıl kreşe göndercen(Helin, 44, Evli).

Kadınların kendi kamusalılıkları güçlenmeleri noktasında önemli kaynaklar sağlar. Bu kaynaklar aracılığıyla kadınlar, diğerlerinin/başkalarının gündelik deneyimlerini öğrenirler, müzakere ederler. Kendi pratikleri üzerine de bu süreci gerçekleştirirler. Elbette bu kamusalılıkta neyin ne kadar ne sınırlılıkta paylaşılacağı, paylaşılanla ilişkiye göre değişir. Örneğin Helin, bahsettiği kişilerin deneyimlerini paylaşırken, hem onun bahsettiği süreci yakından takip etmiş olduğunu, hem bir müzakere sonucu (kendi içinde ya da başkalarıyla) bir fikre ulaştığını hem de öte yandan belirli olaylarda isim vermeden konuşmasını içerisinde olduğu kamusalılığın ipuçları olarak görebiliriz. Kadınlar birbirlerinin stratejik tercihlerini; kaynaklarını, eylemliliklerini ve kazanımlarını bu kamusalılıklar da mercek altına alıyorlar. Bu hem dayanışma hem de deneyim aktarımı kazanımı da olabiliyor.

Market işine ben diyordum ben alacam yapacam. Ben öyle şeyleri biliyom.

Aklımda vardı kafama taktım. Komşular başka mahallelerde yapıyordu heveslendim. Kadınlar kocalarıyla yapıyordu (Yeter, 63, Dul).

Aksu Bora (2015) “Kamusal Alan Sahiden Kamusal mı?” adlı yazınında şöyle bir soru soruyla başlar:

“Kadınların ve erkeklerin kamusal alanlarının farklı niteliği ile cinsiyetler arasındaki güç eşitsizliği arasındaki ilişki nasıl bir ilişkidir? Daha da önemlisi, bu farklı kamusal alan tarzları, güç kazanma stratejileri olarak nasıl işliyor?”(s, 528).

Kadınlar birbirlerinin edimlerini takip eder, gözlemler ve kendi yapabilirliklerini ve sınırlarını sorgularlar ve denerler. Ama bu durum her şeyden çok onlara öznelliğin inşasında örnek olur. Özellikle bir kadının stratejik tercihinin kazanımları onun yaşamında olumlu dönüşümlere/bir eşikten geçişe olanak tanıdıysa bu yol diğer kadınlar tarafından daha dikkatli ve detaylı izlenir. Ya da bir kadının ataerkil yapı içerisinde deneyimlediği olumsuz olaylar diğer kadınların üzerinden kendilerini “güçlü” ve/veya “tercih edilen/istenilen” olarak okumasını sağlayabilir, güçlendirebilir. Örneğin Selin’e sorduğum kadın onun eltisi çıktı:

Kaynım onu bıraktı, başka kadınla oldu. Çocukları da ondan aldı. Yedi yıl sonra kaynımın karısı başkasına kaçınca kaynım adamı vurdu hapiste. Bu da geldi çocuklara bakıyor

Selin tüm bunları saniyeler içerisinde anlatırken yüzünde işaret ettiği kadını küçümseyen, beğenmeyen bir ifade vardı. Ayrıca kadının yaşadıklarından onu kendisinden daha zayıf veya kötü durumda gören bir söyleyiş, mimikler ve tutum söz konusuydu.

Dolayısıyla kadınların kamusalılığının mevcut ataerkil örüntülerden yalıtılmış bir alan gibi okunamayacağını, eril tahakkümün ve onun “sembolik gücünün” bir kadının karşı karşıya kaldığı durumların yorumlanışında görmenin mümkün olduğu söylenebilir. Bu ve benzeri nedenlerle kadınların bu “saklı konuşmalarının” neden “saklı” olduğu da çıkarılabilir. Kadınlar bu kamusalılıklarında kendi öznelliklerini kurarken onları güçlendirecek ya da zayıflatacak karşılaşmaları iyi hesaplamak durumundadırlar.

Öte yandan Nükhet Sirman’a (1993) göre, hanelerde kadınların sözünün geçmemesi örneklerinin gösterdiği üzere, kadınlar çocuk doğurarak ve yaşlanarak statü sahibi olmazlar. Kadınların güçlenmesi için çalışması, diğer kadınlarla (hane, aile, mahalle) ilişkilere girmeleri ve bu kadınlarla dengeli ve karşılıklı ilişki bağları geliştirmeleri gerekmektedir (aktaran Bora, 2015: 534-535).

Sirman burada kadınların güçlenmesi için hem gelir getirici işlere hem de kadınların kamusalılığına işaret etmektedir. Her ikisi de birbirini beslemekte, birbirinin alanını genişletmektedir. Bu nedenle kadınların gelir getirici çalışma ve bu çalışma aracılığıyla kendi kamusalılıklarını genişletmeleri öznellikleri inşasında elzemdir. Çünkü bu kamusalılıklar başkaca deneyimlerin tanıklığına müsaade ederler.

3.5.3.1. Kadınlar Arası Deneyim Aktarımı

Kadınların deneyim aktarımları belki de ilk olarak anne-kız ilişkisinde ortaya çıkar. Kendi yaşam deneyimlerimizden de yola çıkarsak, annelerimizin hem birebir aktardıkları (yaşam öykülerinden) hem de bizim gözlemlerimizden oluşan bu ilk karşılaşmalar kadınların buldukları toplumsal ilişkilerde öznelliklerine dair fazlasıyla ipucu verir.

Ben annemden öyle gördüm. Benim babam sinirliyken annem her zaman susar, ondan sonra babam anlıyor zaten pişman olur gider konuşur (Berî, 19, Bekâr).

Toplumsal cinsiyet rejimlerinin nasıl işlediği bu deneyimler üzerinden öğrenilir. Daha doğrusu ‘kadın öznelliği’ ilk aile içerisindeki kadın-erkek arasındaki mevcut “farklılaşma” üzerinden kurulur. Erkeğin öfkesi karşısında kadının sessizliği bir itaat olarak okunabilir. Böylelikle Berî annesinin pratiğini/deneyimini, aile içindeki baba/koca figürü ile yaşanan bir çatışmada ‘kadının alması gereken tutum’ olarak kurar. Hükmedenin karşısında kadın hükmedilen olarak susmasını bilmelidir. İlk deneyimlerin annenin pratiklerinden, aktarımlarından çıkarılmasıyla beraber, kadınların kamusal alanında diğer kadınların deneyimleri devreye girer. Başkaca kadınların eyleyişlerinin takibi, aktarımı kadınlar arası ‘sözlü ve eyleyişsel tarih’ eril tahakkümle çevrili yaşam karşısında kadınların bu tahakküme yönelik stratejiler geliştirmelerine; alanlarını genişletme, hayatta kalma, güçlenmeye dönük yardımcı olur.

Karin’e eşini terk etse aile evine döner misin diye sorduğumda cevabı şöyle oldu:

Gitmem gider çalışırım kendi evimi tutarım. Kendime güveniyorum. Gider tuvalet temizlerim yaparım, anneme babama minnet etmem. Tartıştıklarında mesela sen iyi olsaydın kocanın evinde dururdun, ben bu lafi taşıyamam. Derler başımıza geldi. Kız kardeşim ayrıldı annem öyle dedi bi annem değil herkes öyle der. Erkeklerin başına gelse öyle demezler kader derler erkek olduğu için. Çünkü erkek ne yapsa bir şey olmaz. Kız 20-25 oldu mu derler kız evde kaldı kız dediğin 15,16 yaşında evlenecek” (Karin, 39, Evli).

Kadınlar çevrelerindeki kadınların (anne, kız kardeş, komşu, akraba) deneyimlerini kendi tercihlerini belirlerken göz önünde bulunduruyorlar. Kız kardeşinin eşinden ayrıldığı zaman annesinin bu durumu sürekli dile getirmesi Karin kız kardeşi ile

benzer bir süreci deneyimlediğinde farklı bir strateji izlemesi gerektiği fikrinin oluşmasında etkili olmuş. Deneyimlerin en çarpıcı etkisi, kadınların eylemliliğinin sonuçlarıyla yani kazanımlarıyla ilişkili oluyor. Bu sonuçların ‘olumsuzluğu’ bir başka kadının benzer eylemlilikte bulunmamasına neden olabiliyor. Kadınların eylemliliği ve/veya deneyimleri ataerki yapılar içerisinde kazanımların “bedelinin ağır olmaması” üzerine şekillendirilmeye çalışılıyor.

Kadınlar gelir getirici ev eksenli midye dolma işinde çalışabilmenin koşullarını yaratabilmek için de onlara ev ve bakım işlerini yükleyen ataerkiye dönük belirli stratejiler geliştiriyorlar. Bu stratejiler bakım sorumluluklarını paylaşmaya dönük de olabiliyor. Yani kadınlar arası dayanışma ve birlikte güçlenmeye dönük. Örneğin Habibe çalışabilmek için küçük çocuklarının bakımını eltisi (o da hamileydi bu görüşmeler esnasında) aracılığıyla hallediyor. Eltisi sabah erken Habibe’nin evine gelerek çocuklara bakıyor ve Habibe da bunun karşısında günlük kazancını onunla paylaşıyor.

3.4.3.2. Kadınların Kendi Arasında Öznelliklerini ve Yapabilirliklerini Karşılaştırmaları

“Öznellik, kendini kendi içinde değil, muhakkak bir başkası üzerinden tarif eder. Kendini erkeğe göre, ama daha fazla kendine benzemeyen başka kadınlara göre, “o olmayan” olarak tarif eder; cahil/eğitilmiş, pis/temiz, yaşlı/genç, çirkin/güzel, yoksul/zengin gibi ikilikler içinde kavrar”(Bora, 2012: 22).

Kadınlar ‘olamadıkları ve olmayı arzuladıkları’ üzerinden de kendi öznelliklerini kurarlar aynı zamanda. Aşağıdaki anlatıda Yeşim, eltisinin güçlenmesini kendisinin çabasıyla ve/veya yaptığı stratejik tercihlerinden çok bir “piyango vurmasına” benzetmektedir.

Eltimin (Selinin) şeyini söylüyorum sanki milli piyango vurdu ona evlerden şeylerden, şanslı iyi arsa aldı mesela bizim zamanımızda on liraya arsa aldı kaç sene önce? 8 sene önce. O arsa şimdi ne kadar mesela 4 kat 400 milyar diyelim kısaca mesela. E bizim en fazla bir ev almışızdır onunla zor geçiniyoruzdur. Onun o zaman işte biraz toplu parası vardı. Biriktirmişti araba alacaktı. İyi kötü bir evin var gel burada bir ev al bilmem kaç metre kalktı onu aldı kiracı koydu. Kiracı da suyu ödemedi geldiler hem suyunu aldılar hem saatini. E şimdi maşallah iyi gitti. Şimdi gücün olmasa yapar mısın? Kazanıyor bir sürü adam çalıştırıyorlar bir sürü kadın çalıştırıyorlar(Yeşim, 48, Evli).

Türkiye'de kadınların durumu şu an çok kötü. Hem ekonomikten kötü yani gelecek yok. Bir şey yok. Hiç olmazsa kendine bir faydası var. Şunu diyor mesela, ben kendime gidip çalışıyorum kazancım var diyebiliyor. Eskiden mesela kadınlarda yoktu, boşanma yoktu ya. Eskiden yoktu şuan çok arttı.(...)Biz babalarımızdan annelerimizden böyle gördük. Mesela kocana aitsin, kocanın işini gücünü yapcan. Şimdi kadınlar çalışıyor. Farz et Elmas (yeğeni)örnek verelim. Elmas'ın şuan kocası cezaevinde ama iyi kötü kazanıyor. Sigortası da belki yatar. Hiç olmazsa bi boşanma davası açabiliyor. Eskiden öyle değildi. Senin kocan cezaevinde onu bekleyeceksin.(Helin, 44, Evli).

Kadınlar geçmiş ve şimdinin mukayesesini yaparken aynı zamanda şundaki kadınlar arası farklılıkları da (güçlenme boyutuyla) mukayese ediyorlar. Helin, yeğenin konumunu ve öznelliğini eleştiren bir yerden değil, aksine geçmişle mukayese ettiğinde güçlenme bakımından değerlendirerek, olumluyor.

Bu öznelliklerini ve yapabilirliklerini karşılaştırmaları, anneleriyle kendi yaşamlarını karşılaştırmalarında da söz konusu oluyor. Kendi güçlenmelerini annelerinin “zor” koşulları üzerinden dile getiriyorlar.

Babam yolcu götürüp getiriyordu. Babamın işi zordu, iki eşi, 16 çocuğu vardı. Sabah annem 5’te gidip ucuz ekmek alıyordu. Şimdi daha kötü (kadınların) durumları, erkeklerin işleri yok, çalışmıyorlar. Erkek çocuklar da çalışmıyor. (..)(Kadınlar) Akşama kadar böyle zor kimileri 1 de bitirip gidiyorlar. Ev işlerini daha rahat yapabiliyorlar. Midye işi daha güzel (Selin,41, Evli).

Selin kadınların mevcut toplumsal cinsiyet ilişkileri içerisinde ev eksenli çalışmanın kadınlar için kamusalda akşama kadar çalışmaktan daha rahat olduğunu söylüyor. Kadınların çalışmasını, geçim sıkıntısına rağmen çalışmayan erkekler karşısında bir olgunluk olarak tarif ediyor.

Görüşmeler boyunca gözlemediğim, kadınların kendi aralarında sosyoekonomik koşullarını karşılaştırmaları oldu. Aslında burada öne çıkan, stratejik tercihler yapabilme yeteneklerini karşılaştırmalarıdır. Birbirlerinin nasıl tercihler yaptığı ve bu tercihlerin sonuçları, kazanımları dikkatle takip ettikleri bir durumdur. Birlikte çalıştıkları kadınların kaç kova midye çıkarttığı, günlük ne kadar kazandığı gibi bilgilere hâkim olmakla birlikte, bir rekabet de söz konusudur.

3.5.3.3. Direniş ve Biat Arası Denge

Kadınlar eril tahakküm karşısında kendi öznelliklerinin inşasında belirli dengeleri gözetiyorlar. Bu dengeler kimi zaman kadınların kendisini herhangi bir ağır bedelle (şiddet, çaresizlik, mahrumiyet vb.) karşı karşıya bırakmamak için olurken, kimi zaman da çocukları ve/veya kendi aileleri (anne, babaları, kardeşleri) üzerine oluyor. Bu

nedenlerle kadınlar belirli eşiklerden geçmeyi arzularken (güçlenme adına) bunu fazlasıyla stratejik yapmak zorundalar. Bu denge, aynı ya da farklı cinsiyet rejimlerini/yatkinlıklarını deneyimleyen kadınların gündelik pratiklerinde benzerlikler ya da farklılıklar gösterebilir. Eril tahakkümün baskın olduğu toplumlarda kadınların belirli saatlerde belirli mekânları kullanmaması gibi örnek ile anlaşılabilir. Karin, hem şiddet gören, hem çalışan hem de aç kalan kadınların çocukları için devam ettiklerini söylüyor. Ekonomik özgürlüğün de yetersiz kaldığını ifade eden Karin, “Babamızdan utanıyoruz. Diyoruz babamızın yüzü yere değmesin, abimizin yüzü yere değmesin, akrabalar laf söylemesin.”

Karin’in örneğinde bu denge ‘erkeğin şerefini’ kendi eylemlilikleri üzerinden korumasıyla gerçekleşiyor. Bu “şerefi” düşünmemesi onun “iyi/layık bir kız evlat” statüsünü de ortadan kaldıracak bir durumu yaratacaktır.

Yüksel, kocasının başka bir kadınla ilişkisinden dolayı (kocasını istemiyor onu) ailesinin yanına Urfa’ya gitmek zorunda kalıyor. Kocasını üç küçük çocuğunu ona vermiyor (en küçüğünün kırkı çıkmamıştı diyor). Beş yıl ayrı kaldıktan sonra kocasının boşanma ısrarında çocuklarının velayetini talep ederek (bu şartla) boşanıyor. Urfa’da iş olmadığını bu yüzden iki yıldır İzmir’de midye dolma yaparak çocuklarına baktığını söylüyor. Eski kocasını cezaevinde (birlikte olduğu kadının kendisini aldatması sonucu diğer erkeği öldürmekten). Yüksel ile görüştüğümde küçük çocukları da onunla midye dolma yapıyordu. Midye çok olduğunda çocuklarını okula göndermediğini söyleyen Yüksel şöyle devam ediyor: “Yoksa yetiştiremem. Odun alacağız para yok.”

Yüksel, yaşlı kaynanası ile aynı ortamda/dükkânda midye dolma yapıyordu. Kaynanası (75) cezaevindeki oğluna para yollamak için çalışıyordu. Yüksel’in iş olduğu için buradayım sözlerinin ardında her ne kadar boşanmış olsa da erkeğin ailesine yakın olması belirli bir denetimin varlığını hissettiriyordu. Tüm yaşananlara rağmen,

çocuklarıyla kaynanasına, kaynına yakın oturması ve aynı ortamda çalışıyor olması bu sonuca varmama sebep oldu.

Yüksel ile yaptığımız görüşme kaynanasına yakın bir yerde gerçekleşmişti. Orada destek almıyorum diyen Yüksel, daha sonra beni yalnız yakaladığı sokakta yanıma gelerek: “Abla ben aslında aile bakanlığından destek alıyorum. Sana orada kaynanam var diye öyle söyledim. Şimdi alıyorum desem oğluma para gönder diyecek” dedi.

Kadınların bu dengeyi nasıl koruduklarına, nasıl strateji geliştirdiklerine ve güçlendiklerine dair bir örnek de Yüksel’in eylemliliğidir.

3.5.3.4. Sessiz Konsensüs: Kamusala Karşı “Erkekliği Koruma”

Görüştüğüm tüm kadınlar kendi kazançlarını kendi küçük istekleri için (kıyafet, yakın kadınlar arası ilişkilerde doğum, düğün, dernek; takılar) aileleri için, evin temel ihtiyaçları ve çocukları için harcıyorlardı. Aileyi geçindirme sorumluluğunun eşlerinde olduğunu dile getiriyor olsalar da, kentte geçim kaynaklarının, koşulların onların da işgücüne dâhil olmalarını zorunlu kıldığına farkındaydılar ve bunun için ‘erkeğin rolü olan aile geçimliğine’ yönelik faaliyetlere girmeleri karşılığında “kıymet” bekliyor ve kararlara ortak olmayı talep edebiliyorlardı. Sessiz konsensüs kadınların kendi kamusallıkları dışında sessizce gerçekleşiyordu. Yoksa kadınlar kendi aralarında ya da eşleriyle çevrelerindeki kadınların ve/veya erkeklerin eylemlilikleri üzerine değerlendirmelerde bulunuyorlardı. Bu değerlendirmeler/analizler hem kendi mevcut durumlarına “değer kazandırmak” hem de “olumsuz” örneklerin “olumsuzluklarının” vurgulanması adına önem taşıyordu.

Kadınların durumu çok düşük. Kadınların işi gücü yok, erkekler çalışmıyor.

Bütün kadınlar midye yapıyor erkekler kahvede çalışıyor. Adamlarda gurur yok. Aslında sebep biziz, biz alıştırdık. Diyeceksin affedersin beni niye

aldın? Çocukları yaptın affedersin köpek gibi çalışacaksın söyleyemiyoruz.

Ben söyleyemem. Bir şey de beklemiyorum. Biz alıştırdık kimisi hala devam ediyor (Karin, 39, Evli).

Nur ile görüşmem Helin'in evinde gerçekleşti ve Helin çevirmenlik yaptı. Nur midye dolma işiyle elde ettiği gelirin kontrolünün kimde olduğuna ilişkin soruma, "eşimde" diyerek yanıt verdi. Evin ihtiyaçlarını, kendisinin ihtiyacı olan parayı vb. eşinin karşıladığını söyledi. Nur görüşme bittikten sonra Helin'in evinden ayrıldı. Sonrasında Helin:

Nur da biraz şey, onu bozmak istemedim para hep bunda, kaynanama da sor istersen. Belki de hani mesela kocama laf olmasın anladın mı, evi yöneten kadın konuşulsa olmaz (Helin, 44, evli).

10 yaşındaki kızı ile birlikte çalışan Saadet ile görüşmem boyunca çoğunlukla kocasına laf geçiremediğinden, kendi tercihlerini gerçekleştirebilmek için çok uğraştığından bahsediyordu (sözü geçen hep kocasıymış gibi). Ama görüşme bittikten sonra (ses kayıt cihazını da kapatmamla) çocukların eğitimi üzerine konuşmaya başladık (ikametlerini yeni oturdukları eve hala almadıklarından, çocukların okul kaydını yaptıramamışlardı). Kendisinin muhtarla görüştüğünü ama kira kontratı gerektiğini, ya da üzerine fatura gerektiğini söyledi. Bunu kocasının yapacağım deyip ertelemesi üzerine konuştu. Bende kendisine (biraz da süreç hızlansın diye) eğer kaydetmezlerde ağır yaptırımların olduğunu, hatta devletin çocukları bile onlardan alabileceğini söylediğimde: "O zaman ben onun (kocasının) azı....s...m" dedi.

Bu cümle, onunla yaptığım görüşmeyi, onun tüm aktarımlarını aydınlatıcı oldu. Kadınlar kamusala karşı cinsiyet rejiminin "erkeklik" kurgusunu müthiş bir stratejiyle koruyorlardı. Görünenin ardında görünmeyen direnişleri söz konusuydu. Kabeer'in (1999) işaret ettiği *karmaşık gerçeklikler* tam da bu görünmeyen kısımda yaşanıyordu.

3.6. Kadınların Güçlenmesinde Bariyerler

Kadınların güçlenmesi önünde toplumsal cinsiyet rejimlerinin kadınlar üzerinde uyguladığı tahakküm temel bir bariyer olarak düşünülebilir. Kadın öznelliğinin inşası bölümünde ele alındığı gibi, kadınlar bu eril ideoloji tarafından belirlenmiş, “kültürün” “yaşın” “sınıfın” dolayısıyla tüm toplumsal ilişkilerin içinde örülen farklı “kadınlık” hallerinde benzeşen ve/veya farklılaşan biçimleri deneyimler ve kaynaklarına, eylemliliklerine ve kazanımlarına göre güçlenme deneyimleri yaşarlar. Ön koşullar olan kaynaklar maddi ve maddi olmayan tüm dinamikleri (etnik, din, sınıf, eğitim, yaş, statü) içerir. Güçlenme Kabeer’in işaret ettiği yerden; tercih yapma yeteneğinden mahrum olma durumundan tercih yapma yeteneğine sahip olma durumuna geçiş, bir süreç (1999; 2001) olarak ele alındığında kadınların ön koşulları sebebiyle eylemlilik süreçlerinin sonucunda elde ettikleri/elde etmeyi beledikleri kazanımları onlar için işlevsel olmayan kazanımlar olabilir. Örneğin daimi yoksulluk, kadınlar gelir getirici bir işte çalışsalar dahi elde ettikleri ücretin yaşam koşullarını değiştirmemesi (bir adım iyileşme sağlamaması)- maddi kaynaklarına etki etmemesi- kadınların stratejik tercihlerinde alternatifler yaratmamasına sebep olabilir. Ya da azınlık bir etnik, dini grubun üyesi olmaları tüm eylemliliklerinin bir kazanım yaratmaması şeklinde sonuçlanmasına sebep olabilir.

Bir tavuğu saklardım ben. Biliyom annemden biliyom. Bir misafirin geldi mi çıkarırdın yoksa sen yemezdin yani. Bir yumurta düşün bizim bi akraba yumurta için ağlıyormuş. Misafirin gelmiş diyormuş, abla yumurta kır. Gidiyormuş odada ağlıyormuş, diyormuş yumurta yok nerden getircem. O yumurta o zaman köyler de takas yapıyorlardı. O yumurta bile saklanıyordu. Her şey saklanıyordu. Çay yokmuş düşün çay, deme? 3 sene ekmek çay yoktu, göç olduğu zaman. Mustafa’ya hamileydim (Nur),en küçük oğluma,

90'ların sonu-2000 başı (ölüm oruçları vardı o zaman diye tarihi çıkarmaya çalışıyorlar)” (Nur ve Helin birlikte anlatıyorlar).

Görüşüğüm kadınların her biri kendi

Nur Mardin'in Nusaybin İlçesinden Kızıltepe ilçesine tüm geniş aile ile birlikte göç ediyor önce. Bu ikinci göç esnasında hamile, ilk göçünü de 90'lı yılların başında ilk çocuğuna hamileyken yapıyor. Kızıltepe'de yedi yıla yakın kalıyorlar ve ailenin erkekleri hurdacılık, manavcılık gibi işlerle hane geçimliğini sağlamaya çalışıyor. Fakat ekonomik olarak geçinmekte yetersiz kalıyor bu kazanç ve süreklilik olmuyor. Bu yüzden kendilerinden önce İzmir'e gelen yakın akrabalarının yanına midye dolma işi yapmaya geliyorlar. Elbette bu geliş hikâyesinde Nur'un görümcesinin işle ilgili deneyimlerini, kazançlarını anlatmasının, Nur'un stratejik tercih yapmasında etkisi büyük.

Nur'un 5 çocuğu var ve 6 tane de düşük yaptığını söylüyor. Bu düşüklerde göçlerin etkisi var mı bilmiyorum (Kürtçeden Türkçeye çeviriyle, Nur ve Helin'in geçmişe dönük değerlendirmeleri, hatırlama, ipuçları üzerinden hareket etme vb. şeyleri benim görüşmenin akışını zaman zaman yakalayamama sebep oldu). Fakat zorunlu göçleri (2 zorunlu göç, 1 zorunlu göçün neden olduğu ekonomik göç) Nur'un yoksulluk, sağlık, emek boyutuyla, kısacası tüm bedenini, kendiliğini, emeğini olumsuz olarak etkilemiş. Şimdi karşımda halinden memnun (kahkahalarla dolu/güleç), geçmişteki sıkıntıları anarken (muhtemelen geçmiş/kurtulmuş olduğundan nüktedan bir dille) (ortamın havasından ve az buçuk bildiğim dilinden anlıyorum), gözlerindeki özgürlüğü görmemek mümkün değil.

3.6.1. “Diğer”

Bu tezin konusu olan ev eksenli midye dolma işini, Kürtlerde çoğunlukla ilk olarak 80'lerin sonları, 90'larda zorunlu göç ile İzmir şehrine gelmiş Mardinliler

yapmıştır. Kürt kadınların yaşam öyküleri, deneyimleri çeşitli çalışmaların raporlarıyla (HÜNEE, 2006) ve de Çağlayan vd. (2011) çalışmalarıyla benzerlikler taşımaktadır. Bu başlığın “diğer” olarak adlandırılmasının sebebi pozitivist yaklaşımlar üzerinden yapılan çalışmalarda gerçek hikâyenin çoğunlukla geçiştirilen/önemsizleştirilen “diğer” de yattığı düşüncesidir. Kabeer (1999;2001) kadınların güçlenmesi ölçen ‘karar alma süreçlerine katılımları’ göstergelerinin genellikle “karmaşık gerçekler üzerine basit pencereler” sunduğunu söyler. “Diğer” de böylesi karmaşık gerçekler üzerine “basit” bilgiler veren –ya da hiç bilgi vermeyen- olarak okunabilir. Buradaki “diğer” ev eksenli çalışan Kürt kadınlarının etnik kimlikleriyle de ilişkili, yani göç, etnik azınlık grubu üyesi ve kadın olmaya işaret etmektedir.

Mesela Ayşe abla ve bu ablamız romatizma hastası ve şuan resmen ölü ama kızı için çabılıyor. Kocasını limanda çalışıyordu, çıkardılar onu. Ya bilmiyorum ya, bence adalet olmadığı için biz buralardayız. Bundan şüpheleniyorum, bu kesinlikle bu. Bundan sebep bu haldeyiz. Adalet hiç bir şekilde yok. Ya ben okula gidip gelirken sen ismini hiç bir şekilde duymak istemiyorum diyen benim hocam. Kürt ismi diye. Bu yüzden ben kendimi ezdiremem, ezdiremem ya ben ona karşı geldim(Berî, 19, Bekâr).

Ayşe'nin eşinin karşılaştığı durum da Berî'nin aşağıda aktardığı deneyimine benzer bir kaynağı içeriyor. Formel bir işe ulaşan eşi, etnik kimliğinden dolayı işinden atılıyor.

Satış danışmanlığı, Sulway alış-veriş mağazalarına gidip cv verdim hiçbiri çağırmadı. İki arkadaşım İşkur'a gitmeyi düşünüyoruz yine. Bu aralar açık lise kayıt gününü bekliyoruz. İlk önce açık lise kaydımızı yenileyeceğiz sonra İşkur'a gideceğiz. Tutturmuşlar tecrübe tecrübe, belki yapabilir. Her insanın elinden gelir. Yani bu iş bize daha iyi geliyor. Sabah kalkıyon,

geliyon öglene kadar. Günlük ne kazandıysan sonra evine git (Berî, 19, Bekâr).

Berî, etnik kimliğinden dolayı öğretmenleriyle çatışmalı ilişkisinin olduğunu (notlarını bilinçli düşürdüğünü söylüyor) bu nedenle okulu bıraktığını belirtti. Göçün ikinci kuşağı Berî, eğitime erişmiş olsa da, okulunda karşılaştığı ayrımcılık sebebiyle aslında ‘eğitime erişemiyor/eriştirilmemiş’. Kabeer’in (1999; 2001) kaynakları ön-koşulları içerir ve bu ön-koşullar maddi, beşeri ve sosyal kaynakları oluşturur. Toplumsal yapıda var olan güç ilişkilerinin yarattığı cinsiyet rejimi, ayrımcılık, şiddet gibi olumsuzluklar maddi olmayan ön-koşullarımızı oluşturanlardan birkaçı. Berî, her ne kadar güçlenme adına bir eylemlilik gösterse de ön-koşulları hâkim güç ilişkilerinde işlevsel kazanımlar elde etmesine engel oluşturuyor. Yaşadığı ayrımcılık hem liseyi bitirememesine neden olurken hem de formel istihdama katılımı önünde engel yaratmıştır.

Biz işte şeyden kaçtık, bu Saddam zamanında 1992’ydi. 92, 91 zamanında göç oldu o zaman Saddam kimyasal madde atıyordu o zaman. Hani patlama oldu ya insanlar öldü. Füze atıyordu, biz o zaman geldik. Kış sezonuydu geldik ablamda kaldık. Yarım sezon sonra ev tuttuk. Sonra annemin babamın gücü vardı ev yaptık. O da abime midye yaptık bir iki sene o zaman çocuklar ufaktı. Sonra ben dayımın oğluyla evlendim. 17’ydim evlendiğimde(Helin, 44, Evli).

Kırdan kente göç olgusunda, göç edenlerin çoğunluğunun kırdaki geçimlik tarım ve hayvancılıkla uğraştığını görüyoruz. Bu çalışmada da İzmir’e göç öncesinde kadınların birçoğu ailelerinin Mardin’de tarım ya da hayvancılıkla geçimlerini sağladıklarını belirtiyorlar. Kırdaki kamusal alanda var olabilen ve/veya eğitime erişen erkekler ikinci bir dil olarak Türkçeyi öğrenebiliyorlar. Kadınlar ise çoğunlukla bu dili öğrenmiyorlar çünkü

bu dil ile karşılaşmıyorlar. Kırdaki eğitime erişim ise kadınlar için (çoğunlukla göç etmiş ilk kuşak) mümkün olmuyor. Kente geliş ile birlikte (özellikle ilk kuşak; 2000 öncesi) dil bilmiyor olmak onların kendi akrabalık ilişkileri dışına çıkmalarında sınırlayıcı olmuştur.

Türkçe bilmeyen Neval bu durumu şöyle aktarıyor:

Eskiden biz utanıyorduk konuşmuyorduk komşularla. Kendimize yakıştırmıyorduk Türkçe konuşmayı. Utanıyorduk, yanlış yaparım diye.

Çağlayan, vd. (2011) “Ne Değişti?” adlı çalışmalarında zorunlu göçle gelenlere dair:

“...mülksüzleştirilen ve kentlerde vasıfsız işçi durumuna itilen göçmen Kürtlerin büyük çoğunluğu, kentlerde geçimlerini inşaat işçiliği, seyyar satıcılık, hamallık, katı atık toplama, ev temizliği ve çocuk bakıcılığı, tarım ve inşaat işçiliği gibi geçici işlerde çalışarak sağlıyor. Yapılan bütün bu işlerin bir sürekliliği ve güvencesi bulunmadığı gibi kazanılan gelirin de bir garantisi ve sürekliliği yok”(s,23).

Ayrıca zorunlu göç ile gelen kadınların da hem hazırlıksız/bir anda gelmeleri hem de Türkçe bilmemek gibi nedenlerle kadınların ilk yıllarda tam bir eve kapanma yaşadıklarını belirtmektedirler. Elbette yaşanan/karşılaşılan zorlukların (dil bilmeme, okuryazar olmama, gelinen çevreyi bilmeme gibi) neden olduğu tüm dezavantajlara rağmen kadınların “anne” olarak (çalışmalarında genç kadınların annelerine yönelik anlatımlarında ortaya çıkan) sergiledikleri güç ile direnmeleri söz konusudur (2011: 63-68).

Kabeer (1999; 2001) -güçlenme bölümünde bahsedildiği üzere- kaynaklar, eylemlilik, kazanımlar kavramlarını kadınların güçlenmesi olgusu içerisinde analiz eder. Bu kavramların birbirlerine bağlı, ayrı düşünülemez olduğunu vurgulayarak, birindeki değişimin diğerlerinde de değişimlere yol açabileceğinin söz konusu olduğunu söyler.

Kadınların ön koşullarına işaret eden kaynaklar göçün ilk süreçleri açısından değerlendirildiğinde ciddi anlamda kısıtlayıcı olduğu söylenebilir. Bu ön koşullar içerisinde kadınlar alanlarını, ön koşullarını genişletecek eylemlilikler içerisinde yer almaya çalışmışlar. Kabeer eylemliliğin gözlemlenebilir olandan fazlası olduğunu söyler. Eylemliliğin kendi içinde bir anlam, motivasyon ve amacı barındırdığını – “onların eylemlilik duygusu”- olduğunu söyler. Feministlerin buna “içindeki güç” dediğini ekler. Bu çalışmada da görüştüğüm kadınların birçoğu özellikle ilk gelen kuşak, birçok zorlukla karşılaştıklarını ama sürekli bir mücadele içinde olduklarını belirtmişlerdir. Bu “içindeki güç” ile kadınlar dil bilseler de bilmeseler de hem ailelerini, çocuklarını geçindirmek hem de bir arada tutmak için hayatta kalma mücadelesi yürütmüşlerdir. İşte bu hayatta kalma stratejileri eylemliliğin içeriğindeki anlam, motivasyon ve amacı barındırdığı söylenebilir.

Ayrıca yoksulluk kadınlar tarafından daha ağır yaşanan bir durumdur. Yoksulluğun değişmemesi, uzun yıllar sürekliliği kadınların geçim derdinin en temel mesele olmasına neden olmaktadır.

Ben bilmiyorum kaç senedir evliyiz. Ben ne yiyecez, ne içeceğiz, yarın ne olacak onu düşünüyorum. Bana bak düşün dersin 50 yaşında, hayat yıpratıyor (Karin, 39, Evli).

Kırdan kente gelen kadınların ev eksenli işlerde yoğunlaşmalarını etkileyen göç olgusu, göç edenlerin etnik, sınıfsal, inançsal vb. birçok özelliği ile deneyimlenen pratiklerde özgül farklılıklar barındırmaktadır. Kümbetoğlu vd. (2012) kadınları kayıtdışı çalışmalarına yönelik yaptıkları saha araştırmalarında gerçekleştirilen 213 görüşmenin %54.1’inin buldukları ile göç ile gelen kadınların oluşturduğunu ve bu göçlerin çoğunlukla 1980 sonrası gerçekleştiğini söyler (s, 139). Kadınların güçlenmesi üzerine literatürde yel alan birçok teori bu gibi farklılıkların (göç, etnik azınlık, sınıf) hesaba katılması gerekliliğinin altını çizer. Kadın yoksulluğu güçsüz kılınma/güçsüzlükle

(*disempowerment*) yakından ilişkili olup ayrıca birçok farklılıklar barındırır (Malhotra vd., 2002: 5). 1995 yılında 4. Pekin Dünya Kadın Konferansı Eylem Planı'nda yoksulluğun kadınlar ve erkekler tarafından farklı derecelerde ve biçimlerde yaşandığını vurgulamak amacıyla “yoksulluğun kadınlaşması” kavramı kullanılmıştır. McLanahan ve Kelly (1999) tarafından ilk olarak Birleşik Devletlerde yalnız yaşayan/tek ebeveynli ailelerin (kadın ve çocuk) yaşadığı yoksulluğu açıklamak için kullanılan kavram beraberinde birçok eleştiriyi getirmiştir. Yapılan eleştiriler, yoksulluğun salt demografik süreç üzerinden bir sonuç olarak görülemeyeceği, kadınların tek gelir getirici/hane reisi olduğu ailelerin bu yüzden yoksul olduğunun söylenemeyeceği ve etnik kimlik, sınıfsal konumlar, kadınlar arası farklılıklar göz ardı edilerek bu tespitin yapılamayacağı yönünde olmuştur (aktaran Şener, 2009: 2).

3.6.2. Özel Alan: Diğerkâmlık

17. yüzyıldan bugüne Batılı siyasette yaşamın kamusal ve özel yanları olduğu düşüncesinin liberal siyasal düşüncenin kaynaklık ettiği “devletin alanı/toplumun alanı, ev alanı/ev dışı alan” ayrımına tekabül etmektedir. Bu ikilinin arasındaki başat farkın sosyo-ekonomik olduğunu belirten Bora, eğer iki ayrı alandan bahsediliyorsa iki ayrı iktidar biçimi - odağı ve dolayısıyla iki ayrı kurallar setinin varsayılması gerektiğini söyler. Böylece,

“özel alan diğerkâmlığın, vericiliğin, duyguların, kabullenilmiş bir eşitsizliğin, enformel ilişkilerin; kamu alanı ise adaletin, rasyonalitenin, sorumluluk ve hesap vermenin, eşitliğin, formel ilişkilerin alanı. İktidar odağı birinde baba, ötekinde devlet, birinde “doğal” yasalar geçerli, ötekinde insanların yaptığı yasalar...” (s, 529).

Kız sen ne diyon evlendim ben bir baktım borç bir sürü. Her şeyi borçlanmışlar. Ben bilmiyordum sonra baktım ki aldığı parayı borca veriyor.

İnsan evde aç kalıyor. Ben öyle başladım. Evlendikten 3- 4 hafta sonra başladım para yok ne yapcam. Maaş geliyor gidiyor. Hamileyken bile yaptım, doğunca annem baktı ben yine midye yaptım. Ondan sonra hastalandım. Doğumdan 3 gün sonra hastalandım zaten. Doğum yaptım ya doğumdan sonra birdenbire bacaklarımı hissetmemeye başladım. Belden ağışım tutmadı benim. Ellerim tutmuyor çocuğumun altını değiştiremiyorum hiç bir şey yapamıyorum. Bu sefer bir iki hafta öyle kaldım annemler aldı beni yanına. Sonra çocuğuma bakmaya başladı. Öyle öyle derken işte hastalığım ilerlemiş. Bir sürü doktora gidiyorum(Ayşe,38, Evli).

Kadınların diğerkâmlığı fedakârlığın ötesine geçen, kendi bedenleri ve emekleri üzerinden tüm yaşam pratiklerinde var olan/var olması beklenen bir oluşa/kimliğe işaret eder. Öyle ki kendi sağlıklarını dahi ötelemeye dönük gerçekleşir. Diğerkâmlık bir oluşa işaret ederken fedakârlık ise bir pratiğe göndermede bulunur. Bu diğerkâmlık üstünden kurulan “kadınlık” onları “iyi eş, anne, evlat gibi” yaparak hem aile içerisinde hem de mevcut toplumsal ilişkilerinde bir “değer” kazanmalarına dönük işler. Kadınların aileleri/çocukları/eşleri ile ilişkilerinde kullandıkları “saçımı süpürge ettim” deyimini onların bu ilişki içerisinde diğerkâmlıkları üzerinden bekledikleri/hak ettikleri ‘değere’ ‘statüye’ işaret eder.

Diğerkâmlık aynı zamanda bekâr olan kızlardan da beklenir. Çünkü bu kavram kadınlığı niteleyen bir “oluş” a gönderme yapar. Berî’nin evde çalışmayan genç erkek kardeşi olmasına rağmen, koşulları zorlayan bu işte çalışması (kötü sağlığına rağmen) buna bir örnek olarak gösterilebilir.

Ben zaten iş bulduğum dakika biz ikimiz (yanında midye yapan arkadaşını kastediyor) çıkmayı düşünüyoruz, çünkü bende bel açılması oldu; annemde fitik var düzleşme var. Midye insanı mahvediyor. Hepimizi midye yapıyor.

Beni midye yaptı annemi de kesin midye yaptı (sağlık sorununa neden olarak). 19 yaşında yarım insan oldum ben(Berî, 19, Bekâr).

Karin, 39 yaşında 16 yaşında evlenmiş. Ailesi Mardin'den İzmir'e göçle gelmiş. 10 yaşından beri midye dolma yapıyor. Ailesinde başladığı işe evlenince de kocasının ailesine yaparak devam etmiş. 10 yıl eşinin ailesiyle yaşamış, eşi midye dolma satmamış, başka işlerle uğraşmış, yürütememiş (çay ocağı, oyuncak dükkânı). Eşi yazları 3-4 ay çalışıp, geri kalanında çoğunlukla işsiz oluyormuş. Tüm masraflar Karin'in boynunda. 23 yıldır evli olan K, midye dolmayı hem kayınbabasına yapmış hem de dışarıya ücret karşılığında yapmış.

Evet, ne yapayım, ben ne yapayım? İçim rahat etmiyor. (...) adam borcu var gidiyor dükkân açıyor on milyar, kırk milyar borcun altına giriyor, kazandığı parayı oraya ödüyor. Bende çocuklarıma bakıyorum, eve bakıyorum. Valla ben daha çok emek harcadım. Mesela benim çocuklarım bu yaşa gelmişler, dememişler baba şu telefonu bana al, şu kıyafeti bana al dememişler. Onlar bugüne kadar babalarından bir lira bile almamışlar. Hep annem dediler. Yani benim eşim öyle düşünecek biri değil. Bir şey alayım mı demez (K, 39, Evli).

Karin'in söyleminde eril ideolojinin "kadınlık" kurgusunda kadına yüklediği diğerkâmlığın hem sürmesi, hem de ona karşı bir direniş söz konusu. Sürmesinin nedeni kendi ailesinin üyesi olan erkeklerin "şerefi" meselesi. Kadınların kocalarından ayrılamamasının nedenleri arasında şunu belirtir.

"...babasının şerefini düşünüyor, babasının yüzü yere düşmesin, abisinin yüzü yere düşmesin..."

Ataerkil aile yapısı içerisinde kadın evlenip başka bir erkeğin ailesine dâhil olsa da, kendi ailesinin erkeklerine karşı da ömrünün sonuna kadar süren kendi bedeni ve cinselliği boyutuyla ‘sorumluluğu’ söz konusudur. Kadınların bedenleri her daim yakın ilişkiler içerisinde olduğu erkeklerin “şerefini” niteler. Öte yandan erkeğin şerefının belirlendiği (ailesindeki kadın ve çocukları geçindirmek ve korumak) görevlerin ihmalinin onun “erkeklik iddiasını” (Özyeğin, 2005) ortadan kaldırır. Karın’ın eşi hakkındaki tüm söylemleri bu yorumu doğrular niteliktedir.

Gül Özyeğin (2005) “Başkalarının Kiri” adlı çalışması, Ankara’da kapıcı dairesinde oturan ve gecekondu mahallesinde yaşayan ev temizliği işinde çalışan kadınlarla yaptığı niteliksel araştırmaya dayanıyor. Özyeğin bu çalışmasında kadınların ücretli çalışmasına ilişkin:

“Kadınların kimliklerine ilişkin kavrayışlarında ekonomik eyleycilik duygusunun çarpıcılığı, çelik tencere seti almak ya da gizlice biriktirdikleri parayla yetişkin çocuklara yardım etmek için borçlandıkları zaman ortaya çıkıyordu. Bu çalışmanın bütününde tutarlı olarak, ücretli işin kadınların annelik kimlikleriyle bağlantılı olduğu sürece önemli olduğu bulgulandı”(s, 260).

Ursula K. Le Guin’in kadınların başkaları için yapamadıkları işleri ciddiye alamayışları/almayışları üzerine işaret ettiği “diğerkâmlık tuzağı” ataerkil ideolojinin kadın öznelliğinin kuruluşundaki gücünü açığa çıkarıyor. Kadının tüm eyleyişleri, yüklendiği tüm sıfatlar kısacası benliği bu diğerkâmlıkla sarmalanıyor. İyi bir anne olmanın, iyi bir eş olmanın, iyi bir kız evlat olmanın yolu tüm yakın ilişkiler içerisinde adanmışlıklarla çevrili. Öte yandan politik alana, kamuya dair karar alma ve uygulama gibi alanlar içindeki bireylere bakıldığında, örneğin “devlet adamı”, “işadamı” gibi yönetenlerin dolaysızca eril olanı işaret ettiği görülebilir. “Ev kadını” vardır da “ev erkeği” yoktur örneğin. Gündelik dilde “evin erkeği/evimizin erkeği” söz konusudur.

“Ev” burada bir toplama işaret eder: aile üyelerinin toplamına. Tüm aile üyeleri üzerindeki iktidarı teslim eder bu tanımlama. “Ev kadını” ise “evin erkeği” tanımlamasından çok uzağa düşer. Tıpkı “evimin kadını” “çocuklarımın anası” gibi. Diğerkâmlık, bir başkası için varoluşa işaret eder.

3.6.3. Kırdan Kente Süre Giden Güvencesizlik

Ailenin geliri ve sahibi olduğu kaynaklar kadınların istihdama katılmalarını ve istihdam biçimlerini fazlasıyla etkilemektedir. Kentte yaşayan aileler için nakit gelirin en önemli yaşamsal araç olmasından dolayı, ücretli gelirin tek olduğu ailelerde, daha fazla aile üyesinin ücretli iş aradığı bilinmektedir (Dedeoğlu, 2000: 152). Kadınlar ev eksenli işlerde çalışıp para kazansalar da, bu paralar ailelerinin gündelik temel ihtiyaçlarını karşılamalarına bir nebze cevap oluyor olsa da geleceğe dair yoğun kaygılar yaşadıkları görülmektedir.

Günlük en az 30 kazanıyorsun ama orda sigorta var geleceğin var. Sen onu da katacağın hesaba o sigortayı falan. Sen burada 30 lira alıyorsun. Orda 1 milyar sigorta yatırıyorlar. Yok, yani o sigorta falan yok. Bak kaç yaşında kadın şuan bir işte çalışsaydı şimdiye kadın emekli olacaktı. Şimdiye kadar ne yaptı midye yaptı. Kadın kaldı böyle Allah korusun çocukları olmasa kim bakacak kimse bakmayacak devlet mi bakacak? Hiç bir şekilde bakmayacaklar. Dört kardeşiz, ben en küçüğüm. Ablam okudu liseyi mesleğini aldı, evlendi mesleği bıraktı. Sekreterdi, evlenince bıraktı. Açıktan üniversitede okuyordu çocuk olunca bıraktı, olmuyordu, bakacak kimsesi yoktu. Ceylanpınar’a gelin gitti. Sonra abim babam işten çıktıktan sonra onun yerine işe girdi okulda. Diğeri zaten geçici felç geçirdi, pek çalışmıyor(Berî, 19, Bekâr).

Kırda hanenin geçimliğine dönük yapılan tarım ve hayvancılık içinde ücretsiz aile işçiliği yapan kadınların geliri, sosyal güvencesi, yani tipik bir çalışma biçiminde elde ettiği asgari hakları söz konusu değildir. Bu durum kente göç edişle de özellikle ve çoğunlukla ilk kuşakta değişmez. Kadınların kentte de sahip oldukları tüm nitelikleri “vasıfsız” kılınır/vasıfsızlaşır ve istihdam piyasasına resmi girişleri engellenir.

Kadınlar kentlerde enformel işlerde çalıştıkları için geleceğe dönük kaygıları yoğun yaşarlar. Özellikle eşlerinin güvenceli bir işe sahip olmaması, onların çocuklarını yaşlılıkta onlara bakacak olan bir güvence olarak düşünmelerine neden olmaktadır.

Şimdi ben sigortalı bir işte çalışsaydım emekli olurdu ama o zamanlar 3 çocuk küçükler nasıl sigortalı işte çalışayım. Onları bırakamazsın midye yapıyordum çocuklarımı yanıma koyuyordum, emziriyordum. (Yaşlanınca) Valla çocukların insafına kalcaz ne yapcaz (Beser, 37, Evli).

Elbette kırdaki ve kentte kadınların geleceksizliğinin ardında yapısal olarak ataerkil tahakkümü görmek mümkün. Neoklasik iktisatçı Gary S. Becker’in (1991; 1993) görüşüne göre, kişinin kamusalda/piyasada rekabet edeceği beşeri sermayesini arttırmak onun tercihidir. Kadınların beşeri sermayesinin düşük olması onların aile içerisindeki durumlarından, toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklı kendilerine yatırım yapmamlarından ileri geldiğini söyler. Ama Becker, kadınların ataerkil ilişkiler içerisindeki “tercih edemez/alternatifsiz” konumlarına dair bir tartışma yürütmez. Bu güç ilişkilerindeki cinsiyet rejimlerinin kaynaklık ettiği eşitsizlikleri hesaba katmayan bir tutum takınılmaktadır. Ayrıca neoklasik iktisadi kuram, hane içi üretimde olduğu gibi hane içi dağıtımda da kadınlar ve erkeklerin farklı sosyalizasyonlarından dolayı, yani buna gönderme yapılarak kadınların hane içi dağıtımda daha fedakâr davrandıkları tespitine varır (Duggan’dan aktaran Toksöz, 2011, s.90).

Sonuç olarak kadınlar “kadın olmalarından” kaynaklı olarak kendi çıkarları, iyilik halleri, gelecekleri üzerine güçlenme adına mücadele vermezler denmektedir. Kadınlar diğer aile üyelerinin refahı, iyiliği, esenliği üzerine vardırırlar ve onların güçlenmelerine destek olurlar.

Böylesi ön-koşullarla yola çıkan kadınların ev eksenli çalışma aracılığıyla şuan için (geçmişleri ve şimdinin mukayesesinde) birçok anlamda bir güçlenme yaşadıkları söylenebilir, fakat böylesi bir çalışma geleceğe dair en başta ekonomik temelli bir “bağımlılığa” neden olacaktır. Kırdan kente değişmeyen geleceksizliktir.

3.6.4. Eril Tahakküm

Kadınlar eviçi işleri, bakım, duygusal/psikolojik emekleri ile hem “yuvayı” var ederler hem de o “yuvalarca” inşa edilirler. Eril tahakküm bedenleri ve emekleri üzerinde kontrol kurarak kadınların belirli alanlar içerisinde, toplumsal cinsiyet normlarına ‘uygun’ hareket etmelerini – eril tahakkümün belirlediği sınırlarda ve sınırlılıktaki bekler. Elbette kadınlar bu sınırlara ve sınırlılıklara farklı kültürel yatkınlıkları üzerinden farklı stratejiler geliştirirler. Hem stratejilerin eylemliliğe dönüşmesi noktasında hem de kazanımları sonrasında belirli ‘eşikleri’ geçebilmeleri bu tahakküm ilişkileri içerisinde yürüttükleri pazarlıklardaki güçleri üzerinden belirlenir. Burada ‘eşik’ bir durumdan diğerine geçişi vurgulamak üzere kullanılmıştır. Kendileri, çocukları, aileleri hakkında alınan kararlara ortak olma, bu kararlarda karar vericilerden biri olma gibi bir örnek olabilir. Elbette bu eşiği geçmek başka eşiklerden geçebilmenin önünü açabileceği gibi, süre giden pazarlığın sonucu olarak tekrar geçilen eşiğin öbür tarafına düşmeye de neden olabilir. Kabeer stratejik tercih yapma yeteneğinden mahrum kalmanın değişmesini (sahip olma) güçlenme olarak tanımlıyordu (1999; 2001).

Kadınların erkeklerin denetimlerinin olamayacağı yerlerde (çoğunlukla kamusalda) çalışmalarına izin verilmemesi çoğunlukla kadın cinselliğinin denetlenmesi

ile ilişkilidir. Bu nedenle kadınlar eviçinde ya da ev eksenli olarak oturlan mahallede, kadınlar arasında, görülebilen, denetlenebilen yerlerde çalışabilirler.

Bırakmıyorlardı biz bi yere gidelim çarşıya çıkalım. Benim kocam ölmüştü gidiyordum bi çuval un alıyordum bir şeyler alıyordum benim kaynım gözümüzden getiriyordu. Nereye gittin, nereye geldin, ne aldın, nereye gidiyon? Karşı gelmedim de o söylüyordu ben takmıyordum. İşim var gidiyorum. O memleket dedikoducuydu. Valla kendi memleketimdir, ben hiç sevmiyorum (Yeter, 63, Dul).

Yeter'in bedeni/cinselliği, ölen kocasının ardından, kocasının erkek kardeşlerince kontrol edilmektedir. Ailenin/erkeğin şerefi kadınların (klasik ataerkil geniş aile) davranışlarına bağlıdır. Kadınların cinselliği bu şeref adına denetlenir. 19 yaşındaki Berî, evlilikte şiddet gören kadınlara dair düşüncelerini şöyle dile getiriyor:

Ailesine gidiyorlar rezil ediyorlar kendilerini. Sonra tekrar koca evine dönüyorlar. Susacaksın. Bir adam kadını dövmez ben öyle biliyorum. Bir insan bir insanı dövmez o insan kendini dövdürtür. Ben bunu böyle biliyorum. Çünkü gördüğümde hiç bi zaman tek taraflı hata olmaz, elbet hatası vardır. Dil ya! Her şey dildir ve her şey cidden bir kadının omzundadır. Bak abla benim gördüklerim ne biliyor musun? Erkek bir söyler kadın 10 söyler. Kadın gerektiği yerde susması gerekiyor cidden, gerekiyorsa susacaksın. O erkek şimdi sinirliyse sus, siniri geçsin sonra konuş; ama benim gördüklerim öyle yapmıyor. Aleve ateş atıyorlar resmen. (Ayşe de Berî'nin söylemi üzerine yorum yapıyor) Aynen ben de senin gibi, o bağıyor ben de bağıyorum. Birinin alttan alması lazım (Ayşe, 38, Evli).

Bourdieu sembolik gücün herhangi bir fiziksel kuvvet uygulamadan bedenler üzerinde "büyülü bir güç" olduğunu söyler. Bu büyümlü gücün kaynağı bedenlerin

derinliklerinde kök salmış yatkınlıklardır ve ancak onlar aracılığıyla işleyebilir. Sembolik gücün büyüü tahakküm ilişkisinde her iki tarafın bu büyüü sınırı tanınması ve kabullenmesine yönelik pratik edimleri tetikler. Hükmedilenler kendilerine uygulanan tahakküme, dayatılan sınırları zımnen kabul ederek, çoğu zaman bilmeden bazen de istemeden katkıda bulunurlar. Bu pratik edimler aşağılanma, utanç, kaygı, çekingenlik ve suçluluk gibi bedensel duygular biçiminde ya da aşk, saygı, hayranlık gibi tutku biçiminde olabilir (s, 55).

Berî, eril tahakkümün sürekliliğini ve yeniden üretimini sağlayan Bourdieu'nun "cinsiyetlendirilmiş habitusların cinsiyeti" olarak hükmedilenin de hükmedenin tahakkümünü meşrulaştırdığı yerden konuşuyor. Kadınlar kendilerini yok saymaya ve alçaltmaya eğilimli bu toplumsal uğraşı sonucu itaat ettirilerek "feragat, teslimiyet ve sessizlik" gibi olumsuz erdemler edinirler. İtaate de tahakküme de yol açan yatkınlıklar uzun bir toplumsallaşmayla inşa edilirler (2019b: 67).

Elbette buradaki kadınların aktarımı salt bu boyutuyla okunmamalıdır. Kandiyoti'nin "ataerkil pazarlık" kavramını göz önünde bulunduracak olursak, kadınların bu söylemleri aynı zamanda bir pazarlık sonucu elde ettikleri ev eksenli çalışmayı görünmez kılmamalıdır. Ayrıca, olası bir çatışmada kadınların "sessizliği" yine kendi yollarını alabilmelerinin de koşulu olabilir. Bu çatışmanın evirileceği boyutun kadınlar tarafından öngörülmesi ve tercihlerinin önünde bariyer oluşturması olasılığını ortadan kaldırma stratejisi olarak da okunabilir. Kadınların kendi aralarındaki diyaloglar aynı zamanda bir strateji paylaşımıdır.

Sonuç olarak, güçlenmenin tek başına bireysel bir niteliği barındırmadığının, kadınların yaşamın tüm alanlarında güçlenebilmesinin koşulunun toplumda/kolektif anlamda bir güçlenme gerektirdiğinin (Kate Young, 1993; Malhotra vd., 2002; Kabeer, 1999; 2001) göz önünde bulundurulmasına ihtiyaç vardır.

Malhotra vd. göre, kadınların güçlenmesi “içsel dönüşümü” gerekli kılar. Kadınların tercihlerini belirleyebilmesi için kadınların algılarında köklü bir değişime ihtiyaç vardır. Yani, kadınların kendi çıkarlarını ve tercihlerini tanımlayabilmeleri, kendilerini yalnızca tercih yapabilir olarak değil, bu hakka da sahip olduklarına inanmaları ile ilgilidir (2002: 6). “Diğerkâmlık tuzağına” düşmeden (Ursula Le K. Guin, 2017: 244) kadınların kendi öznelliklerini inşa etmeleri gerekir.

Öyle yerlere gidiyorum öyle işler yapıyorum hiç erkeğin babası yapmaz.

Yeter ki temiz ol, namus dairesinde çalış hiç kimse hiç kimseye karışmıyor

(Yad, 63, Dul).

Hiçbir erkek onun yaptığını/yaptığı kadarını yapamaz. Yad’ın söyleminin alt metni bu aslında. Kadınların eril tahakküm ilişkisi içinde gerçekten hükmedene saf bir “rıza” mı gösterirler (yani suskunluklarında bile) ya da bu rızanın birçok “sırları” mı içerdiği *karmaşık gerçekliklerin* açıklığa kavuşturulması ile mümkün olabilir. Ama kadınlar bu gerçekliklere ilişkin birçok ipucu verirler. Ayrıca, Bourdieu’nun da (2019b) söylediği gibi eril tahakküm değiştirilemez/son bulmaz bir tahakküm biçimi değildir. Bu tahakküm ilişkilerini üreten ve ayakta tutan nesnel bağımlılıkların azalması ile yatkınlıkların da zayıflama eğilimi göstermesi söz konusudur (s, 53).

SONUÇ

Kadınların güçlenmesi, kalkınmakta olan ülkelerin ajandasında “yoksullukla mücadele” ve “sosyal içerme” konu başlıkları altında bunların üstesinden gelinmesinde “araçsal” nesne olarak yer alır. Bu “kadınlık” tarihin ‘joker’ kadınlığıdır; savaşlarda erkeklerin boşalttığı fabrikaların üretimini sürdürmesini sağlayan; tüm rejimlerin sembolleri ve taşıyıcıları; her zaman her daim hazır ve nazır olanlarıdır.

Bu çalışmada eril tahakküm altında hükmedilen olarak kadının bedeninin, emeğinin, cinselliğinin, duygularının nasıl oluyor da bir tek kendisi adına dile gelmiyor oluşunu çok düşündüm. Kadınlara dair yapılmış feminist çalışmaları içeren literatür taramalarım da kadının özel alan üzerinden kurgulanışında atfedilen nitelikler (duygusallık, annelik, fedakârlık, görünmezlik, değersizlik...) bu bütünü anlatmamda hep eksik kalıyordu. “Diğerkâmlık” kavramı bu sorunun da biraz aydınlatıcı oldu. Özel alanı dışında var olan mevcut kavramların birçoğu yurttaşlık gibi erkekler üzerine düşünülerek tanımlanmış kavramlar olarak karşımıza çıkar. Bu sebeple hem kadınları nitelemek adına kullanılanların hem de özel alan dışında bırakılan alanı niteleyen kavramların analitik olarak ele alınması önemli görülmektedir.

Eril tahakküm altında kadın benliği erkeğin karşısında diğerkâmlık üzerine konumlanır/konumlandırılır. Kadın kendisi için değil başkaları için var olur. Bedeni, emeği, cinselliği, duygusu kısacası her şeyi kendi dışındakiler içindir (baba, koca, çocuk, aile, devlet, toplum). Diğerkâmlık kavramı içerisinde fedakârlığı, duyguyu, anaçlığı, erdemi, kadın ve özel alana dair tüm nitelemeleri barındırır. Diğerkâmlık bir oluşa, konumlanışa işaret eder.

Dolayısıyla eril tahakküm altında kadın ancak ve ancak bu diğerkâmlık aracılığıyla bir ‘değer’ kazanır. Sadık ve iyi bir eş, yuvasını kollayan, bakan, temizleyen, cefakâr kadın, vatana ve millete hayırlı evlat yetiştiren anne, erkeğin ve milletin soyunu

devam ettiren, “yemeyen yediren, içmeyen içiren”, “saçını süpürge eden”, “yuvayı birlik ve dirlik içinde tutan” “kariyer de yapan çocuk da yapan” ama mutlaka diğerkâmlığını yerine getiren, ailenin geçim sıkıntısında/yoksullukla mücadelede en kötü şartlarda çalışmayı göze alan, emeği evin uzamında değersiz olarak kullanılandır.

Ev eksenli midye dolma işinin kadın özneliği inşasında güçlendirici bir “araç” olarak etkisini araştıran bu çalışmada öncelikli olarak feminist perspektiften kadınların eşitsiz konumları tartışılarak mevcut eşitsizliklerin ataerkil ve kapitalist örüntüsünü açığa çıkarma uğraşısı içerisine girilmiştir. Bu çaba, bu çalışmanın konusu olan ev eksenli çalışma biçimlerinde kadınların konumlarını açıklamada yol göstermiş, ayrıca kadınların ataerkil kapitalist sistem içerisinde güçlenme mücadelelerini, deneyimlerini açığa çıkarmada yardımcı olmuştur.

Bu tezde kadınların güçlenmesi kavramına ilişkin literatürde üzerine uzlaşılan karar alma, otonom, kaynaklara erişim, özgürlük gibi terimleri de içeren yaklaşımları ve özel- kamusal alan ikiliği üzerinden yürütülen tartışmalar ve kadınların kamusal alan kavramları ışığında yaklaşmıştır. Güçlenmenin tek başına bireysel bir niteliği barındırmadığının, kadınların yaşamın tüm alanlarında güçlenebilmesinin koşulunun toplumda/kolektif anlamda bir güçlenme gerektirdiği bilgisi ile hareket edilmiştir.

Neoklasik ve Marksist iktisadi yaklaşımda görüleceği üzere emeğin değerlendirilişinde ve kadını tarif eden “kadınlık” anlatısında kadının kendisi, bir cins olarak görünmezliği ve ataerkillik ve kapitalizm aracılığıyla sömürülüşü yoktur. Aslında kadının özel alanda görünmez ve değersiz kılınan emeği değildir, kadının kendisidir. Kadınlar kamusal alandan/olandan çeşitli gerekçelerle (kamusalı niteleyen tüm terimlerin karşıtlığında/iddialarıyla) uzak tutularak eril tahakkümün gözetimi ve sınırları içerisine sıkıştırılır. Çünkü eril tahakküm ancak ve ancak bu ‘hükmedilenin de rızasıyla’ kendisini sürdürebilir. Peki, bu ‘büyü’ nasıl bozulur? Belki de bir davranışın “performansında” ortaya çıkan “aksaklıklarda” cinsiyet sisteminin kurmaca olduğu bilgisine varabiliriz.

Buradan da bu cinsiyet normlarına yönelik “planlanmamış bir direnç” meydana gelir. Bu aksaklıkların açtığı alan öznelliklerin inşasına imkân verebilir. Böylesi bir tanımlama yapmamın nedeni hem bu çalışmada görüştüğüm kadınların yaşam hikâyeleri hem kendi yaşamım ve çevremdeki kadınların deneyimlerinden yola çıkmamdır. Kadınların erkeğe ait sayılan işleri deneyimlemeleri (evi geçindirme, tamir, boya, serbest meslekler, dükkân işletme, pazarcılık gibi) aslında onların tüm işlerin bir deneyim gerektirdiği bilgisine erişmelerini sağlıyor ve cinsiyetçi bir biçimde bölünmüş işlerin kurmacalığına tanıklık ediyorlar. Bu karşılaşma kadınların güçlenmesinde önemli bir ‘eşik’ oluyor.

Bu çalışma, ev eksenli midye dolma işinde çalışan Kürt kadınlarında ‘kadınlığın’ hangi kültürel pratiklerle örüldüğü; bu pratiklerdeki mevcut iktidar ilişkilerini; kadınların kendi öznelliklerinin inşasında bu dayatılmış ‘kadınlığın’ sınırlarını aşmaya yönelik hangi stratejileri geliştirdikleri, müzakere ettikleri, eyledikleri ve kazanımlarının onlar için anlamlarını ve yaptıkları işin tüm bu süreçlerde nasıl bir rol oynadığını anlama çabasıdır. Kadınların her birinin deneyimleri özgüdür. Kadınların güçlenmesi bir süreçtir ve bu sürecin aktif özneleri de kadınların kendisidir. Dolayısıyla, tüm ilişkisellikleri içerisinde onların eylemliliğe geçmelerini sağlayan dinamikler (anlam, motivasyon, itici güç) birbirlerinden farklı olabilir. Ya da eylemlilikleri doğrultusunda elde ettikleri kazanımların yaşamlarına dokunduğu alanlar farklılaşabilir. Bu tezde, güçlenme mefhumu “bir süreç” olarak ele alınmış ve bu süreçte kadınların eylemliliklerine merkezi bir önem atfedilmiştir. Kadınların güçlenmesi doğrusal olmayan, içerisinde buldukları güç ilişkileriyle bağlantılı, birbirlerinden farklılıklar gösteren bir olgudur.

Ev eksenli midye dolma işinde çalışan kadınların hepsi yaptıkları işi bir ‘iş’ olarak nitelendiriyorlar ve emeklerini değerli görüyorlar. Bu şekilde görmelerinin nedenleri arasında şunlar sayılabilir: kazançlarının aile geçimi için temel bir işlevi olması; özellikle uzun yıllardır yapanlar açısından ailenin temel gelir kaynağı olan bu işte, zor ve emek

yoğun kısmının kendileri tarafından yapılmış/yapılıyor olması (ki bedensel olarak sağlıklarında olumsuzluklar yaşamaları da etkili: bel, boyun fitiği gibi); paranın üzerinde kontrol sahibi olmaları; emekleri üzerinden kişisel ya da aile içi kararlarda hak iddia edebilmeleri (çocuklarının eğitimi ya da kişisel harcamaları). Kadınların her biri için bu işin yarı zamanlı olması, ev eksenli çalışmanın genel bir özelliği olarak oturulan semtte yapılması ve dolayısıyla da kadınların hem bakım hizmetlerini hem de ev işlerini yerine getirebilmek için ihtiyaç duyulan zamana sahip olmaları çok önemli. Bu kadınların hiçbiri formel işlerde çalışabilecek niteliklere (eğitim, meslek gibi) sahip değiller. Ki birçoğu için olsalar dahi hanenin erkek bireylerinin bu duruma sıcak bakmayacağı da ifade edilmiştir.

Bu işi uzun yıllardır yapan kadınlar (eğer evlerinde satışa çıkan bir erkek olmuşsa) yeni başlayanlara göre ekonomik ve sosyal ilişkiler (aile ve akrabalık ilişkilerinde) bakımından daha güçlü durumdadır. Kendi hesabına satmak daha avantajlı/daha yüksek geliri sağladığı için yıllar içerisinde bu iş dolayısıyla ekonomik durumlarında/maddi kaynaklara erişimlerinde iyileşmeler söz konusu olmuştur. Uzun yıllardır bu alanda çalışanlardan bu işin toptancılığını yapan kadınlar da olmuş. Toptancılık yani midye dolma işinde belki de bir kadının gelebileceği en üst nokta, kazanımların değerliliğinin bilincine varılması, evinde tüm kararlarda karar verici pozisyonda olmayı bile sağlayabiliyor. Fakat bu işin toptancısı pozisyonuna gelmek günümüz toplumunda kendi işinin sahibi kadın/iş kadını olmak kadar zor görünüyor. Ataerki ve kapitalizmin ortaklığında ilerleyen gündelik pratiklerin akışında kadınların yürümeye çalıştığı karanlık labirentlerden çıkışın ışığını bulmaları kolay değil. Görüştüğüm kadınların birçoğu paranın kontrolünün kendisinde olduğunu söylüyordu. Fakat kimi durumlarda eşlerinde olduğunu söyleyen kadınların aslında kendilerinde olan kontrolü gizlediklerine tanıklık ettim. Bu söylemin ardına düştüğümde “erkeği küçük düşürmemek” söyleminin “erkeklik iddiasının” “şerefle” olan ilişkisi üzerine geliştiğini

anladım. Kültürel pratiklerdeki mevcut “erkeklik iddiası” bu şekilde kamusala karşı korunuyordu. Kadınlar stratejik olarak bunu seçiyordu. Hem işlerine devam edebilmek için, hem kendilerini koruma vazifesi olan erkeği korumak, hem de kazanımlarını kaybetmemek adına bunu yapıyorlardı. Her kadında bu durum değişiyordu. Örneğin toptancılık yapan kadının böylesi bir kaygısı yoktu. Belki de o gücünü gizleyemeyecek kadar büyümüştü. Bazı kadınlar ise hiçbir şekilde eve katkısı olmayan erkeğin bu iddiasını yerine getirmemesinden kaynaklı (belki de onlara göre ortada bir “erkeklik” kalmıyor) hiçbir şeyi saklama ihtiyacı duymuyor, eşlerini, damatlarını, oğullarını “sorumsuz, tembel, hiçbir işe yaramayan” gibi sıfatlarla tanımlıyorlardı. Ancak eşleri bir şekilde eve para getiren kadınların daha ihtiyatlı davrandığı hem onların aktarımlarından hem de benim gözlemlediklerimle açığa çıkıyordu. Eğer kadın, kendisinin tüm evin geçimini üstlendiği bir durumdaysa o zaman ihtiyat ortadan kalkıyordu. Tek başına mücadele eden kadınların süre giden yoksulluk halleri vardı, fakat bu durumda bile müthiş bir güç söz konusuydu. Tek başlarına evin geçiminin üstesinden geldiğini gören kadınlar, olası bir çatışmada yalnız yaşamayı, çocuklarıyla başka bir hayatı düşleyebiliyorlardı. Elbette eşleri olan erkeklere dönük bu direniş ve tercihler, kadınların kendi ailelerindeki erkek üyeler ve cemaat ilişkilerine değin birçok dinamiği barındırmaktadır. Kadınların diğerkâmlığı yoksullukla mücadele ihtiyacında ücretli işlere girmelerine neden oluyor (küçük çocukları olsa da, başkaca sorumlulukları olsa da). Ama bu ücretli işler aracılığıyla ellerine geçen gelirin (her ne şekilde sadece hanenin ihtiyaçlarına dönük tüketilse de) daimi giderleri kendisi ödediğinde (kira, gıda, çocuklar, elektrik, su, ısınma gibi) kadınlar erkeğin “erkeklik iddiası” üzerinden belirlenen toplumsal rolünü, yani “erkeğin görevini” yerine getirebildiğine dönük deneyimi ile güçlenme yaşıyorlar. Kadın burada hem gelirin sahibi hem de hane bütçesini oluşturma konumuna erişendir. Hane ekonomisine vakıf olma ve gündelik hayatın ekonomik devinimini sağlama önemli bir güçlenme olarak okunabilir. Aile reisliği, “erkeklik

iddiasının” başat niteliği bu içeriktir. Kadının genellikle aile bütçesine ‘destek, yardım’ olarak nitelenen/nitelediği ücretli emeği, ailenin temel geçim kaynağı rolünü üstleniyor. Bir ‘eşiği’ geçiyorlar. Burada kadınların yaşadığı güçlenme, “erkeklik iddiasının” kurmacılığıyla bir çarpışma/karşılaşma yaşamaları ya da büyü bozumu olarak okunabilir. “Kazanımlar” kavramını ben kimi yerlerde bir ‘eşik’ olarak niteledim. Çünkü ‘eşik’ ‘bir yerden içeri girme, bir karşılaşma, bir tanıklık’ gibi, kadınların evlerinin ‘eşiklerinden’ çıkışları ile başlayan ve içerisine dâhil oldukları tüm ilişkileri işaret etmede kolaylık sağlamaktaydı. Yani eril “kadınlık” kurgusuna karşı kendi öznelliklerinin inşasındaki sürece kaynaklık eden tüm eşikler. Para kazanmak, evin geçimini sağlamak ya da buna ‘katkı’ demek olsun, her biri bu eşiklere taşıyan ve bu eşiklerden geçişi sağlayan ‘araçlar’ olarak işlevseldir. Görüştüğüm kadınların birçoğunda böylesi eşiklerden bahsetmek mümkün. Fakat güçlenmenin doğrusal olmadığı; güç ilişkileri içerisinde kadınların ‘uyanıklığı’¹¹ ya da “stratejik tercihler yapma yetenekleri” ile ilişkili bir kavram olduğunu hatırlamakta da fayda var. Ev eksenli midye dolma işinde çalışan bu kadınlar değişen koşullarda geri bir pozisyona düşme riskiyle her zaman karşı karşıyalar. O geçtikleri eşiklerden geri eviçlerine kapanma riskleri söz konusu. Çünkü yaptıkları iş doğası gereği (süreksizlik, güvencesizlik, tipik işlerin sahip olduğu tüm haklardan yoksun olan bir iş) bu risklerle birlikte ilerliyor. O nedenle *bir sürece* işaret eden güçlenme tercih yapma yeteneğinden mahrum olma durumundan tercih yapma yeteneğine sahip olma durumuna geçiş, bize öncesi ve şimdinin mukayesesini yapma imkânı verebilirse de gelecek hakkında bir şey söylemez. Çünkü tüm bu şartlar altında yoksul hanelerinin geçimlerini de sırtlamakla karşı karşıya bırakılmış kadınlar kendilerinin tamamen aleyhine olan, tüm varoluş biçimlerini çelişkili bir biçimde hem yok sayan hem de sömüren bu çarkın içinde sürekli aynı sokağı süpürmeye mahkûm olma riskiyle karşı karşıyadırlar. Yine de bir defa o eşikten geçmiş olmanın, karşılaşmaların, yapabilirlik deneyiminin kadınların

---

¹¹ Burada bilinç, bilinçlenme, farkındalık olarak kullanılmıştır

özneliğinin inşasında çok önemli/merkezi bir yere sahip olduğunun/olacağıının altını çizmek gerekiyor. Kadınlar ev eksenli, parça başı işlerde düşük ücretlerle çalışsalar dahi bu ilişki biçimi her durumda sömürü üretmez. Emek de para gibi bir sosyal değişim aracına dönüşebilir. Yani kadınlar emekleri vasıtasıyla girdikleri dayanışma ağları için de aynı zamanda bu emeği sosyal değişim aracı olarak da kullanırlar. Diğer taraftan bu emek, kadınların içinde buldukları koşullara direndikleri, eşitsiz ilişkilene biçimlerine karşı stratejiler geliştirdikleri ve dolayısıyla da özneliklerini inşa ettikleri bir alan da sağlar.

Sonuç olarak, ev eksenli midye dolma işi kadın özneliğinin inşasında güçlenmeye dönük bir ‘araç’ olarak etkiler barındırmaktadır. Yalnızca bir “kazanç kapısı” olarak değil aynı zamanda kadınların kamusalığını genişleten, deneyim aktarımlarına kapı aralayan, güçlenme stratejilerini gözlemledikleri, paylaştıkları ve kaynaklarını arttırdıkları bir olanak olarak da karşımıza çıkar.

Kadınlar eril tahakküm altında, tüm gündelik pratiklerini belirli dengelerle yürütüyorlar. Bu dengeler ancak ve ancak yaşadıkları toplumsal ilişkilerdeki mevcut güç örüntülerine hâkim olmalarıyla söz konusu olabilir. Bunu ‘ilmek ilmek’ öreerek, acele etmeden yapıyorlar. Ne de olsa ‘sabır’ onların işi, bu kez sabır kendi stratejik tercihleri/özneliklerinin inşası üzerine devreye giriyor. Kadınların kamusalığı/kendi alanları, deneyim aktarımları, dayanışmaları, müzakereleri kadınların özneliğinin inşasında önemli. Ev eksenli midye dolma işi aynı zamanda kadınlara bu alanların açılmasına olanak veriyor ve birbirlerinin deneyimlerini, tercihlerini, kazanımlarını yakından takip ediyor, müzakere ediyorlar. Fakat tüm bunların yanında kadınların barındırdığı farklılıklar (etnik, dini, eğitim, dil) ve deneyimler (göç gibi) onların güçlenmesi önünde ciddi bariyerler yaratmakta ve var olan koşullarını iyileştirebilme olanaklarını kısıtlayabilmektedir. Bu farklılıklarından dolayı karşılaştıkları ayrımcılıklar, onların enformel çalışmalara kaymalarına da neden olan faktörlerdendir. Ayrıca bu çalışmada genç kadınların ev eksenli midye dolma işinde çalışmalarının gerekçeleri

arasında etnik kimliklerinden dolayı eğitimde karşılaştıkları ayrımcılık dolayısıyla okulu bırakmaları ve formel işlerde aranan (lise mezuniyeti gibi) niteliğe sahip olmayışları yer almaktadır. Böylelikle ev eksenli çalışma biçimi olan midye dolma işi aracılığıyla, kadınların özel alan üzerinden konumlandırılışlarının (toplumsal cinsiyet temelli işbölümü), bu alandaki emeklerinin, eril tahakkümün yanı sıra, sahip oldukları azınlık kimliklerinin de nedenler arasında yer aldığı görülmüştür.

Bu işi yapan kadınlar çoğunlukla ‘değerli’ olduklarını, emeklerinin ‘kıymetli’ ve ‘görünür’ olduğunu biliyorlar ve bu onlara öznelliklerinin inşasında güç veriyor. Ancak formel bir çalışma biçiminin özelliklerini barındırmadığından geleceksizliği/güvencesizliği, kayıtdışılığı barındırıyor. Ama bir yanı sıra da mevcut gerçeklikte/koşullarda kadın özneliğinin inşasında güçlendirici ‘gedikler’ yarattığını da göz ardı etmemek gerekiyor. Ataerkil kapitalizm kadın emeğini hem özel hem kamusal alanda, formel ya da enformel olarak sömürmektedir. Dolayısıyla, kadınların tam anlamıyla güçlenmeleri için eril tahakkümün, toplumsal ilişkilerin her zerresinde son bulması gerekmektedir. Bu nedenle kadınların kolektif eylemliliği önemlidir. Kolektif eylemlilik aracılığıyla ortaya çıkan tüm kazanımlar, kadın özneliğinin inşasında güçlendirici bir rol oynar.

KAYNAKÇA

- Becker, G. S. (1991). *A Treatise on the Family*. Enlarged addition, Harvard University Press, Cambridge
- Becker, G. S. (1993). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, With Special Reference to Education*, 3rd.Ed. University of Chicago Press, Chicago
- Beauvoir, S. *The Second Sex*, çev. E. M. Parshley, New York: Vintage, 1973; Türkçesi: *İkinci Cins*, çev. Bertan Onaran, İstanbul: Payel, 1993.
- Bennett, Lynn. 2002. Using Empowerment and Social Inclusion for Pro-poor Growth: A Theory of Social Change. Working Draft of Background Paper for the Social Development Strategy Paper. Washington: World Bank.
- Bourdieu, P. (2018). *Bir Pratik Teorisi İçin Taslak: Kabiliye Üzerine Üç Etnoloji Çalışması*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Bourdieu, P. (2019a). *Sosyoloji Meseleleri*. Ankara: Heretik Yayınları
- Bourdieu, P. (2019b). *Eril Tahakküm*. İstanbul: Bağlam yayıncılık
- Bora, A., Üstün, İ. (2005). *Sıcak Aile Ortamı: Demokratikleşme Sürecinde Kadınlar ve Erkekler*. İstanbul: TESEV Yayınları
- Bora, A. (2012). *Kadınların Sınıfı*, İstanbul: İletişim Yayıncılık
- Buğra, A. (2012). "Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi: Neoliberalizm, Kültürel Muhafazakârlık ve Yeniden Tanımlanan Toplumsal Dayanışma", içinde Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın (yayına haz., Dedeoğlu, S.; Elveren, A.Y.), Ankara: İletişim Yayınları
- Butler, J. (2008). *Gender Trouble: Feminism and Subversion of Identity*. Routledge, 1999. Türkçe çevirisi, *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. Çev. Ertürk, B. Metis Yayınları, 2005

- Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Aile ve Kadın Emegi, *Toplum ve Bilim*, 86, 139-170.
Erişim adresi:file:///C:/Users/HP/Downloads/Toplumsal_cinsiyet_rolleri_acisindan_Tur.pdf
- Dedeoğlu, S., Elveren, A.Y. (2012). “Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet, Toplum ve Refah Devleti”, içinde Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın (yayına haz., Dedeoğlu, S.; Elveren, A.Y.), Ankara: İletifim Yayınları
- Dedeoğlu, S., Elveren, A.Y. (2012). “Türkiye’de Refah Devleti, Toplumsal Cinsiyet ve Kadın İstihdamı”, içinde Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın (yayına haz., Dedeoğlu, S.; Elveren, A.Y.), Ankara: İletifim Yayınları
- Delphy, C. (1992) “Baş Düşman”, içinde Savran, G. ve Tura, N. (derl.), *Kadının Görünmeyen Emegi*, İstanbul: Yordam Kitap (aktaran Acar Savran, 2008)
- Deveaux, M. (Summer, 1994). Feminism and Empowerment: A Critical Reading of Foucault. *Feminist Studies*, 20(2), Women’s Agency: Empowerment and the Limits of Resistance, pp, 223-247. Erişim adresi: http://www2.kobe-u.ac.jp/~alexroni/IPD%202015%20readings/IPD%202015_3/Feminism%20and%20Empowerment_%20A%20Critical%20Reading%20of%20Foucault.pdf
- Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK)/Türkiye Genel Hizmetler İşçileri Sendikası (GENEL-İş).(Mart-2020).*Emek Araştırma Raporu: Türkiye’de Kadın Emegi*, Erişim adresi: <https://www.genel-is.org.tr/turkiyede-kadin-emegi-raporumuz-yayimlandi,2,21031#.X-Rv-9gza00>,
- T.C. Devlet Planlama Teşkilatı ve Dünya Bankası (2009), Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı: Eğilimler, Belirleyici Faktörler ve Politika erevesi. (Rapor No: 48508TR) Erişim adresi:<https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020->

09/turkiyede-kadinlarin-iscucune-katilimi-egilimler-belirleyici-faktorler-ve-politika-cercevesi.pdf

Ecevit, Y. (2008). *İşgücüne Katılım ve İstihdam* (Yayın No. TÜSİAD-T/2008-07/468 – KAGİDER-001). Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri. "Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset" Raporunun Güncellemesi içinde, Türk Sanayicileri ve İş insanları Derneği (TÜSİAD) web sitesinden erişildi: <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/3667-turkiyede-toplumsal-cinsiyet-esitsizligi-sorunlar-oncelikler-ve-cozum-onerileri>

Ecevit, Y. (2011). *Açılış Konuşması* [Öz]. Kadın Emeği Konferansında sunulan bildiri, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), Ankara. Erişim adresi: <https://www.tepav.org.tr/kades/folders/BildiriKitabi.pdf>

Ecevit, Y. (2012). “Türkiye’de Sosyal Politika Çalışmalarının Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısıyla Gelişimi”, içinde *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın* (yayına haz., Dedeoğlu, S.; Elveren, A.Y), Ankara: İletişim Yayınları

European Institute for Gender Equality (EIGE). (2018). *Gender Equality Glossary and Thesaurus*. Erişim adresi: <http://eige.europa.eu/rdc/thesaurus/terms/1102>

Frederick, E. (2010). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. Ankara: Sol Yayınları

Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE). (Haziran, 2006). *Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması*, Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Türkiye.

Harding, S. (1987.) Introduction: Is there a feminist method? Feminism and methodology. Indiana: Open University.

Hartmann, H. (1979). The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a more Progressive Union. *Capitaland Class*, 3(2): 1-33

- Hartmann, H. (1992). Marksizm’le Feminizmin Mutsuz Evliliği. Savran, G. ve Tuna, N. (derl). *Kadının Görünmeyen Emeği*. İstanbul: Kardelen Yayınları
- Hattaoğlu, D. (2001). Ev Eksenli Çalışma Stratejileri: Kadın Özgürleşmesi Açısından Bir Tartışma. İlyasoğlu, A. ve Akgökçe, N. (Yay. Haz.). *Yerli Bir Feminizme Doğru*. İstanbul: Sel Yayıncılık
- İlkkaracan, P. ve İ. (1998a). “Tebaa’dan Yurttaş’a Doğru”. *Bilanço 98: 75 Yılda Köyden Şehirlere*, (İstanbul: Tarih Vakfı): 77-90
- İlkkaracan, P. ve İ. (1998b). “1990’lar Türkiye’sinde Kadın ve Göç”. *Bilanço 98: 75 Yılda Köyden Şehirlere*, (İstanbul: Tarih Vakfı): 305-322
- Inglehart, R.&Norris, P.(2003). *Rising tide: Gender equalit yandcultural changearound the world*. New York: Cambridge University Press.
- Jefferson T.King J. E. (August, 2001). “Never Intended to be a Theory of Everything”:
Domestic
Labor in Neoclassical and Marxian Economics. *Feminist Economics*7(3), s.71-101.
- Kabeer, N. (1997). “Women, Wages and Intra-household Power Relations in Urban Bangladesh.” *Development and Change* 28:261-302.
- Kabeer, N. (1998). ‘Money Can’t Buy Me Love?’ Re-evaluating Gender, Credit and Empowerment in Rural Bangladesh. IDS Discussion Paper 363.
- Kabeer, N. (August, 1999) “The Conditions and Consequences of Choice: Reflections on the Measurement of Women’s Empowerment.” UNRISD Discussion Paper 108.
- Kabeer, N. (2005). Gender Equality and Women's Empowerment: A Critical Analysis of the Third Millennium Development Goal 1. *Gender & Development*, 13:1, 13-24, DOI: 10.1080/13552070512331332273

Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi Platformu (KEİG). (Mayıs, 2013). *Türkiye’de Kadın Emeği ve İstihdamına Yönelik Politikalar*. İstanbul: Sena Ofset Ambalaj ve Matbaacılık.

Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi Platformu (KEİG).(2014).*Ev Eksenli Çalışma Bilgi Notu*. Erişim adresi:<http://www.keig.org/wp-content/uploads/2016/03/ev-eksenli-calisma-bilgi-notu-Haziran-2014-1.pdf>,

Kümbetoğlu, B., User, İ., Akpınar, A.(2012).*Kayıp İşçi Kadınlar*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık

Malhotra, A.,Schuler S. R., &Boender, C. (2002). ‘Measuring Women’s Empowerment as a Variable in International Development’.International Center for Research on Women and the Gender and Development Group, World Bank, Washington D.C. Erişim adresi:<https://www.ssatp.org/sites/ssatp/files/publications/HTML/Gender-RG/Source%20%20documents/Technical%20Reports/Gender%20Research/TEGEN5%20Measuring%20Women%27s%20Empowerment%20ICRW%202002.pdf>,

Memiş, E.,Öneş, U., Kızılırmak, B. (2012). “ Kadınların Ev-Kadınlaştırılması: Ücretli ve Karşılıksız Emeğin Toplumsal Cinsiyet Temelli Bir Analizi”, içinde *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın* (yayına haz. Dedeoğlu, S., Elveren, A. Y.), İstanbul: İletişim Yayıncılık

Oxall, Z. Baden, S. (1997). *Gender and Empowerment: Definition, Approaches and Implications for Policy*. Bridge Report, No.40. Institute of Development Studies, Sussex (aktaran Malhotra, Schuler, Boender 2002).

Özyeğin, G.(2005).*Başkalarının Kiri*, İstanbul: İletişim Yayıncılık

Sancar, S. (2012). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları

- Sen, Amartya. 1999. *Development as Freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- Sen, Gita. 1993. Women's Empowerment and Human Rights: The Challenge to Policy. Paper presented at the Population Summit of the World's Scientific Academies.
- Sen, G. Mukherjee, A. (May, 2013). "No Empowerment without Rights, No Rights without Politics: Gender-Equality, MDG sand the post 2015 Development Agenda". Harvard University: FXB Center for Health and Human Rights
- Soyseçkin, İ. S. (2015). Türkiye'de Kadın İstihdamı ve Sosyal Refah Uygulamaları. *Mülkiye Dergisi*, 39(3), 245-270.
- Stark, D. (1989). "Bending the Bars of the Iron Cage: Bureaucratization and Informalization in Capitalism and Socializm". *Sociological Forum*, 4 (4) *Special Issue: Comparative National Development: Theory and Facts for the 1990's* içinde, 637-664.
- Şener, Ü. (2011, Mayıs). *Kadın İstihdamında Sorun Alanları, Amasya Örneği Üzerinden* [Öz]. Kadın Emeği Konferansında sunulan bildiri, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), Ankara. Erişim adresi: <https://www.tepav.org.tr/kades/folders/BildiriKitabi.pdf>
- Tekeli, Ş. (2017). *Feminizmi Düşünmek*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Toksöz, G. (2012a). "Kalkınmada Farklı Yörüngeler: Kadın İstihdamında Farklı Örüntüler Işığında Türkiye'de Kadın İstihdamı", içinde *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın İstihdamı* (yayına haz. Makal, A. ve Toksöz, G.), Ankara: Ankey Ankara Yayıncılık
- Toksöz, G. (2012b). "Neoliberal Piyasa, Özel ve Kamusal Patriarka Çıkmazında Kadın Emeği", içinde *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın* (yayına haz. Dedeoğlu, S. ve Elveren, A.Y.). İstanbul: İletişim Yayıncılık

Topçuoğlu, A. R. (2012). Küreselleşme ve retim Esnekleşmesi Sürecinde Kadın Emeği. *Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 12(44), 3-9.
Erişim adresi: <https://www.ttb.org.tr/dergi/index.php/msg/article/view/66>

World Bank. (2001). 'Engendering Development: Through Gender Equality in Rights, Resources, and Voice'. World Bank Policy Research Report. Oxford: Oxford University Press

Yaman, M. (2013). *Ataerkil Kapitalist Tahakküm Altında Kadın Emeği, Kadın Bedeni*, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı

ÖZET

ÖZGÜÇ, Pınar, Ev Eksenli Çalışan Kadınlar ve Güçlenme Stratejileri: İzmir

Midye Dolma İşi Örneği, Yüksek lisans Tezi, Tez Danışmanı: Nilay ÇABUK

KAYA, Şubat 2021, 143 sayfa

Kadın emeği ataerkillik ve kapitalizm aracılığıyla görünmez ve değersiz kılınarak enformel sektöre sıkıştırılırken ev eksenli çalışma da kadın istihdamında yoğunluk kazanıyor. Ev eksenli çalışmanın yaygın olduğu Türkiye’de bu durumun temelinde klasik ataerki ile birlikte işleyen kapitalist ekonomik sistem yatmaktadır. biçimlerinde yoğunlaştırılmaktadır. Enformel ev eksenli kadın emeğinin yaygın olduğu Türkiye’de bu durumun temel nedeni güçlü olan klasik ataerki yapıyla eklemlenerek kârlılık oranlarını arttırmaya yönelik politika izleyen kapitalist yaklaşımdır.

Bu çalışmada İzmir Kadifekale periferisinde yaşayan ve ev eksenli olarak midye dolma işinde çalışan Kürt kadınlarının içinde yer aldıkları ilişkiler ağı çerçevesinde, gelir getirici bu işin kendi öznellikleri inşasındaki güçlendirici etkisi anlaşılmaya çalışılmıştır. Özel – kamusal alan karşıtlığında kadın bedeninin, emeğinin, cinselliğinin denetim altına alınışının tarihine işaret ederken ev eksenli olarak midye dolma işinde çalışan Kürt kadınlarının kendi öznelliklerinin inşasına alan açabilmek için belirli stratejiler geliştirdikleri, müzakereler yürüttükleri, ataerki çatışmaya ilişkin belirli dengeleri gözettikleri, “yapabilirliklerini” keşfettikleri ve bir dayanışma ağı içerisinde güçlendikleri gözlenmiştir. Bu nedenle ev eksenli çalışma yalnızca bir sömürü ilişkisine işaret etmez, gelir getirici yanı ve birlikte çalışma deneyimi ile kadınlara kendi kamusalıklarını genişlettikleri, güçlendikleri bir alan da açmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kadın istihdamı, Enformel çalışma, Ev eksenli çalışma, Güçlenme

ABSTRACT

ÖZGÜÇ, Pınar, Home-Based Working Women And Empowerment Strategies: An Example Of Izmir Stuffed Mussels, MS, Department of Sociology, Thesis

Advisor: Nilay ÇABUK KAYA, February 2021, 185 pages

Home-based work also gains intensity in women's employment, while women's labor is being squeezed into the informal sector as worthless and invisible by patriarchy and capitalism. In Turkey, root cause of this situation -in which home-based work is widespread- are patriarchy and Capitalist economic system functioning together.

In this study, empowering impact of preparation of stuffed mussels as an income-generating activity on construction of subjectivity of Kurdish women in their networks of relations has been tried to be understood. What have been observed that Kurdish women- to be able to open a space for their subjectivity- in fictional duality between public and private space, that it refers to controlling of women's body, sexuality and labor, developed various strategies, made negotiations, considered certain balances belonged to patriarchy, discovered their "ability" and gained empowerment in a network of solidarity. Therefore, home-based work does not solely point to a exploitative relation. Yet, with its income-generating side and practice of working together, it opens a space for women to extending their publicity, to gain empowerment.

Key Words: Women's employment, informal work, home-based work, Empowerment.